ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਮਹਾਨ ਜਰਨੈਲ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ

—ਪੰਜਾਬੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਟਕ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਚੇਤਨਾ
—ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਮਹਾਨ ਜਰਨੈਲ **ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ**
—ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸਰੋਕਾਰ (ਛਪਾਈ ਅਧੀਨ)

ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਮਹਾਨ ਜਰਨੈਲ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ

ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

ਸੁੰਦਰ ਬੁੱਕ ਡਿਪੋ
ਮਾਈ ਹੀਰਾਂ ਗੇਟ
ਜਲੰਧਰ।

Sikh Panth De Mahan Jarnail
Baba Banda Singh Bahadur
by
Dr. Sahib Singh
P.O Tanda, Distt.Hoshiarpur
Mob. 9463441105

Published By :
Sunder Book Depot
Mai Hiran Gate, Jalandhar.
Ph : 0181-2213184
E mail : sunderbookdepot@yahoo.com
sunderbookdepot@gmail.com

Printed in India

ISBN : 978-93-80427-11-9

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ : 2010

ਮੁੱਲ : 150-00

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਸੁੰਦਰ ਬੁੱਕ ਡਿਪੋ
ਮਾਈ ਹੀਰਾਂ ਗੇਟ
ਜਲੰਧਰ। ਫੋਨ - 0181-2213184

ਲੇਜ਼ਰ ਸੈਟਿੰਗ : ਲਿਟਲ ਗ੍ਰਾਫਿਕਸ, ਕੋਟ ਕਿਸ਼ਨ ਚੰਦ, ਜਲੰਧਰ।

ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ : ਸਹਿਗਲ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼
ਜਲੰਧਰ।

ਸਮਰਪਿਤ

ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ

ਸਾਕਾ ਸਰਹੰਦ

ਦੀ

ਤੀਸਰੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ

ਨੂੰ

ਤਤਕਰਾ

ਸੰਦੇਸ਼

ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਾਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਸਾਖੀ ਭਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਸਦਕਾ ਕੌਮ ਨੇ ਹਰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਫਤਹਿ ਪਾਈ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਫਤਹਿ ਪਿੱਛੇ ਕੌਮ ਦਾ ਵਿਰਸਾ, ਮਾਣਮੱਤੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਇਰਾਦਾ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਕੌਮ ਸਾਹਮਣੇ ਜਿਹੜੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਪਤਿਤਪੁਣਾ ਤੇ ਨਸ਼ਾਖੋਰੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨੌਜਵਾਨ ਵਰਗ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਖੋਰਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਨਰਕ ਵੱਲ ਨੂੰ ਸਰਕਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਾਡੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਹਲੇ ਕਰਕੇ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਕੌਮ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲੱਗਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਯੋਧਿਆਂ-ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਸੂਰਬੀਰ ਅਤੇ ਧਰਮਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਦਾਚਾਰ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਸਿਖਰਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹਣ ਵਾਲੇ 'ਖੰਡੇ' ਦੀ ਧਾਰ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਨਾਇਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੀਰਤਾ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਮੇਲਿਆਂ, ਪਿੜਾਂ ਅਤੇ ਸੱਥਾਂ ਵਿਚ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਲਾਸਾਨੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਮਹਾਨ ਜਰਨੈਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ' ਨੌਜਵਾਨ ਵਰਗ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਇਕ ਸੁਹਿਰਦ ਯਤਨ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਯਤਨ ਉਦੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦ ਅਸੀਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਮਨਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਯਤਨ ਹੋਰ ਵੀ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੈ।

ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ
ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਕਾਬੁਲ ਤੱਕ ਜੋ ਰਾਜਪਾਟ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਇਆ ਉਸਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਮੁਗ਼ਲ ਸਲਤਨਤ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਕੀਤਾ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਫਰੁਖਸੀਅਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਚੱਲਿਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਉਥੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜਪਾਟ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਪਰ ਮੁਗ਼ਲ ਸਲਤਨਤ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਟਿਕ ਨਾ ਸਕਿਆ ਪਰ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੱਲ ਇਕ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕਰ ਗਿਆ। ਇਕ ਸਦੀ ਤੱਕ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਠੀਆਂ 'ਤੇ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈਆਂ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਮਿਸਲਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਨਿਰੋਲ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੀਤੀ। ਜੇਕਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਰਾਹ ਨਾ ਤੋਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਨਾ ਹੁੰਦੀ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਜੋ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਉਹ ਉਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਉਸ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਰਹੇ ਸਿੱਖ ਮੁਸਲਿਮ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ, ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਜੋ ਵੇਰਵੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਖਫ਼ੀ ਖਾਨ ਆਦਿ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ ਛੁਟਿਆ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿਚ ਬੜਾ ਫਰਕ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਤਾਂ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਜੇ. ਐਸ. ਗਰੇਵਾਲ ਆਦਿ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਨਾਲ ਖ਼ੂਬ ਨਿਖਾਰਿਆ ਤੇ ਉਸਦੀ ਸਿੱਖੀ ਸਪਿਰਟ ਨੂੰ ਉਸੇ ਜਲੌਅ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਜਲੌਅ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਭਰੀ ਸੀ। ਬਹਾਦਰੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਉਸਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਅਹਿਮ ਪੱਖ ਸਨ।

ਐਸ. ਜੀ. ਪੀ. ਸੀ. ਵੱਲੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਤੀਜੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਮਨਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਉਸ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ

ਉਜਵਲ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਸਾਰਥਕ ਯਤਨ ਹੈ। ਇਹ ਯਤਨ ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ ਐਸ. ਜੀ. ਪੀ. ਸੀ. ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹਰ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਲੈਕਚਰ ਵਿਚੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰ ਕਹਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀ ਹਰ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਦਲੀਲਾਂ ਸਹਿਤ ਵਾਚ ਕੇ, ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਵਿਚਾਰ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਫਜ਼ੂਲ ਦੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜ ਸੋਚ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਯਤਨ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਮਿਤਰਾਂ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਆਤਮਿਕ ਡੂੰਘਾਣਾਂ 'ਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ ਮੇਰਾ ਇਖ਼ਲਾਕੀ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਸਰਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਪਤਨੀ ਜਗਜੀਤ ਕੌਰ, ਬੇਟਾ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬੇਟੀ ਸੁਖਜੀਤ ਕੌਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਪਿਆਰ ਤੇ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਿਆ। ਪਰਮ ਮਿੱਤਰ ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਰੋਆ ਪੀ. ਏ. ਟੂ. ਪ੍ਰਧਾਨ ਐਸ. ਜੀ. ਪੀ. ਸੀ., ਸਕੱਤਰ ਐਸ. ਜੀ. ਪੀ. ਸੀ., ਸਃ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਹਰਭਗਤ ਸਿੰਘ ਰੂਬੀ ਉਦਯੋਗਪਤੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭੱਟੀ ਮੁਖੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ, ਕਮਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੁਲੀ ਤੇ ਸ. ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ (ਰਿਟਾ.) ਜਲੰਧਰ ਆਦਿ ਦਾ ਜੇਕਰ ਵਿਦਵਤਾ ਭਰਿਆ ਸਹਿਯੋਗ ਤੇ ਅਗਵਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਕਾਰਜ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਮਿਤਰਾਂ ਦਾ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਵੀ ਨਿੱਘੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸੁਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਸਮੂਹ ਕਾਲਜ ਸਟਾਫ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ। ਮੇਰਾ ਨੈਤਿਕ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲ ਸਕਦਾ।

—ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ
ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਡਰੋਲੀ ਕਲਾਂ
(ਜਲੰਧਰ)

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਇੱਕ ਝਾਤ

ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਆਮ ਰਾਇ ਅਨੁਸਾਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੀਨ ਅਤੇ ਦੁਖ ਹਰਨ ਲਈ ਸਦਾ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਲਈ ਸਿਦਕ ਅਤੇ ਧਰਮ ਲਈ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਅਡੋਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਪੱਕ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਹ ਪੱਖ ਇਤਨੇ ਉੱਜਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇਤਨੇ ਮਨੋਰੰਜਕ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯੋਗ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਕੁਝ ਪਿਛਲੇਰੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦਿਮਾਗੀ ਉੱਚ-ਕਾਵਿ ਉਡਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਫਲ ਘਾੜਤਾਂ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗ਼ਲਤ ਫ਼ਹਿਮੀਆਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪਏ ਰਹਿ ਦੇਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਅਨਿਆਇ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਦੇਣਾ ਵੀ ਅਸੀਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਵੇਲੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਿਖਾਰੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਪੱਖਪਾਤ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਚ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਉਠ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੱਖਪਾਤ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਜਾਚਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਨਿਆਇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਅਤਿਆਚਾਰ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਸੁੱਝਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਮੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਅਖ਼ਬਾਰ-ਨਵੀਸ ਵੀ ਇਸ ਪੱਖਪਾਤ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਹ ਮੁਕਾਮੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੱਚ ਨਾ ਲਿਖ ਸਕਣ ਕਰਕੇ ਬੀਤੇ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਮਰੋੜ ਤਰੋੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਭਾਵੇਂ ਉਪਰ ਵੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਚੀਰਦੇ ਹੋਏ ਬਚਕੇ ਭਾਵੇਂ ਸਾਫ਼ ਹੀ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਜਾਂ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਇਲਾਕੇ ਵੀ ਮੱਲ ਲੈਣ ਅਤੇ ਥਆਉਂ ਥਾਈਂ ਆਪਣੇ ਠਾਣੇ ਵੀ ਬਿਠਾ ਦੇਣ, ਪਰ ਸ਼ਾਹੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨਵੀਸ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਇਹ ਹੀ ਲਿਖੀ ਜਾਣਗੇ ਕਿ ਸਿੰਘ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਭੱਜ ਗਏ ਹਨ, ਅਣਗਿਣਤ ਸਿੰਘ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਲੜਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਝੂਠ ਕੁਝ ਆਮ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਸੰਨ 1914-18 ਦੇ ਮਹਾਨ ਯੁੱਧ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਥਾਂ ਅਕਬਰ ਅਲਾਹਾਬਾਦੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ :

ਕਦਮ ਜਰਮਨ ਕਾ ਬੜਤਾ ਹੈ।
ਫ਼ਤਹਿ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਕੀ ਹੋਤੀ ਹੈ।

ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਵੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਨਿਰਮੂਲ ਜਾਂ ਅੱਧ-ਝੂਠੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ। ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਜਨਤਾ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਵਜ਼ੀਰ, ਅਫ਼ਸਰ ਅਤੇ ਅਖ਼ਬਾਰ-ਨਵੀਸ ਇਹ ਹੀ ਕਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਮੋਰਚਾ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, 'ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, 'ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਏਗਾ', 'ਸਰਕਾਰ ਇਸਨੂੰ ਦਬਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦੇਵੇਗੀ, ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਆਦਿ, ਆਦਿ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਸਰਕਾਰ ਪੋਲੀ ਪਈ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, 'ਆਮ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਡੱਕਾ ਡਰ ਰੁਹਬ ਅਤੇ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛਾ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਬਹਾਨੇ ਲੱਭਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਨ 1922 ਦਾ 'ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ਼' ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੋਰਚੇ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਗਵਾਹ ਹਨ।

ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਲਿਖਾਰੀ ਵੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਨਿਆਇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਸਮਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਸਾਲੇ ਦੀ ਥੁੜ੍ਹ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਭੋਗਾ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਈ ਥਾਈਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਖਾਧੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਕਈ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਹੋਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵੇਲੇ ਲਿਆ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਹ-ਮਖਾਹ ਗਲਤ ਭੰਡਿਆ ਹੈ। ਖਾਲਸੇ ਵੱਲੋਂ ਅਪਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਫਤਹਿ ਦਰਸ਼ਨ' ਸਬੰਧੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿੱਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਲਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਉੱਕਾ ਹੀ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਵਾਲੇ ਪੱਖਪਾਤ ਕਰਕੇ ਭੰਗੂ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੇ ਕਈ ਕੁਝ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਅਨਿਆਇ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਉਸ ਤੋਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਸੀ।

ਚਿਹਰੇ ਮੁਹਰੇ ਤੋਂ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਫ਼ੀ ਵਾਰਿਕ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਮਿਰਅਤਿ-ਵਾਰਿਦਾਤ' ਅਨੁਸਾਰ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਜੁੱਸੇ ਦਾ ਪਤਲਾ ਅਤੇ ਕੱਦ ਦਾ ਦਰਿਮਆਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਰੰਗ ਹਲਕਾ ਕਣਕ-ਵੰਨਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਭਤਾ-ਭਰਪੂਰ ਛਬ ਅਤੇ ਤਿੱਖੀਆਂ ਅਤੇ ਚਮਕਦਾਰ ਅੱਖਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਉਚਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹਤਮਾਦੁਦੌਲਾ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਵਰਗੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਕੱਟੜ ਜਾਨੀ ਵੈਰੀ ਸੀ, ਜਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਲਾਗੇ ਹੋ ਕੇ ਦੇਖਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਚਰਨ ਦੀ ਉੱਚਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨੋਂ ਨਾ ਰਹਿ

ਸਕਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੱਦ ਕਾਠ ਵੱਲੋਂ ਬਹੁਤ ਡੀਲ ਡੌਲ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਉਹ ਬੜਾ ਚੁਸਤ ਅਤੇ ਫੁਰਤੀਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਹਥੜੇ ਬੜੇ ਤਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਢੁੱਕਣ ਦਿੰਦਾ। ਉਹ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਨਿਸ਼ਾਨਚੀ ਸੀ। ਬੰਦੂਕ (ਰਾਮਜੰਗਾ) ਸਿੰਘ ਦਾ ਮਨਭਾਉਂਦੇ ਹਥਿਆਰ ਹੈ ਪਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਅਤੇ ਤੀਰ ਦਾ ਧਨੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਕ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਸਵਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਬਿਨਾਂ ਥੱਕਣ ਦੇ ਸਵਾਰੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਕਾਗਜ਼ ਪੱਤਰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਸਮਕਾਲੀ ਲਿਖਤਾਂ ਜੋ ਮਿਲਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਜੋ ਕੁਝ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਦਲੇਰੀ, ਬਹਾਦੁਰੀ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਖਾਈ ਅਤੇ ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਵਰਗਾ ਕੱਟੜ ਪੱਖਪਾਤੀ ਲਿਖਾਰੀ ਵੀ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸੰਘ ਜੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੁਣਨ ਵਿਚ ਕਿਤਨੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਅਤੇ ਦੂਰ-ਦਰਸ਼ੀ ਸਨ, ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਉਸ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ।ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਕ ਨਕਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਤਿਆਗੀ ਬੈਰਾਗੀ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਬਣਾ ਦੇਣਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਅਸਚਰਜ ਜਨਕ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਸੀ। ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਰਬ-ਲੋਹ ਸਜਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪੁਸ਼ਾਕੇ ਅਤੇ ਚਾਲ ਢਾਲ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਇਕ ਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਿਦਕੀ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਬੜੇ ਦੁਖਦਾਈ ਅਤੇ ਭਿਆਨਕ ਤਸੀਹੇ ਸਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਲਈ ਡਟਿਆ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਸਿੱਖੀ ਕੇਸਾਂ ਸੁਆਸਾਂ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਤੱਕ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਗਿਆ। ਡਾ. ਵਿਲੀਅਮ ਮੈਗਰੈਗਰ ਆਪਣੀ 'ਹਿਸਟਰੀ ਔਫ਼ ਦੀ ਸਿੱਖਸ' ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਧੁੰਨ ਦਾ ਬੜਾ ਪੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ (ਸਤਲੁਜੋਂ) ਇਧਰਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਭਿਅੰਕਰ ਹਊਆ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਉਹ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਕੇਵਲ ਫ਼ੌਜੀ ਕਮਾਂਡਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਧੁੰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲੋਂ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦ ਵੀ ਲੋਕੀਂ ਉਸ ਪਾਸ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂ ਖਾਲਸਾ ਦਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਪਾਸ ਅਥਾਹ ਤਾਕਤ ਵੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ਬਰ ਨਹੀਂ

ਕੀਤਾ। ਅਮੀਨੁਦੌਲ ਦਸਤੂਰੁਲ-ਇਨਸ਼ਾ (ਰੁੱਕਾਤਿ ਅਮੀਨੁ-ਦੌਲਾ) ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਰੁੱਕੇ ਵਿੱਚ ਜੂਨ 1710 ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਆਪਣੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਵੱਲ ਮੋਹ ਲੈਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੋ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ 'ਸਿੰਘ' ਕਰਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦਾ (ਸਿੰਘ ਸਜਾ ਲੈਂਦਾ) ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਲਾਗੇ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਦੀਨਦਰ ਖ਼ਾਨ ਉਥੇ ਦਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨਵੀਸ ਮੀਰ ਨਸੀਰੁੱਦੀਨ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੰਜਵੜ ਪਿੰਡ ਦਾ ਛੱਜੂ ਜੱਟ ਸਿੰਘ ਸਜਿਆ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਹਿਤ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਏ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਦੇ ਪੱਕੇ ਵਾਅਦੇ ਕੀਤੇ। ਉਸ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵਾਲਕ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕੱਟੜ ਤੋਂ ਕੱਟੜ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਫ ਕਰ ਦੇਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਛੱਡ ਦੇਣ ਦਾ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ ਜੇ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਇੱਛਾ (ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਆਉਣਾ) ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਣ। ਦੀਨ ਅਤੇ ਦੁਖਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁਣਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਨੀਵੀਆਂ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚੀਆਂ ਪਦਵੀਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਛੂਤਾਂ ਅਤੇ ਨੀਚਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਹਾਕਮ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਰਵਿਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਅਛੂਤਾਂ ਅਤੇ ਨੀਚਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਕਿ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨੀਚਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਨੀਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਘਰੋਂ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਨਮ-ਭੂਮੀ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਣ ਕੇ ਆ ਜਾਂਦਾ।,(ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ) ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਧਨਾਢ ਲੋਕ ਉਸ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦੇ ਤੇ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਲੈਣ ਜਾਂਦੇ। ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਹੱਥ ਜੋੜੀ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖਲੋ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ। ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਉਸ ਦੀ ਹੁਕਮ-ਅਦੂਲੀ ਕਰਨ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਨਾ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਕਈ ਵਾਰੀ ਰਣਭੂਮੀ ਵਿਚ ਨਿਕਲ ਆਉਣ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਲੈ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਜਿਹੇ ਸਹਿਮ ਗਏ ਕਿ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਕੋਈ ਉਜ਼ਰ ਕਰਨੋਂ ਵੀ ਡਰਦੇ ਸਨ।'

ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦਾ ਜਿਮੀਂਦਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਡਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਹਲਵਾਹ ਕਿਸਾਨ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਵੀ ਬੁਰੇ ਅਤੇ ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹਲਵਾਹ ਕਿਸਾਨ ਅਤੇ ਹਲਾਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਜ਼ੁਲਮ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਸਦਾ ਲਈ ਮਿਟ ਗਿਆ।

ਨਿੱਜੀ ਚਲਨ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਇਕ ਸਿਦਕੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਅੱਟਲ ਅਤੇ ਅਡੋਲ ਰਹੇ।

ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਉੱਪਰ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਅਪਾਰ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀਆਂ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਜਾਗਦੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਹਨ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਭਾਗ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸੋਮਾ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਦੇਗ਼ ਤੇਗ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅਤੇ ਅਤਿ ਦੇ ਦੁਖਦਾਈ ਅਤੇ ਬਿਖੜੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਕਿ ਇਕ ਪਾਸੇ ਭਿਆਨਕ ਤਸੀਹਾਂ ਭਰੀ ਮੌਤ ਸਾਹਮਣੇ ਮੂੰਹ ਅੱਡੀ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਧਰਮ ਤਿਆਗ ਦੇਣ ਪਰ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਸਨ, ਇਕ ਸਮਕਾਲੀ ਲਿਖਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਧਰਮ ਪਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। 'ਫ਼ਤਹਿ ਦਰਸ਼ਨ' ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਐਸੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ 'ਫ਼ਤਹਿ ਦਰਸ਼ਨ' ਜਦ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਅਪ੍ਰਵਾਣ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੋਈ ਜ਼ਿੱਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਬਲਕਿ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ।

ਉਸ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬੜੀ ਪਵਿੱਤਰ ਅਤੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸੀ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਦਾ ਉਹ ਪੱਕਾ ਧਾਰਨੀ ਸੀ ਜਿਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਮੇਰਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਜੋ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਰਹੇਗਾ ਤਿਸ ਦੀ ਗੁਰੂ ਬਾਹੁੜੀ ਕਰੇਗਾ।" ਉਹ ਵੈਰੀ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਵੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬੜੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਿਦਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਜਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਕੁਰਹਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਵਰਜਿਤ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸੰਸਾਰ-ਤਿਆਗੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਉਚਾ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਐਸੀ ਸਮਕਾਲੀ ਲਿਖਤ ਜਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਜੋ ਮਿਸ਼ਨ ਉਸ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸ ਪਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਉਹ ਪਰਪੱਕ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਉਸ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਗਿਆ। ਖ਼ਾਲਸੇ ਵਾਸਤੇ ਜੋ ਚਾਰ ਕੁਰਹਿਤਾਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਕੁਰਹਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਅੰਤਿਮ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸਿੱਖੀ ਕੇਸਾਂ ਸੁਆਸਾਂ ਸਹਿਤ ਨਿਭਾਈ, ਉਸ ਨੇ ਕੁਠਾ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਆਪ ਮਾਸ ਖਾਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਆਹੀ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੁਸੰਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਤੰਮਾਕੂ ਦਾ ਸੇਵਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸੂਲ ਭੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ।

ਅਭੁੱਲ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਕਰਤਾਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹੀ ਹੈ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ

ਨੂੰ ਅਭੁੱਲ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ। ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਭੁਲਣਹਾਰ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਨਿਗੂਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੱਦੋਂ ਪਰੇ ਵਧਾ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਅਨੇਕਾਂ ਗੁਣਾਂ ਉੱਤੇ ਪਰਦਾ ਪਾ ਦੇਣਾ ਨਿਆਇ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਫ਼ਤਹਿ ਦਰਸ਼ਨ' ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਕਦੀ ਵੀ ਮਨਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ' ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਪੈ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੋਈ ਅੜੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਕੋਈ ਮੱਤਭੇਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਗਲ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਦੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕਹਾਇਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਥਾਂ ਗਦੇਲਾ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਊਜ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਚਾਈ ਹੈ। ਜਦ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ, ਵਧੀਆ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਗਵਾਹੀ ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਪਰ 12 ਪੋਹ ਸੰਮਤ 1 (12 ਦਸੰਬਰ, ਸੰਨ 1710) ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। 'ਗੁਰੂ' ਸ਼ਬਦ ਵੱਖਰਾ ਆਉਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਉਸ ਨੇ 'ਮੇਰਾ' ਸ਼ਬਦ ਵੱਖਰਾ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਉਸ ਨੂੰ 'ਗੁਰੂ' ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਉਥੇ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਬਦ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹਨ 'ਸਰਬਤ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜਉਨਪੁਰ ਕਾ ਗੁਰੂ ਰਖੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਣਾ....ਤੁਸੀਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਹੋ....ਮੇਰਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਰਹੇਗਾ ਤਿਸੁ ਦੀ ਗੁਰੂ ਬਾਹੁੜੀ ਕਰੇਗਾ।'

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੱਖਰੀ ਸੰਪਰਦਾਇ ਵੀ ਖੜ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਖ਼ਾਲਸਿਆਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਗਲ ਨੂੰ ਸਭ ਸਤ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਨ (ਅਤੇ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬੰਦਈ ਸਿੱਖ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ) ਕੋਈ ਖੱਟ-ਪੱਟ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਈਮਾਨਦਾਰ ਮੱਤਭੇਦਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਵਖਰੇਵਾਂ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਬੜੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਮੱਤਭੇਦ ਕਿੱਥੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ? ਪਰ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਉੱਚਤਾ ਅਤੇ ਚੁੰਬਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਕ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪਰੋਈ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਅੱਠ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪਿਆਰੀ ਜਾਨ ਤੱਕ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਕੇਵਲ ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਹੀ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚੋਂ ਜੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਬੰਧੀ ਮਤਭੇਦ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਿਕਲ ਆਏ ਸਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਂ ਹੋਰ ਅਸੂਲ ਸਬੰਧੀ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਖਰੇਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ

ਜਿਹੜੇ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਤੱਕ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚੋਂ ਫੜ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘ ਹਾਂ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਬਲਕਿ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮੂੰਹੋ ਇਕ ਅੱਖਰ ਵੀ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਿਆ।

ਜਿਸ ਝਗੜੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭੰਗੂ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿੱਚ ਬੰਦਈ ਅਤੇ ਤਤ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸਮਕਾਲੀ ਕਾਗਜ਼ ਪੱਤਰ ਤੇ ਲਿਖਤਾਂ ਵੇਖੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਐਸੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਲੱਭੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਸ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਭੰਗੂ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ। ਸਰਕਾਰੀ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚੇ, ਕਾਮਵਾਰ ਖ਼ਾਨ ਦਾ 'ਤਜ਼ਾਕਿਰਗਤੁ-ਸਲਾਤੀਨ', ਮੁਹੰਮਦ ਅਹਿਸਨ ਈਜਾਦ ਦਾ 'ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਨਾਮਾ', ਸ਼ਿਵ ਦਾਸ ਦੇ 'ਮੁਨੱਵਰੁਲ ਕਲਾਮ' ਅਤੇ 'ਫਰੁੱਖ-ਸੀਅਰਨਾਮਾ', ਰਾਏ ਚਤਰ ਮਨ ਦਾ 'ਚਹਾਰ ਗਲਸ਼ਨ', 'ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਦਾ 'ਮੁੰਤਖ਼ਬੁਲ-ਲੁਬਾਬ', ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਹੰਮਦ ਗਹਿਮੀ ਦੇ 'ਇਬਰਤ-ਨਾਮਾ' ਅਤੇ 'ਤਾਰੀਖਿ-ਮੁਹੰਮਦੀ', ਯਾਹੀਆ ਖ਼ਾਨ ਦਾ 'ਤਜ਼ਕਿਰਾਤੁਲ-ਮਲੂਕ' ਅਤੇ ਹੋਰ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਲਾਮ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਨ ਦੀ 'ਸੀਅਰੁਲ ਮੁਤਾਖ਼ਰੀਨ', ਸੋਹਨ ਲਾਲ ਦੀ 'ਉਗਦਾ-ਤੁ-ਤਵਾਰੀਖ', ਅਲੀਉਦੀਨ ਦਾ 'ਇਬਰਤ ਨਾਮਾ', ਬੂਟੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ 'ਤਾਰੀਖਿ-ਪੰਜਾਬ', ਖੁਸ਼ਵਕਤ ਰਾਏ ਦੀ 'ਤਵਾਰੀਖਿ-ਸਿੱਖਾਂ' ਅਤੇ ਮੈਗਰੈਗਰ, ਥੌਰਨਟਨ, ਕਨ੍ਹਈਆ ਲਾਲ, ਮੁਹੰਮਦ, ਲਤੀਫ਼ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਤਵਾਰੀਖਾਂ ਅਤੇ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਦਾ 'ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦਾ 'ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਸ਼' ਇਸ ਗੱਲ ਸਬੰਧੀ ਸਭ ਚੁੱਪ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰ ਸਕਣ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁਖ ਸੀਅਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਜਾਂ ਲਿਖਾਪੜ੍ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਨਜਰੋਂ ਉਹਲੇ ਰਹਿ ਗਈ ਹੋਵੇ। 'ਅਖ਼ਬਾਰਿ-ਦਰਬਾਰਿ-ਅਮੱਲਾ' ਅਤੇ 'ਤਜ਼ਕਿਰਾਤਿ ਸਲਾਤੀਨੀ' ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸਬੰਧੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮਾਂ ਦਾ ਚੋਖਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲਬਾਤ ਜਾਂ ਲਿਖਾ-ਪੜ੍ਹੀ ਦਾ ਕਿਧਰੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਤੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਜਦ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋ ਰਹੀ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ 10 ਮਾਰਚ ਸੰਨ 1715 ਨੂੰ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਇਕ ਤਾੜਨਾ ਭਰੀ ਚਿੱਠੀ ਭਿਜਵਾਈ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਖ਼ਾਨ, ਅਫ਼ਰਾ ਸਿਆਬ ਖ਼ਾਨ, ਮਜ਼ੁੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਨ, ਰਾਜਾ ਉਦਿਤ ਸਿੰਘ ਬੁੰਦੇਲਾ, ਰਾਜਾ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਭਦਾੜਵੀਆ ਆਦਿ ਨੂੰ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। 'ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' 'ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼', 'ਚਹਾਰ

ਗੁਲਸ਼ਨ', ਮੁਹੰਮਦ ਹਰਿਸੀ ਦੀ 'ਤਾਰੀਖਿ ਮੁਹੰਮਦੀ' ਆਦਿ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਜੀਵਨ, ਪਾਲਕ-ਪੁੱਤਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ, ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਵੱਲੋਂ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੇਦਖਲੀ, ਉਸ ਦੇ ਇਕ ਬੇਨਵੀ ਫ਼ਕੀਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਫੜੇ ਅਤੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਥਰਾ ਲਿਜਾਏ ਜਾਣ ਸਬੰਧੀ ਕਾਫ਼ੀ ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਹਾਲਾਤ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਨਾਲ ਲਿਖਾ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਕਾ ਹੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਭਰੋਸੇ ਗਵਾਹੀ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਇਕ ਮਨਘੜ੍ਹਤ ਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁਲ ਨਹੀਂ ਇਹੋ ਹੀ ਮੁਹੰਮਦ ਅਸਲਮ ਖ਼ਾਨ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਘੜੀ ਗਈ ਗੱਲਬਾਤ ਬਾਬਤ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੁਹੰਮਦ ਅਸਲਮ ਖ਼ਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੰਗੂ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਦੇ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕਿਸੇ ਗ਼ਲਤ ਖ਼ਬਰ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਹੈ, ਸੱਚਾਈ ਉੱਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੇਵਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦਰਦ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਹੋ ਰਹੇ ਅਨਿਆਇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਸੇਵਾ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕੇਵਲ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਸੀ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਮੰਤਵ ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪ ਨਿਆਇ ਦਾ ਪੁਤਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਤੁਰੰਤ ਫੁਰਤ ਨਿਆਇ ਦਾ ਹਾਮੀ ਸੀ। ਨਿੱਕਾ ਵੱਡਾ ਉਸ ਲਈ ਸਭ ਬਰਾਬਰ ਸਨ। ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਬਦਲੇ ਉਹ ਤੋਪ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦੇਣੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਝਿਜਕਦਾ ਤਾਂ ਕਿ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਨ ਹੋ ਜਾਣ।

ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰਾਂ ਦਾ ਬਹਾਦੁਰ ਅਤੇ ਬੜਾ ਦਲੇਰ ਸੀ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਦਲੇਰੀ ਵਿੱਚ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਪਰ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਦੁਖਈ ਹੋ ਕੇ ਜੰਗ ਛੇੜੇ ਸਨ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਵਧੀਕੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜੇ ਭੈੜੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਚੌਰਨਟਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਿਖਾਰੀ ਉੱਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ" ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੀ ਛੇੜਖਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਸਖ਼ਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਤਲਵਾਰ ਫੜਨਾ ਜਾਇਜ਼ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਜਦ ਕਿ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਸੀਲਾ ਰਹਿ ਹੀ ਨ ਜਾਏ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤ ਵੱਲ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਫੜਨ ਪਰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਕਾਰਣ ਹੀ ਕੋਈ ਸਖ਼ਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਬਲਕਿ ਅਕਾਰਣ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਵੈਰੀ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਡੰਡ ਮਿਲਣ ਵਿਚ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਕੇਵਲ

ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਦੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਕੁੱਦਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਜੋਤਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜਗਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦ ਇਕ ਵਾਰੀ ਜੰਗ ਛਿੜ ਪਈ ਤਾਂ ਫੇਰ ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬਲਕਿ ਵੈਰੀ ਦੇ ਹੱਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੱਟ ਮਾਰਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਬਚਾਉ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਦਾ ਸਰਬ ਲੋਹ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਮੰਗਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕਦੀ ਬੇਲੋੜੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਝੋਕਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਉਤਰਾਓ ਚੜ੍ਹਾਓ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੁੱਦਦਾ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਮੌਕਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਹ ਜੰਗ ਵਿਚ ਡਟ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹਟ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾਲ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸ ਜੰਗ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਬੜਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਦੇ ਆਟੇ ਵਿੱਚ ਲੂਣ ਬਰਾਬਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਜੋ ਸਫਲਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਥਾਹ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਫੁਰਤੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਅਜਿੱਤ ਸਪਿਰਿਟ ਅਤੇ ਅਡੋਲ ਬਹਾਦੁਰੀ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਉਹ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਜੋ ਕੇਵਲ ਧਰਮ, ਨੀਅਤ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਦੇ ਜ਼ਜ਼ਬੇ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਟਿਕੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਦੀ ਅਤਿ ਦੀ ਬਿਪਤਾ ਅਤੇ ਭੀੜ ਵੀ ਆ ਬਣੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੋਕ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸਤਾ ਦੇ ਬਲਹੀਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਬਲਕਿ ਉਹ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ।

ਜੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਏ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਹਾਲ ਤੱਕ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਕਤਵਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਨੰਤ ਆਦਮੀਆਂ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਉੱਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਸੀ। ਸਢੌਰੇ ਅਤੇ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਖਾਣੇ ਦਾਣੇ ਦੇ ਘਾਟੇ ਅਤੇ ਭੁੱਖ ਨੇ ਲਾਚਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਮੁਗ਼ਲ ਲਸ਼ਕਰੀਆਂ ਦੀ ਅਥਾਹ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਣ ਦਿੱਤੀ। ਹਥਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਬਰੂਦ ਸਿੱਕੇ ਦਾ ਤਾਂ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਕੀ ਹੋਇਆ। ਇਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਖ਼ਾਲਸਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਭਾਰ ਇਕੱਲਿਆਂ ਹੀ ਸਹਿਣਾ ਪਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵੀ ਉੱਘੇ ਹਿੰਦੂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਕੀਤੀ, ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣੇ ਲਾਓ ਲਸ਼ਕਰ ਸਮੇਤ ਚੜ੍ਹ ਆਏ। ਰਾਜਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੋਧਪੁਰੀਆਂ, ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਜੈਪੁਰੀਆ, ਰਾਜਾ ਚਤਰ ਲਾਲ ਬੰਦੇਲਾ, ਚੂੜਾਮਾਨਿ, ਜਾਟ, ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਭਦਾਵੜੀਆ, ਉਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਬੁੰਦੇਲਾ, ਬਦਲ ਸਿੰਘ ਬੁੰਦੇਲਾ, ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਕਛਵਾਹਾ, ਸ਼ਿਵਾਲਕ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਆਦਿ ਸਭ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆ ਜੁੜੇ ਸਨ। ਬੰਦਾ

ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਤੋ ਬੜੀਆਂ ਆਸਾਂ ਸਨ ਪਰ ਸਮੇਂ ਨੇ ਸਾਥ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚਕਾਰ ਹੀ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਬਾਹਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋਇਆ ਨਾ ਦਿਸੇ, ਪਰ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਜੋ ਚੰਗਿਆੜੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੁਲਗਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਵਾ ਝੱਲੀ ਸੀ, ਬੁਝਾਈ ਨਾ ਜਾ ਸਕੀ ਬਲਕਿ ਚਾਲੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਭਾਂਬੜ ਵਾਂਙ ਮਚ ਉੱਠੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾ ਕੇ ਹੀ ਠੰਢੀ ਹੋਈ।

ਭਾਵੇਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਅਤਿ ਦੀ ਸਖ਼ਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਨੇ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਾਲਾ ਹੁਕਮ ਮੁੜ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਮਿਲੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਪਰ ਜੋ ਮਿਸ਼ਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਮਿਥਿਆ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸਫਲ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। 'ਹਿਸਟਰੀ ਔਫ਼ ਦੀ ਸਿਖਸ' ਵਿਚ ਪੇਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਕਿ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸੰਗਠਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਉਹ ਖਿੰਡ ਪੁੰਡ ਗਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਆਗੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ, ਇਕ ਗਜ਼ ਥਾਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਕਹਿਣ ਜੋਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ, ਪਰ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਜਿਤਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਾਗੇ ਉਹ ਹੁਣ ਸਨ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਬਿਪਤਾ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਵੱਲ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਤਾਕਤ ਬਖਸ਼ਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਕੌਮ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਜਿਵੇਂ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ (ਉਜਲੇ) ਭਵਿੱਖ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਕਦੀ ਵੀ ਥਿੜਕੇ, ਉਹ ਸੀ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਅਮੁੱਕ ਘੋਲ।" ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਹਿਲਾ ਆਦਮੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਅਤੇ ਅਡੋਲ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਅਮਲੀ ਸਬਕ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਹਸੂੰ-ਹਸੂੰ ਕਰਦੇ ਆਪਾ ਵਾਰ ਦੇਣਾ ਸਿਖਾਇਆ। ਇਸ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਉਦਾਹਰਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਮਨ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਉੱਚੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਦਾ ਰਸਤਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ। ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਆਦਮੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਰਾਰੀ ਸੱਟ ਮਾਰੀ ਅਤੇ ਇਥੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਲਈ ਪਹਿਲਾ ਸਿਆੜ ਕੱਢਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਚਾਲ੍ਹੀ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਅਦ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਲਾਹੌਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀ ਨੂੰ (ਸੁਲਤਾਨੁ ਕੌਮ)' ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਪਰ ਇਹ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸੰਨ 1710 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਤਹਿਤ ਹੇਠਾਂ ਕੌਮੀ ਰਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਧਰੀ ਸੀ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਵੈਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਗ਼ਲਤ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਕਿਸੀ ਹੋਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਕਦੀ ਕੁਝ ਆਖਿਆ ਹੈ । ਉਹ ਜ਼ੁਲਮੀ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ ਅਤੇ ਇਤਫ਼ਾਕ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਵੇਲੇ ਰਾਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਜ਼੍ਹਬ ਇਸਲਾਮ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਟੱਕਰ ਹੋ ਗਈ। ਜਿਵੇਂ ਪਿਛੇ ਜ਼ਿਕਰ ਆ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ 13 ਜੂਨ, 1710 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਪੁੱਜੀ ਖ਼ਬਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਫਤਹਿ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਰਗਣਾ ਬੜੀਏ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਜਾਨ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਅਸੀਂ ਤੇਰਾ ਕਸੂਰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਗਣੇ ਦਾ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵੇਂ ਅਤੇ ਚੂੰਡਲੇ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਲਿਆਵੇਂ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਚਲੇਂਗਾ।'

10 ਦਸੰਬਰ, 1710 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਮਿਲੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਲੜਾਈ ਦਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਰਾਜਸੀ ਅੰਦੋਲਨ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਲਾਈਆਂ। ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਲਾਨੌਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਆ ਉਸ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ 28 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1711 ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ ਖ਼ਬਰ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ :

ਉਸ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਨੇ ਬਚਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁਖਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਜਿਸ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਉਸ ਵੱਲ ਰੁਜੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਉਸ ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਅਤੇ ਤਨਖਾਹ ਨਿਯੱਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਨਮਾਜ਼ ਅਤੇ ਖ਼ੁਤਬਾ ਜਿਵੇਂ (ਮੁਸਲਮਾਨ) ਚਾਹੁਣ ਪੜ੍ਹਨ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਬਾਂਗ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਵੱਲੋਂ ਸੁਖ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਹ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਉਦਾਰਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਪ ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਟੀਕਾ ਟਿੱਪਣੀ ਦੀ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ।

ਜੋ ਕੁਝ ਪਿਛਲੇ ਅਧਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ 'ਸੁੱਤੇ ਸੱਧ ਹੀ

ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਮਾਨਨੀਯ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਨੇ ਜਨਮ ਦੇ ਕੇ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਨਾਟਕ 'ਤੇ ਪਰਦਾ ਡਿੱਗੇ ਨੂੰ ਹੁਣ ਢਾਈ ਸੌ ਸਾਲ ਬੀਤ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਖਿਲਾੜੀ ਕਦੀ ਵੀ ਨਾ ਮੁੜਨ ਲਈ ਰੰਗ ਭੂਮੀ ਤੋ ਸਦਾ ਲਈ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਦੀਨ ਅਤੇ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਗੁਰ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਸੂਰਮਗਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਮੁੜ ਮੁੜ ਆ ਚਮਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮੇਂ ਧਰਮ ਰੱਖਿਅਕ ਜਾਣ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਦੁਖੀਆਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਸੋਮਾ ਸੀ, ਇਸ ਵੇਲੇ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਰਲ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਪਰਮ-ਆਤਮਾ ਵਿੱਚ ਲਿਵ-ਲੀਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦੀਨ ਦੁਖੀਆਂ ਲਈ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਬਲੀਦਾਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਵਿੱਚ ਅਡੋਲ ਰਹਿ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਲਈ ਸਦਾ ਅਮਰ ਰਹੇਗਾ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਤੇ ਵੰਸ਼

ਪੰਝੀ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਤੱਕ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਹਕੂਮਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸਖ਼ਤੀ ਦਾ ਦੌਰ ਰਿਹਾ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕਦੇ, ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋ ਫੜ ਫੜ ਕੇ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਾਂਗੂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਉਹ ਜਾ ਕੇ ਲੁਕਦੇ ਸਨ ਉਥੇ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਅਤਿ ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਏ। ਚੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਚੜ੍ਹਦੇ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ, ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਅਤੇ ਬੀਕਾਨੇਰ ਦੇ ਰੇਤ ਥਲਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਖਾਲਸਿਆਂ ਲਈ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਗਿਆ, ਸਖ਼ਤੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਟੋਲ ਭਾਲ ਫੜੋ ਫੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿ ਗਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸੰਗੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੁੱਤਰ ਅਜੈ ਸਿੰਘ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ 9 ਜੂਨ, ਸੰਨ 1716 ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੀ ਹੋਰ ਟੋਲ ਭਾਲ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ 1713 ਤੋਂ ਫਰਵਰੀ 1715 ਤੱਕ ਡੇਰੇ ਦੇ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਦੇ ਇਕ ਖੱਤਰੀ ਸ਼ਿਵ ਰਾਮ ਦੀ ਲੜਕੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨਾਲ ਦੂਸਰੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਇਸ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਪੁੱਤਰ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਕੁਝ ਲਿਖਾਰੀਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੰਸ ਵਾਲੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਉਂ ਹੀ ਠੀਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਹਰਦੁਆਰ ਵਿੱਚ ਸੋਢੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ (ਪ੍ਰੋਹਤ ਭਵਾਨੀ ਦਾਸ, ਹਵੇਲੀ ਸੋਢੀਆਂ) ਦੀ ਬਹੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਨਾਉਂ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੀ ਦਰਜ ਹੈ। (ਦੇਖੋ ਅੱਗੇ ਹਾਲ ਬਾਬਾ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਦਾ) ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਆਖਰੀ ਵਾਰੀ ਕਲਾਨੌਰ ਬਟਾਲੇ ਵੱਲ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨੂੰ ਉਹ ਡੇਰੇ ਹੀ ਛੱਡ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਜਦ ਉਹ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲੋਂ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਇਥੇ ਹੀ ਟਿਕੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਅਤੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਤੋਂ ਉਹਲੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਚੇ ਰਹੇ।

ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਬਾਬਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾਉ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿਰ ਦੇ ਬਿਖੜੇ

ਜ਼ਮਾਨੇ ਪਹਾੜ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਦਿਨ ਕਟੀ ਕਰ ਲਈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਬੰਦਈ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਹਿ ਸਕਣਾ ਹੀ ਔਖਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਟੱਬਰ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬੜਾ ਧਾਰਮਿਕ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਰਮ ਸੀ। ਸਾਵਣ ਵਦੀ 9, ਸੰਮਤ 1810 ਬਿਕਰਮੀ (ਸੰਨ 1753 ਈਸਵੀ) ਨੂੰ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ

ਬਾਬਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਸਨ, ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ। ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਗੱਦੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ। ਇਹ ਦਿਲ ਦਾ ਬੜਾ ਸਿੱਖਈ ਅਤੇ ਦਯਾਵਾਨ ਸੀ। ਇਕ ਪੰਡਿਤ ਦਿਲਾ ਰਾਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਪਾਠ ਸੁਣ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਇਤਨਾ ਪਸੀਜਿਆ ਕਿ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਕੜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਟੁਟ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਚੰਗਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਝੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕਈ ਦੌਰੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਇਕ ਹਵੇਲੀ ਬਣਵਾਈ ਤੇ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਲਗਵਾਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਵਨ ਵਦੀ 14 ਸੰਮਤ 1864 (ਸੰਨ 1807 ਈਸਵੀ) ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਚੋਲਾ ਤਿਆਗਿਆ। ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਅਤੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਧਰਮ ਪਰਾਇਣ ਗੁਜ਼ਰਿਆ।

ਫ਼ਤਿਹ ਸਿੰਘ

ਬਾਬਾ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਸੁਚੇਤ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਸੁਚੇਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬੜਾ ਮਾਫ਼ਕ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਾਜ ਪੱਸਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਚੰਗੇ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕਈ ਦੌਰੇ ਕਰ ਕੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਝੰਡਾ ਗੱਡਿਆ ਅਤੇ ਬੰਦਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਚੋਖਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ। ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨੇ ਸੰਨ 1907 ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਜੋ ਬੰਦਈ ਸਿੱਖ ਅਸੀਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਆਏ ਸਨ।

ਬਾਬਾ ਫ਼ਤਿਹ ਸਿੰਘ ਜਦ ਸੰਮਤ 1880 ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਸਾਹਿਬ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਫੁੱਲ ਲੈ ਕੇ ਹਰਦੁਆਰ ਗਏ ਸਨ ਤਾਂ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਉਥੇ ਪੰਡੇ ਦੀ ਬਹੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲਿਖਤ ਦਰਜ ਹੈ :

ਭਾਈ ਫਤੇ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੁਚੇਤ ਸਿੰਘ ਕਾ,
ਬੇਟਾ ਸਾਹਿਬ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਾ,
ਪੜਪੋਤਾ ਸਾਹਿਬ ਬੰਦੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਾ,
ਬੰਸ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਾ,
1880 ਮੇਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਸਾਹਿਬ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇ ਫੂਲ ਲਿਆਏ।

ਦੂਸਰੀ ਲਿਖਤ ਇਸੇ ਬਹੀ ਵਿਚ ਇੱਕੀ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿਛੋਂ ਸੰਮਤ 1901 ਬਿਕਰਮੀ ਦੀ ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :

1901 ਕੁੰਭ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਪਰ
ਸਾਹਿਬ ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਏ,
ਸਾਥ ਇਨਕੀ ਸੁਪਤਨੀ ਭਾਗ ਭਰੀ
ਤੇ ਕਿਸ਼ਨ ਦੇਈ, ਨਰਾਇਨ ਦੇਈ, ਗੁਲਾਬ ਦੇਈ,
ਟਹਿਲਣਾ ਰਾਮ ਦੇਈ ਤੇ ਦੌਰਾਂ ਤੇ ਮੇਲਾਵੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਾਥ ਆਈਆਂ।
(ਚਪੁੱਤਾ ਸੋਢੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਉ ਕਾ ਹਵੇਲੀ ਸੋਢੀਆਂ, ਪ੍ਰੋਹਤ ਭਵਾਨੀ ਦਾਸ)
(ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਪੰਡਤ ਜਗਤ ਰਾਮ ਹੈ।)

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਜੋ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ 'ਦਰਬਾਰ' ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਬਾਬਾ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਆਸ਼ੇ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੰਧ ਤੱਕ ਦੇ ਦੌਰੇ ਕੀਤੇ, ਸਿੱਖੀ ਕਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਏ ਅਤੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ (ਸਿੰਧ), ਲੜਕਾਣਾ, ਮੁਲਤਾਨ, ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਅਤੇ ਝੰਗ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਲਈ ਮਾਇਆ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਬਿਖੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਸਿੰਧ ਵੱਲ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਲਹਿਦੇ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵੱਲ ਨਿਕਲ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਯਾਦ ਉਥੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਬਾਬਾ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਦੌਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਫ਼ਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਿਆਸੀ, ਅਖ਼ਨੂਰ, ਜੰਮੂ, ਪੁਰ ਮੰਡਲ, ਵਜੀਰਾਬਾਦ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਹਰਿਦੁਆਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਈਂ ਮਕਾਨ ਬਣਵਾਏ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਏ। ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੌਰੇ ਉੱਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਸਨ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ

ਲਈ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਤੋਂ ਸੌ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਬੰਦੇ ਬਾਬਾ ਫਤਿਹ ਸਿਘ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਮੇਲੇ ਦੇ ਮੌਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡੇਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਗੀਰਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ :—

1. ਮਿਲਕਾਂ ਵਾਲ, ਤਹਿਸੀਲ ਡਸਕਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿਆਲਕੋਟ, 315 ਰੁਪਏ ਸਾਲਾਨਾ।
2. ਬੁੱਢਾ ਰਜ਼ਾਦਾ, ਤਹਿਸੀਲ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁੱਜਰਾਂਵਾਲਾ, 525 ਰੁਪਏ ਸਾਲਾਨਾ।
3. ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਵਿਚੋ ਦੋ ਖੂਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ।
4. ਚੌਦਾਂ ਪਿੰਡ ਅਖਨੂਰ ਅਤੇ ਊਧਮਪੁਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੰਮੂ ਦੇ ਨਾਜ਼ਮ ਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ 16 ਫੱਗਣ ਸੰਮਤ 1890 ਬਿਕਰਮੀ (ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ 1834 ਈਸਵੀ) ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਧਨੌਰ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੀ ਮਾਫੀ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿ ਡੇਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ।

ਬਾਬਾ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੰਦਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹਿਦਾਇਤ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਕੇਵਲ ਬੰਦਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਿਆਹੁਣ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰੀ ਬਾਬਾ ਫ਼ਤਿਹ ਸਿੰਘ ਦੱਖਣ-ਲਹਿਦੇ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਖਾਨੇਵਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਇਕ ਬੰਦਈ ਸਿੱਖਣੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛੱਕਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਪ੍ਰਸਾਦ ਦੇ ਵੇਲੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਸੰਗਤ ਆਈ ਉਸਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਘਰ ਦੇ ਆਦਮੀ ਜੋ ਬੰਦਈ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬੂਹੇ ਨੂੰ ਤਾਲਾ ਮਾਰਕੇ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਸਿੱਖਣੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਜੋ ਤਿਆਰੀ ਸੀ ਸੰਗਤ ਉਸੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਗਈ। ਪਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਬੰਦਈ ਸਿੱਖ ਆਪਣੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਕੇਵਲ ਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਿਆਹਿਆ ਕਰਨ।

ਬਾਬਾ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਾਰ ਮਹਿਲ ਸਨ, ਪਹਿਲੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਸੰਗਿਆਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਕ ਖੱਤਰੀ ਦੀ ਲੜਕੀ ਕਿਸ਼ਨ ਦੇਵੀ, ਦੂਸਰੀ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਦੀ ਗੁਲਾਬ ਦੇਵੀ, ਤੀਸਰੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਝੰਗ ਦੇ ਅਹਿਮਦਪੁਰ ਦੇ ਸਾਹਨੀ ਖੱਤਰੀ ਦੀ ਲੜਕੀ ਭਾਗਭਰੀ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਇਲਾਕਾ ਊਧਮ ਪੁਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਚਿੜਆਈ ਦੀ ਨਾਰਾਇਨ ਦੇਈ। ਬਾਬਾ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਪੁੱਤਰ ਪਹਿਲੀ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਹੀ ਹੁਕਮ-ਸੰਤ ਕਰ ਗਿਆ।

ਬਾਬਾ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨ

2 ਹਾੜ੍ਹ (ਜੇਠ ਸੁਦੀ 2) ਸੰਮਤ 1902 ਬਿਕਰਮੀ (ਜੂਨ 1845) ਨੂੰ ਬਾਬਾ

ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਿਹਾਂਤ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਸਿੱਧੀ ਬੰਸ-ਲੜੀ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਸੁਚੇਤ ਸਿਘ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਸੰਤਾਨ ਹੀਨ ਗੁਜ਼ਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਬੰਦਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਬਾਬਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿਘ ਦੇ ਬੰਸ ਦੀ ਸੌਂਪਣਾ ਵਿਚ ਹੋ ਗਈ। ਆਮ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਅਰਜੁਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਚੁਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨੀ ਲਈ ਕੁਝ ਝਗੜਾ ਜਿਹਾ ਛਿੜ ਪਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਬਾਬਾ ਫ਼ਤਿਹ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਗੁਲਾਬ ਦੇਈ ਵੱਲੋਂ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਾਈ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਕੋ ਪੁੱਤਰ ਪਹਾੜ ਸਿਘ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਤਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਡੇਰੇ ਦੀ ਗੱਦੀ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਕਲੌਤੇ ਪੁੱਤਰ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲੀ। ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਵਿਚਕਾਰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲ ਪਿਆ। ਅਦਾਲਤ ਵੱਲੋਂ ਤਜ਼ਵੀਜ਼ ਹੋਣ ਪਰ ਬੰਦਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਹੋਈ ਜਿਸ ਨੇ ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਅਤਰ ਸਿੰਘ, ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਲਈ ਮਾਹਵਾਰੀ ਰਕਮਾਂ ਨਿਯੱਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨ ਹੋਏ। ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨ ਹੋਏ।

ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ

ਬਾਬਾ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਅੱਗੇ ਵਧੂ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਦੇ ਹੋਣਹਾਰ ਨੌਜਵਾਨ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਸਰ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਚੰਗੇ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ (31 ਜਨਵਰੀ ਤੋ 2 ਫਰਵਰੀ 1935) ਉੱਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਸਾਰੀ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਦੇਖੀ ਸੀ ਜੋ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਸੀ। ਡੇਰਾ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ ਦੋਨੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਪਾਠ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸਵੇਰੇ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਰਹਿਰਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਦੋਹਰੇ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ :

ਆਗਿਆ ਭਾਈ ਅਕਾਲ ਕੀ ਤਬੀ ਚਲਾਇਓ ਪੰਥ।
ਸਭ ਸਿੱਖਨ ਕੋ ਹੁਕਮ ਹੈ ਗੁਰੂ ਮਾਨਿਓ ਗ੍ਰੰਥ।
ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਮਾਨਿਓ ਪਰਗਟ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੇਹ।
ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਮਿਲਬੋ ਚਾਹੈ ਖੋਜ ਸ਼ਬਦ ਮੈਂ ਲੇਹ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, "ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਿਹ"

ਬੁਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੀ ਅਤੇ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਤਿੰਨ ਜੈਕਾਰੇ ਗਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿਸਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਦੋਹਰਿਆਂ, ਫ਼ਤਿਹ ਅਤੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕ ਵੀ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ :

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ।
ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ।
ਚੱਕਰ ਤੇਰੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ।
ਘੋੜੇ ਤੇਰੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ।
ਫ਼ੌਜਾਂ ਤੇਰੀਆਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ।
ਸੰਗਤੀਂ ਤੇਰੀਆਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ।
ਬਾਜਾਂਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ।
ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ।
ਦਰਬਾਰ ਵਾਲਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ।
ਬੰਗਲੇ ਵਾਲਾ ਸਾਹਿਬ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ।
ਮਹਿਲਾਂ ਵਾਲਾ ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ।
ਸੰਗਤੀਂ ਵਾਲਾ ਬਾਬਾ ਫ਼ਤਿਹ ਸਿੰਘ ਜੀ।
ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ।
ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ।

ਬਾਬਾ ਫ਼ਤਿਹ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਸੰਨ 1947 ਦੀ ਗੜਬੜ ਵੇਲੇ ਬਾਬਾ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਉੱਜੜ ਕੇ ਆਏ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਬਸਾਉਣ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। 6 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1948 ਨੂੰ ਬੰਬਈ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਜਤਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਡੇਰੇ ਅਤੇ ਰੋਹਤਕ ਵਿੱਚ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ 2 ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ 1944 ਨੂੰ ਜੰਮੂ ਵਿਖੇ ਬਾਬਾ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਮਾਤਾ ਸੁਖਬੀਰ ਕੌਰ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਪੰਜਤਰਣੀ ਜੰਮੂ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਬਚਪਨ ਪਹਿਲਾਂ ਡੇਰੇ ਵਿਖੇ ਅਤੇ ਫਿਰ 1947 ਦੀ ਹਿੰਦ-ਪਾਕਿ ਦੀ ਵੰਡ ਮਗਰੋਂ ਰੋਹਤਕ (ਹਰਿਆਣਾ) ਵਿਖੇ ਬੀਤਿਆ। ਆਪ ਅਜੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਬੰਬਈ ਗਏ ਪਰ 8 ਅਪ੍ਰੈਲ 1948 ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ। ਆਪ ਨੇ ਮੁਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਰੋਹਤਕ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਐਮ. ਏ. ਕੀਤੀ। 1967 ਵਿਚ ਆਪ ਗੱਦੀਨਸ਼ੀਨ ਹੋਏ। ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨ ਤੱਕ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸੰਤ (ਹੁਕਮ ਵਾਲੇ ਭਾਈ) ਨੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਬਾ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਖਰੀ ਸਮਾਂ ਵੇਖਦਿਆਂ ਬਾਬਾ

ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਹੱਥ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸੰਤ ਜੀ) ਨੂੰ ਪਕੜਾ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਤੱਕ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਜ ਵੀ ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸੰਤ ਦਾ ਨਾਂ ਬਾਬਾ ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ 'ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਝੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸੰਤ ਜੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਈ ਰਾਮ ਲਾਲ ਰਾਹੀ, ਭਾਈ ਜੱਸਾ ਰਾਮ ਜੁਨੇਜਾ, ਭਗਤ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਹੰਸ ਆਦਿ ਨੇ ਵੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਰਿਆਸੀ ਵਿਖੇ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠਣ ਸਮੇਂ ਕਈ ਉੱਘੀਆਂ ਹਸਤੀਆਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਡਾ. ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ ਅਤੇ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਓ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਬੰਦਈ ਸਿੱਖ ਸੰਪਰਦਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁਟ ਗਏ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਅਵਸਰ 'ਤੇ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਰਿਆਸੀ ਵਿਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਯੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਇਹ ਕੰਮ ਅਜੇ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿੱਤ ਇਲਾਕਾਈ ਦੀਵਾਨਾਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ 1951 ਤੋਂ ਬਹਾਲ ਕੀਤੀ ਜੋ ਅੱਜ ਤੀਕ ਜਾਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਰੁਚੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਰੋਹਤਕ ਵਿਖੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਟਿਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਫ੍ਰੀ ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ, ਸਿਲਾਈ ਕੇਂਦਰ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਹੈਲਥ ਕਲੱਬ ਅਤੇ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜੋ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਆਪ ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਾਂਸੀ ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਫਾਰਮੇਸੀ ਕਾਲਜ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਕੱਟੜਾ ਵਿਖੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਲਈ ਇਕ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਦਾ ਵੀ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਹੁਤ ਸਾਦਾ, ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਯੁਵਾ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਆਚਰਣ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰੁਚੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਆਚਾਰ ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਸੁੱਚਾ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰੋ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਨ ਦੇ ਉਜਾਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮ ਅਨੁਭਵ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਦਿਨ ਦੇ ਉਜਾਲੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਕਰਮ ਨਾ ਕਰੋ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮਖਮਲੀ ਗੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਨੀਂਦ ਨਾ ਆਵੇ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਆਹ ਸੰਨ 1971 ਈ. ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਲਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਨਾਲ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਮਾਤਾ ਨੀਲਮ ਨਾਲ ਸੰਨ 1994 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦੀ ਕੁਖੋਂ 15 ਅਪ੍ਰੈਲ 1997 ਨੂੰ ਇਕ ਪੁਤਰ ਰਤਨ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮਕਰਨ ਸੁਆਮੀ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾਸ ਜੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਗੋਪਾਲ ਨਗਰ ਜਲੰਧਰ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਾਮ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ (ਬਾਬਾ) ਜੋਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ। ਸਾਰੀ ਬੰਦਈ ਸੰਪਰਦਾ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਅਰੋਗ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਲੰਬੀ ਆਯੂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸੰਪਰਦਾ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਰਹਿਣ।

ਸਰਹਿੰਦ ਫ਼ਤਹਿ ਦਿਵਸ ਦੀ ਤੀਜੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਫ਼ਤਹਿ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਰਬਾਰ ਭੁਪਾਲ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਪੜਾਅ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਨਾਲ ਖੜੇ ਹਨ, ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਰੋਆ ਤੇ ਸੰਗਤ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ, ਨਾਂਦੇੜ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਰਾਜ ਅਧੀਨ ਰਿਹਾ ਘੁੜਾਮ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ

ਸਢੌਰਾ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਆਖਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ

ਚੱਪੜ-ਚਿੜੀ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਰਿਆਸੀ ਵਿਚ ਯਾਦਗਾਰ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਦੀ ਸਮਾਧ (ਡਰੋਲੀ ਕਲਾਂ ਜਲੰਧਰ)
ਨਾਲ ਖੜੇ ਹਨ ਲੇਖਕ ਤੇ ਮੈਂਬਰ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਸ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਡਰੋਲੀ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਅਸਥਾਨ ਮਹਰੌਲੀ, ਦਿੱਲੀ

ਬਚਪਨ ਤੇ ਮੁੱਢਲਾ ਜੀਵਨ

ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਉਂ ਲਛਮਨ ਦੇਵ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ 13 ਸੰਮਤ 1727 ਬਿਕਰਮੀ, ਐਤਵਾਰ, 16 ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ 1670 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਪੁਣਛ (ਕਸ਼ਮੀਰ) ਦੇ ਪਿੰਡ ਰਾਜੌੜੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਓ ਰਾਮ ਦੇਵ ਭਾਰਦੁਆਜ ਗੋਤ ਦਾ ਰਾਜਪੂਤ ਸੀ ਤੇ ਵਾਹੀ ਜੋਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਰੀਬ ਘਰਾਣਿਆਂ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲਿਆ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨੀਂ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਪਾਈ, ਲਛਮਨ ਦੇਵ ਦੇ ਬਾਲਪਨ ਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਹਲ-ਵਾਹਾਂ ਦੇ ਆਮ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਦੇ ਹੱਡ ਨਰੋਏ, ਜੁੱਸਾ ਫੁਰਤੀਲਾ ਤੇ ਆਦਤ ਮਿਹਨਤੀ ਸੀ। ਸ਼ਿਕਾਰ ਅਤੇ ਘੋੜ ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ੁਕੀਨ ਸੀ।

ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਉਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਕੇਵਲ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਹੀ ਰੱਖ ਸੀ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵੀ ਆਮ ਕਸ਼ਮੀਰੀਆਂ ਦੀ ਵਿਦਿਅਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਪੰਡਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਉੱਘਾ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਵਿਦਵਾਨ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਪੁਣਛ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਤਾਂ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਲਛਮਨ ਦੇਵ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਿਆ। ਉਨੀ ਦਿਨੀਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ ਹਲਵਾਈ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰ, ਘੋੜ-ਸਵਾਰੀ, ਤੀਰ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਆਦਿ ਦੇ ਹੀ ਸ਼ੌਕ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਲਛਮਨ ਦੇਵ ਦਾ ਝੁਕਾਓ ਵੀ ਇਨੀਂ ਪਾਸੀਂ ਹੀ ਸੀ।ਪਰ ਉਹ ਕੁਝ ਬਹੁਤਾ ਕਰੜੇ ਦਿਲ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਜਾਂ ਪਿਤਾ ਵੱਲੋਂ ਕੁਝ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸੰਸਕਾਰ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਉਹ ਨਰਮ ਦਿਲ ਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਅਜੇ ਅਲ੍ਹੜ ਜਵਾਨ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਨਾਟਕੀ ਬਦਲਾਵ ਆਇਆ।

ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵਿਚ ਲਛਮਨ ਦੇਵ ਨੇ ਇਕ ਹਿਰਨੀ ਨੂੰ ਤੀਰ ਮਾਰਿਆ। ਉਹ ਘਾਇਲ ਹੋ ਕੇ ਭੋਇੰ ਡਿੱਗ ਪਈ। ਜਦ ਲਛਮਨ ਦੇਵ ਲਾਗੇ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਮਰ ਰਹੀ ਹਿਰਨੀ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੁਝ ਤਰਸ ਜਿਹਾ ਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਹੋਰ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕਰੜਾ ਕਰਕੇ ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਮਾਰੀ ਹੋਈ ਹਿਰਨੀ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਪੇਟ ਚੀਰਿਆ ਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਬੱਚੇ ਨਿਕਲੇ ਜੋ ਲਛਮਨ ਦੇਵ

ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤੜਫ਼-ਤੜਫ਼ ਕੇ ਮਰ ਗਏ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਨਰਮ ਦਿਲ ਨੂੰ ਇਕ ਕੰਬਣੀ ਜਿਹੀ ਛਿੜ ਪਈ ਅਤੇ ਮਨ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੋਂ ਖੱਟਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਨ ਨੂੰ ਕੁਝ ਐਸਾ ਪਛਤਾਵਾ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗ ਆਇਆ ਕਿ ਦਿਲ ਇਕ ਦਮ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਉਚਾਟ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹੁਣ ਲਛਮਨ ਦੇਵ ਰਾਜਪੂਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਰੁਚੀ ਸੰਸਾਰ-ਤਿਆਗੀ ਸਾਧੂਆਂ ਵੱਲ ਮੋੜਾ ਖਾ ਗਈ ਸੀ। ਉਮਰ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਵਰਿਆਂ ਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਜ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਜੋ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਤੀਰਥਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰਾਜੌੜੀ ਆ ਟਿਕਦੇ ਸਨ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀ ਜਾਨਕੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਨਾਮੀ ਇਕ ਬੈਰਾਗੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਰਾਜੌੜੀ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੇ ਲਛਮਨ ਦੇਵ ਨੂੰ ਕੁਝ ਐਸਾ ਕੀਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਘਰ ਘਾਟ ਛੱਡ ਕੇ ਬੈਰਾਗੀ ਦਾ ਚੇਲਾ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੰਡਲੀ ਵਿਚ ਰਲ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਤੁਰ ਗਿਆ। ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਨਕੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬਦਲ ਕੇ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।

ਬੈਰਾਗੀ ਜਥੇ ਵਿਚ ਇਹ ਅਨੇਕ ਥਾਈਂ ਘੁੰਮਿਆ ਫਿਰਿਆ। ਸੰਨ 1686 ਈਸਵੀ ਮੁਤਾਬਕ ਸੰਮਤ 1743 ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਮੇਲੇ 'ਤੇ ਇਨਾਂ ਦੀ ਮੰਡਲੀ ਕਸੂਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਥੰਮਣ ਦੇ ਡੇਰੇ ਆ ਪੁੱਜੀ। ਇਥੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀਆਂ ਮੰਡਲੀਆਂ ਵੀ ਆਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਰਾਮ ਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਵੀ ਸੀ। ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਇਥੇ ਰਾਮ ਦਾਸ ਦੀ ਮੰਡਲੀ ਵਿਚ ਰਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਤੀਰਥਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਕ ਵਾਰ ਜਦ ਗੁਦਾਵਰੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਨਾਸਕ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਇਹ ਇਥੇ ਹੀ ਟਿਕ ਗਿਆ। ਪੰਚ-ਵਟੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਇਕਾਂਤ ਵਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਲਈ ਖਾਸ ਖਿੱਚ ਦਾ ਸੋਮਾ ਸੀ। ਕੇਵਲ ਇਥੇ ਹੀ ਇਕਾਂਤ ਅਤੇ ਸੁਹਾਵਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰੇ ਹੀ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬਲਕਿ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਅਤੇ ਸੀਤਾ ਜੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤਪੱਸਵੀ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲਾ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਸੀ।

ਇਥੇ ਹੀ ਮਾਧੋ ਦਸ ਦਾ ਮੇਲ ਜੋਗੀ ਔਘੜ ਨਾਥ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਜੋ ਆਪਣੀਆਂ ਰਿੱਧੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਅਤੇ ਤਾਂਤਰਿਕ ਵਿੱਦਿਆ ਲਈ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਨੂੰ ਯੋਗ ਵਿੱਦਿਆ ਅਤੇ ਜੰਤਰ-ਮੰਤਰ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਇੰਨਾ ਸ਼ੌਕ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਔਘੜ ਨਾਥ ਦਾ ਅਨਿੰਨ ਭਗਤ ਅਤੇ ਸਿਰਲੱਥ ਸੇਵਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸੇਵਾ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਵਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਾਧੂਆਂ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਗੁਣ ਜਾਂ ਕੋਈ ਗੂੜ੍ਹ-ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਚੇਲੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਾਧਨ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅੰਤ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਉੱਤੇ ਔਘੜ

ਨਾਥ ਦਾ ਮਨ ਪਸੀਜ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਯੋਗ ਦੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਜਾਦੂ ਦੇ ਭੇਤ ਉਸ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੇ। ਹੁਣ ਔਘੜ ਨਾਥ ਬਹੁਤ ਬਿਰਧ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਦਿਨ ਨੇੜੇ ਸੀ। ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਉੱਤੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੇ ਯੋਗ-ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਆਪਣਾ ਇਕ ਬਹੁਮੁੱਲਾ ਗ੍ਰੰਥ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੰਮਤ 1748 (ਸੰਨ 1691 ਈਸਵੀ) ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਾਅਦ ਜੋਗੀ ਔਘੜ ਨਾਥ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਕ ਨਿੱਜੀ ਮਠ ਥਾਪਣ ਦੀ ਧਾਰ ਲਈ ਅਤੇ ਪੰਚਵਟੀ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹਦੀ ਵੱਲ ਗੋਦਾਵਰੀ ਦੇ ਕੰਢੇ-ਕੰਢੇ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਨਾਂਦੇੜ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਰਮਣੀਕ ਥਾਂ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਨੂੰ ਜਚ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਥੇ ਹੀ ਟਿੱਕ ਜਾਣ ਲਈ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕੁਝ ਵਿੱਥ ਉੱਤੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸੰਘਣੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਉੱਚੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੁਟੀਆ ਬਣਾ ਲਈ ਅਤੇ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਤਪੱਸਵੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਦੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਮੰਤਰਾਂ-ਤੰਤਰਾਂ ਕਰਕੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਫੈਲ ਗਈ। ਕੁਝ ਚੇਲੇ ਵੀ ਆ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਦੀ ਕੁਟੀਆ ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਮਠ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਤੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ 'ਕੋ ਜਨਮਿਓ ਐਸੋ ਜਗ ਮਾਹਿ, ਪ੍ਰਭਤਾ ਪਾਇ ਜਾਸਿ ਮਨਿ ਮਦ ਨਾਹਿ', ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਵਡਭਾਗੀ ਸੰਸਾਰੀ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਤਾ ਮਿਲ ਜਾਏ ਜਾਂ ਹੁਕਮ ਹਾਸਿਲ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹਉਮੈ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਦੀ ਇਕ ਸਿੱਧ ਜੋਗੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਉਸਤਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਸੇਵਾ ਲਈ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਚੇਲੇ ਚਾਟੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਨ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਭਿਲਾਖੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਅਣਗਿਣਤ ਆਉਂਦੇ, ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਅਤੇ ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਫਲਦੀ ਉਹ ਵੱਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਬਾਹਰੋਂ ਸਾਧੂ ਦਾ ਭੇਖ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ, ਪਰ ਮਨ ਸਾਧੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਵਿਚ ਨਿਮਰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ। ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁਝ ਚੰਚਲਤਾ ਵੀ ਵਧ ਗਈ ਸੀ। ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਨਾਲ ਅਤਿਥੀ-ਸੇਵਾ ਦੀ ਥਾਂ ਅਭਿਆਗਤ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਹੇਠੀ ਕਰਨਾ ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ੁਗਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਿੱਲੀ ਉਡਾਉਣ ਤੋਂ ਵੀ ਉਹ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਉਸ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਹਿੰਮਤ ਮੌਜੂਦ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਕੁਰਾਹੇ ਪਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਕੱਚੀ ਧਾਤ ਦੀ ਉਹ ਇਕ ਅਥਾਹ ਖਾਣ ਸੀ ਜੋ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਸਾਇਣੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਗਾਲ ਕੇ ਜਾਂ ਕੀਮੀਆਈ ਦੁਆਈਆਂ ਦੀ ਘੋਲ ਨਾਲ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਮੈਲ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਉਸ

ਨੂੰ ਧੋ ਮਾਂਝ ਕੇ ਚਮਕਾ ਦੇਵੇ। ਇਸੇ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ। ਅੰਤ ਸੰਮਤ 1765 ਬਿਕ੍ਰਮੀ (ਸੰਨ 1708 ਈਸਵੀ) ਦੀ ਪਤਝੜ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਇਕ ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਘੋੜ ਚੜ੍ਹੇ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਥੇ ਆ ਪੁੱਜੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਬੈਰਾਗੀ ਸਾਧੂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਾਹੇ ਅਤੇ ਵਿਅਰਥ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਰੁੱਖ ਮੋੜ ਕੇ ਪੰਥ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਸਤਾਈ ਹੋਈ ਦੁਖੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚ

ਜਿਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਯੋਗ ਅਤੇ ਤੰਤਰਾਂ-ਮੰਤਰਾਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝਾ ਹੋਇਆ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਪੱਖਪਾਤ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਜ਼ੋਰ-ਜਬਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇਕ ਮੁਢੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾ ਦੇਣ ਦੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਨੀਤੀ ਸਫ਼ਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕੀ। ਹਿੰਦੂ ਜਨਤਾ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਮਰਾਠੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਉੱਠ ਖੜੋਤੇ ਸਨ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਅੰਤਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਸਖ਼ਤੀ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਭੈੜੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਕੁਝ ਝਲਕਾਰਾ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਉਂਝ ਹੀ ਉਮਰ ਨਾਲ ਹੱਠ ਮੱਠਾ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਰਸਾਈ ਦੀ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਦੱਖਣ ਆਉਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਜਗਤ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੱਤਰ 'ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ' ਲਿਖ ਭੇਜਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਧਿਆਨ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪਰਜਾ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਓ ਨਾ ਹੋਣ ਵੱਲ ਦਿਵਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਹੀ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਅੰਤ ਆ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਾਂਗੜ ਦੇ ਪਰਗਣੇ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੁਣ ਵੀ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਬੁੱਢਾ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸਿਹਤ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਡਿਗਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਚੂੰਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਜਾਣ ਵਾਲਾ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਮੁੜ ਵਾਪਿਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ ਅਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਚਿੱਠੀ ਪਹੁੰਚਾ ਵੀ ਸਕਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪ ਹੀ ਦੱਖਣ ਜਾਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਜੇ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਿਚ ਬਘੌਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ 20 ਫਰਵਰੀ, 1707 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਹੋ ਗਈ ਮੌਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲ ਗਈ। ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਦੀ ਹੁਣ ਕੋਈ ਮਕਸਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਉੱਥੇ ਹੀ ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਏ। ਆਪ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਪੁੱਜੇ ਸਨ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਨੇ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਪਿਓ ਦੀ ਮੌਤ ਵੇਲੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਉੱਤਰ ਲਹਿੰਦੀ ਸਰਹੱਦ ਉੱਤੇ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਛੋਟਾ ਭਾਈ

ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਮੁਹੰਮਦ ਆਜ਼ਮ ਲਾਗੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਦੇ ਹੱਕ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਖ਼ੁਦ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬਾਪ ਦਾਦਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਕੱਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ ਅਤੇ ਜਾਨ ਦੇ ਵੈਰੀ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਸੀ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਰੇ ਵੈਰ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਪਿਓ ਦਾਦੇ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਸੀਬਤ ਮਾਰੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਉਹ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੇ ਨਾਉਂ 'ਤੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸੌ ਘੋੜ ਚੜ੍ਹੇ ਆਗਰੇ ਅਤੇ ਧੌਲਪੁਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਾਜੌ ਲਾਗੇ 8 ਜੂਨ, 1707 ਨੂੰ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਸ਼ਾਹ-ਆਲਮ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਗਿਆ।

ਨਵੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਜ਼ੀਰ-ਖ਼ਾਨ-ਖ਼ਾਨਾ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। 23 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋਈ। ਸ਼ਾਹੀ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ, ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਭੇਟ ਵਜੋਂ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਜੜਾਊ, ਧੁਖਧੁਖੀ, ਕਲਗੀ ਅਤੇ ਸਿਰਪਾਓ ਦਿੱਤੇ। ਆਮ ਰਿਵਾਜ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਰਪਾਓ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪਹਿਨਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਸ਼ੈਖੁਲ-ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਹੀ ਆਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਿਲਾਅਤ ਨਫ਼ਰ ਕੋਲੋਂ ਚੁਕਵਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਏ। ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਾਸ ਹੀ ਇਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਿਰੋਪਾਓ ਉਠਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਧਉਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪਹਿਲੀ ਕੱਤਕ ਸੰਮਤ 1764 (2 ਅਕਤੂਬਰ, ਸੰਨ 1707) ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਬੱਝ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪੈਣਗੇ। ਕੁਝ ਇੰਜ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹ ਨੂੰ ਕਹਿਲੂਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਹਿਬ ਦੀ ਨਗਰੀ ਸੀ, ਪਹੁੰਚਣ ਪਰ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਜਾਣ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ, ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਅਸੀਂ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਆਵਤੇ ਹਾਂ, ਸ੍ਰਬਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਕੋ ਮੇਰਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਆਪਸ ਮੇਂ ਮੇਲ ਕਰਨਾ ਜਦਿ ਅਸੀਂ ਕਹਲੂਰ ਆਵਤੇ ਤਦਿ ਸ੍ਰਬਤ ਖਾਲਸਾ ਹਥਿਆਰ ਬੰਨ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆਵਣਾ ਜੋ ਆਵੈਗਾ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਹੋਵੈਗਾ।" ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਹਾਲੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੜ੍ਹੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵੱਲ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਜਾਣਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਕਾਮ ਬਖਸ਼ ਨੇ ਬਗਾਵਤ ਦਾ ਝੰਡਾ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਤੀਜੇ ਸਿਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ ਤਾਂ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਮੌਕਾ ਲੱਗ ਸਕੇ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਜਾਏ। ਇਸ ਲੰਬੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਲੱਗ ਗਏ। ਭਰਾ ਦੀ ਬਗਾਵਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਪੱਕਿਆਂ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੰਮ ਗਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਸਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੋਈ ਐਸੀ ਗੱਲ ਪਰਵਾਣ ਕਰ ਲਏ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉੱਤਰ-ਲਹਿੰਦੇ ਵੱਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਹਾਕਮ ਆਕੀ ਹੋ ਖੜੋਵੇ ਅਤੇ ਰੌਲਾ ਪੈ ਜਾਏ। ਉੱਧਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕੈਂਪ ਦੇ ਨਾਲ ਅਨੰਤ ਸਮੇਂ ਲਈ ਤੁਰੀ ਜਾਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਨਾਂਦੇੜ ਦੇ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਟੁੱਟ ਗਈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਰੇ ਯਤਨ ਅਸਫਲ ਹੋ ਗਏ। ਹੁਣ ਮੁੜ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਮੁੱਠੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਜਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੋਦਾਵਰੀ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਧਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਨਾਂਦੇੜ ਹੀ ਡੇਰਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਤੰਬਰ 1708 ਈਸਵੀ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਹਫ਼ਤੇ ਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਆਪ ਦਾ ਬੈਰਾਗੀ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋਇਆ।

ਦੱਖਣ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਰਾਇਣ ਨਗਰ ਰਿਆਸਤ ਜੈਪੁਰ ਵਿਚ ਦਾਦੂ-ਪੰਥੀ ਮਹੰਤ ਜੈਤ ਰਾਮ ਪਾਸੋ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਬੈਰਾਗੀ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਜੰਤਰਾਂ-ਮੰਤਰਾਂ ਨਾਲ ਅਭਿਆਗਤ ਸਾਧੂਆਂ ਅਤੇ ਅਤਿਥੀਆਂ ਦੀ ਹੇਠੀ ਕਰ ਕੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਖ਼ੁਦ ਮਹੰਤ ਜੈਤ ਰਾਮ ਨਾਲ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਕੋਝਾ ਵਰਤਾਓ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮਹੰਤ ਜੈਤ ਰਾਮ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਨਾਂਦੇੜ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਦੇ ਡੇਰੇ ਨਾ ਜਾਣ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਉਹ ਸਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ ਉੱਤੇ, ਜੋ ਭੁੱਲਿਆਂ, ਕੁਰਾਹਿਆਂ ਅਤੇ ਠੱਗਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਵਲ ਪਾ ਕੇ ਵੀ ਉਚੇਚਾ ਪੁੱਜਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਇਕ ਸਵੇਰ ਮਾਧੋਦਾਸ ਦੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਮਠ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਪਲੰਘ ਪਰ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਮਾਸ ਦੀਆਂ ਦੇਗ਼ ਚੁੱਲ੍ਹਿਆਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਵੈਸ਼ਨੋ ਬੈਰਾਗੀ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਨਾ ਲੱਗੀਆਂ। ਉਹ ਉਸ ਅਨੌਖੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਪਾਸ ਭੱਜੇ ਗਏ। ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਮਾਣ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨੀਚ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬੜੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਠਿੱਠ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਅਤੇ ਲਾਲ ਪੀਲਾ ਹੋਇਆ

ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਵੱਲ ਆਇਆ। ਉਹ ਉਸ ਮਠ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਬੜੀ ਮਾਨਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਲੰਘ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਬੈਠ ਜਾਣ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੋ ਗਈ ਸਮਝੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਮਾਸ ਦੀਆਂ ਦੇਗਾਂ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣ ਨਾਲ ਧਰਮ ਭੰਗ ਹੋਇਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੇ ਯੋਗ ਬਲ ਅਤੇ ਵੱਸ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਅਦਿੱਖ ਬੀਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਪਲੰਘ ਉਲਟਾ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ, ਸਾਰੇ ਜੰਤਰ-ਮੰਤਰ ਨਿਸਫ਼ਲ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਘਬਰਾ ਉੱਠਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਚੇਟਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਅਸਰ ਪਾ ਜਾਣ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਡਾਢਿਆ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਹ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੇਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੰਕਾਰੀ ਸਾਧੂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੀਵੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅੜਿਆ, ਪਰ ਇਥੇ ਹੁਣ ਉਹ ਆਪ ਝੜ ਗਿਆ। ਸੀ ਉਹ ਬੜੇ ਰੋਹ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਦਬਦਬਾ ਜਮਾਉਣ, ਪਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਮੋਹਿਆ ਗਿਆ। ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਝੁਕ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧਕੇ ਉਸ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ :—

ਮਾਧੋ ਦਾਸ : (ਮਹਾਰਾਜ) ਆਪ ਕੌਣ ਹੋ ?

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ : ਉਹ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ।

ਮਾਧੋ ਦਾਸ : ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ?

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ : ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ।

ਮਾਧੋ ਦਾਸ : (ਸੋਚ ਕੇ) ਆਪ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੋ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ : ਹਾਂ।

ਮਾਧੋ ਦਾਸ : ਆਪ ਇਥੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਧਾਰੇ ਹੋ?

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ : ਮੈਂ ਏਸ ਲਈ ਆਇਆ ਹਾਂ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਿੰਘ ਸਜਾਵਾਂ।

ਮਾਧੋ ਦਾਸ : ਮੈਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ, ਹਜ਼ੂਰ! ਮੈ ਆਪ ਦਾ ਬੰਦਾ (ਗ਼ੁਲਾਮ) ਹਾਂ।

ਇਹ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਬਟਾਲੀਏ ਦੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਤਾਬ 'ਇਬਤਿਦਾਇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾ ਮਜ਼ਹਬਿ ਏਸਾਂ' ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਵਚਨ ਵਿਚ ਕਿ 'ਮੈਂ ਏਸ ਲਈ ਆਇਆਂ ਹਾਂ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਿੰਘ ਸਜਾਵਾ' ਕੋਈ ਐਸੀ ਕਰਾਮਾਤ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੱਟੜ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰੀ ਬੈਰਾਗੀ ਬੜੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਢਹਿ ਪਿਆ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀਲ ਹੁੱਜਤ ਦੇ ਸਿੰਘ ਸਜਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਜਿਹੀ ਉਸ ਦੇ ਤਨ-ਮਨ ਵਿਚ ਫਿਰ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਕੱਚੇ ਲੋਹੇ ਤੋ 'ਸੁੱਚਾ ਸੋਨਾ' ਬਣ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੌਜਵਾਨ ਸਾਧੂ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਇਕ ਚਮਕਦੀ ਚਿਣਗ ਵੇਖੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਜੋਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਦੀ ਬਦਲੀ ਹੋਈ ਮਾਨਸਿਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੇਂ ਸੱਚੇ ਵਿਚ ਢਾਲ ਦੇਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰ-ਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਲਾ ਬਾਣਾ ਧਾਰਨ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਹੁਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਨਾਉਂ ਬਦਲ ਕੇ 'ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ' ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਉਹ ਬਹੁਤਾ ਆਪਣੇ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪੇ ਵਰਤੇ ਪਦ 'ਬੰਦਾ' ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਬਹੁਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਉਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਅੱਖ ਦੇ ਫੋਰ ਵਿਚ ਉਹ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਬੈਰਾਗੀ ਸਾਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੋ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਕੰਮ ਤੇ ਜੰਗੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਚਾਲਾ

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਜਦ ਪੁਰਾਣਾ ਬੈਰਾਗੀ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਗਾਤਰੇ ਤੇ ਫੌਲਾਦੀ ਕਿਰਪਾਨ ਅਤੇ ਹੱਥ ਸਰਬ-ਲੋਹ ਦਾ ਕੜਾ ਪਹਿਨ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਉਂ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਮਨੁੱਖ ਬਣ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸੁੱਤੀਆਂ ਕਲਾਂ ਜਾਗ ਪਈਆਂ। ਉਹ ਜੋ ਜਿਊਂਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਰਮ-ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹਰਿ-ਹਰਿ ਕਰਦਾ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੁਣ ਮੁੜ ਕੌਮੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਆ ਨਿੱਤਰਿਆ। ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਢਹਿੰਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਰਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਨਤਾ ਵਿਚੋਂ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਕੌਮ ਬਣਾ ਦੇਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ- ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਲਈ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬਦਲੇ ਕਿਵੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਧਰਮ-ਮੂਰਤ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਕੰਬ ਉਠਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਲੂੰ ਕੰਡਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ। ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾਲ ਲਤਾੜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹਿੰਦੂ ਜਨਤਾ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਉਸ ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਤਿਆਗਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਤੇ ਜਿਊਂਦੇ ਜੀ ਨੀਂਹ ਵਿਚ ਚਿਣ ਦੇਣ ਅਤੇ ਫੇਰ ਛੁਰਿਆਂ ਨਾਲ ਬੱਕਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਕੋਹ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਦੁੱਖ ਭਰੀ ਵਿੱਥਿਆ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਖ਼ੂਨ ਉੱਤਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਸ ਦਾ ਜਲੌ/ਰੋਹ ਭੜਕ ਉੱਠਿਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਇਕ ਪਠਾਣ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਉੱਤੇ ਛੁਰੇ ਨਾਲ ਕਾਫ਼ੀ ਵਾਰ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਮਿੱਤਰਾਨਾ ਗੱਲਬਾਤ ਅਜ਼ੇ ਜਾਜੋ ਦੀ ਰਣਭੂਮੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਫੌਜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਵਜੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਭੇਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਹੁਮੁੱਲੇ ਸਿਰਪਾਓ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਹਾਕਮ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋ ਵੱਡਾ ਦੋਖੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦਾ ਅੰਤ ਘੇਰਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਉਜਾੜਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੀ ਮਾਸੂਮ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਪ ਡਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਕਿ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗਈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਖ਼ੈਰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮੁੜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦੇਣ ਲਈ ਦੋ ਬੰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। (ਚਤੁਰ ਜੁਗੀ) ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕਰਤਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੋਂ ਇਹ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਪਾਸ ਦਿੱਲੀ ਗਏ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਪਤਾ ਲੈ ਕੇ ਦੱਖਣ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੱਖਣ ਜਾਣ ਦਾ ਪਤਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਾਂਦੇੜ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਡੇਰਾ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੀਅਤ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਾ ਪਿਆ। ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹੇ-ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਰਹਿਰਾਸ ਦੇ ਪਾਠ ਵੇਲੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੰਦਕਾਰੇ ਲਈ ਵੇਲੇ ਦੀ ਤਾੜ ਵਿਚ ਰਹੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਪਾਠ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅੱਖ ਲੱਗ ਗਈ ਅਤੇ ਕੋਲ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਊਂਘ ਆ ਗਈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੌਕੇ ਦੀ ਤਾੜ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਛੁਰੇ ਦਾ ਭਰਵਾਂ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਹੇਠਾਂ ਬੜਾ ਡੂੰਘਾ ਜ਼ਖ਼ਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੀ ਵੱਲੋਂ ਉਸ ਨੇ ਵਾਰ ਤਾਂ ਐਨ ਦਿਲ ਉੱਤੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਜ਼ਰਾ ਹੇਠਾਂ ਜਾ ਲੱਗਾ। ਦੂਸਰਾ ਵਾਰ ਕਰ ਸਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੋਲ ਪਈ ਕਿਰਪਾਨ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਾਤਲ ਨੂੰ ਝਟਕਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਸਾਥੀ ਭੱਜਾ ਜਾਂਦਾ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਥਾਂਇ ਰਖਿਆ।

ਇਸ ਵਿਸਾਹ-ਘਾਤੀ ਵਾਰ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੋਰ ਰੋਹ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦਾ ਲਹੂ ਉਬਲਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਹੁਣ ਉਸ ਲਈ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਬਹਿ ਰਹਿਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਪੰਜਾਬ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ ਤਾਂ ਕਿ ਜ਼ੁਲਮੀ ਮੁਗ਼ਲ ਦੇ ਰਾਜ ਮਹੱਲ ਨੂੰ ਢਾਹ-ਢੇਰੀ ਕਰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਵੇ।

ਇਹ ਗੱਲ ਲਿਖ ਦੇਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਧਰੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜ਼ਖਮੀ ਨਾ ਹੋ ਗਏ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਵੀਹ ਬਿਸਵੇ ਖ਼ੁਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਉਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਉਂ ਆਪਣੇ 1 ਕੱਤਕ ਸੰਮਤ 1764 (2 ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ 1707) ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਸਾਫ਼ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਗੱਲਬਾਤ ਲੰਮੀ ਨਾ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਖ਼ਤ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਣ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਫ਼ੌਜੀ ਕਮਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਣ।

ਇਸ ਬਹੁ-ਰੰਗੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸੰਤਾਂ, ਮਹਾਤਮਾ ਅਤੇ ਫ਼ਲਾਸਫਰਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਵਾਹ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਬਲਕਿ ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਂਦਾ ਜੋ ਰਾਜ-ਮਦ ਜਾਂ ਤਾਕਤ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹੇ ਬੋਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਿੱਤ-ਨਿੱਤ ਦੇ ਅਨਿਆ ਅਤੇ ਔਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੱਤ ਅਤੇ ਆਤਮਾ

ਉੱਤੇ ਐਸਾ ਪਰਦਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਸੁਆਰਥਾਂ ਅਤੇ ਪੱਖ-ਪਾਤਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਕੁਝ ਦਿਸਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕੌਮੀ ਹੋਣ ਜਾਂ ਰਾਜਸੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ। ਅਮਨ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਫਿਲਾਸਫ਼ੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਲਿਆ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਖੜਕਦੇ ਖੰਡੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਕਿਰਪਾਨ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਧਾਰ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਕੱਟ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਉੱਤੇ ਐਨ ਠੀਕ ਢੁੱਕਦੀ ਹੈ, ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਰਤੇ ਗਏ ਪਰ ਇਹ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋਏ, ਬਲਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਤਨਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਤੱਕ ਵੀ ਦੇਣੀ ਪੈ ਗਈ। ਅੰਤ ਤਲਵਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਹੀ ਨਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਜੋ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਚੁੱਕਣ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ।

ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਤੋਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਬੁਲਾ ਕੇ 'ਬਹਾਦਰੀ' ਦਾ ਥਾਪੜਾ ਦਿੱਤਾ, ਪੰਜ ਤੀਰ ਆਪਣੇ ਭੱਥੇ ਵਿਚੋਂ ਬਖਸ਼ੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਭਾਈ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ, ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਰਣ ਸਿੰਘ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਥਾਪੇ ਅਤੇ ਵੀਹ ਕੁ ਹੋਰ ਸੂਰਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਦਿੱਤੇ। ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਨਗਾਰਾ ਵੀ ਬਖਸ਼ਿਆ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਸੰਸਾਰਕ ਸੱਤਾ ਦੀਆਂ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਸਨ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਭਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਉਹ ਆਪੇ ਨੂੰ ਨਾ ਭੁੱਲੇ, ਜਤ-ਸਤ ਕਾਇਮ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਸਮਝੇ, ਇਸ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਭੇਦ ਲੁਕਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਬਖਸ਼ਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਰਸਾਏ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲੈ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾਏ।

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨੂੰ ਕੁਝ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕੇ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਬੰਧੀ ਕਈਆਂ ਨੇ ਗਲਤ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਲਾ ਕੇ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੋਂ ਹੋਈ ਸੀ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਕੁਝ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨਾਇਬ ਕਰਮਚਾਰੀ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਮੁਹਿੰਮ ਖੜੀ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਜੰਗ, ਭੰਗਾਣੀ, ਅਨੰਦਪੁਰ, ਚਮਕੌਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਥਾਂ ਭਾਵੇਂ ਉਹ

ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਏ ਜਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ, ਆਪਣੇ ਬਚਾਓ ਲਈ ਹੀ ਲੜੇ ਸਨ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਅਤਿ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵੇਲੇ ਗਿਆ ਸੀ ਜਦ ਕਿ ਸ੍ਵੈ-ਰਖਿਆ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਨਾਉਂ ਆਪਣੀ ਚਿੱਠੀ ਜਫ਼ਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਵੀ ਹੈ ਕਿ:

ਚੂੰ ਕਾਰ ਅਜ਼ ਹਮਹ ਹੀਲਤੇ ਦਰਗੁਜ਼ਸ਼ਤ
ਹਲਾਲ ਅਸਤ ਬੁਰਦਨ ਬ-ਸ਼ਮੀਸ਼ੀਰ ਦਸਤ

ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਕੋਈ ਕਾਰਜ ਸਾਰੇ ਯਤਨਾਂ ਤੋਂ ਲੰਘ ਜਾਏ ਅਰਥਾਤ, ਕਿਸੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਧਨ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਤਲਵਾਰ ਹੱਥ ਲੈ ਲੈਣੀ ਠੀਕ ਹੈ। ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਭਰੇ ਪਏ ਮਨੁੱਖ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਕਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਤਿ ਦੇ ਦੋਖੀ ਵੈਰੀਆਂ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਕਾਤਲ ਦੇ ਯੁਵਰਾਜ ਨੂੰ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਏ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨਿਜੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀਆਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਉਚੇਰੇ ਸਨ। ਜੋ ਲੋਕ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਹਨ ਉਹ ਕਦੀ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਿਯਤ ਕਰਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਜੇ ਕੇਵਲ ਇਹੋ ਹੀ ਮੰਤਵ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਭੇਜਣ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਹਾਕਮ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਹਾਰ ਅਤੇ ਮੌਤ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਸਹਾਰਨਪੁਰ, ਨਾਨੌਤ ਅਤੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ, ਘੁੜਾਣੀ ਦੇ ਰਾਮਰਾਈਆਂ ਅਤੇ ਬਟਾਲਾ ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਚੜ੍ਹਾਈ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਅਨਿਆਏ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਾਸੂਮ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਦੋਖੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ।

ਨਾਂਦੇੜ ਚਾਲੇ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕੁ ਮਾਇਕ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਸੁਣ ਲਈ। ਉਹ ਜਦ ਭਰਤਪੁਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਇਕ ਵਪਾਰੀ ਸਿੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਰਕਮ ਆ ਚੜ੍ਹਾਈ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸੌਖੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਧਾਈ ਕਰ ਸਕਿਆ।

ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਤੋਰ ਕੁਝ ਮੱਠੀ ਪੈ ਗਈ। ਹੁਣ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਨੇੜੇ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਚੌਕਸੀ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਓਂ ਕੋਈ ਵਾਰ ਆ ਪਵੇ ਜਾਂ ਮੁਗ਼ਲ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਹਾਲੇ ਤੱਕ

ਉਸ ਪਾਸ ਨਾ ਤਾਂ ਫ਼ੌਜ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਰੁਪਿਆ ਪੈਸਾ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਸਮਾਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਿੱਧੀ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਹੁਣ ਉਹ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਲੱਗਾ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਸੰਤ ਵੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਖੁੱਲ ਦਿਲਾ ਦਾਨੀ ਵੀ। ਕੋਈ ਸਵਾਲੀ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਦਰੋਂ ਖਾਲੀ ਨਾ ਮੁੜਦਾ। ਆਮ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸਮਝਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਹੁਮ-ਹੁਮਾ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਉਹ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਮੰਤਵ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੋਹਰਾਂ ਦਾ ਢੇਰ ਉਸ ਪਾਸ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਬੜੀ ਉਦਾਰਤਾ ਨਾਲ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਕਰਦਾ। ਮੋਹਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਦਿੰਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਅਤੇ ਸ਼ੋਭਾ ਥਾਉਂ ਪਸਰ ਗਈ ਅਤੇ ਲੋਕੀਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲਣੇ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਏ।

ਉਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਚੋਰ ਅਤੇ ਧਾੜਵੀ ਆਮ ਸਨ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਧਨ ਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਧਾਂਕ ਪੈ ਗਈ ਸੀ, ਇਹ ਧਾੜਵੀ ਲੋਕ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਆ ਚੱਕਰ ਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਪਰ ਜਦ ਕਦੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੰਦੀ ਨੀਯਤ ਨਾਲ ਕਿਧਰੇ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸੰਗੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਐਸੀ ਮਾਰ ਮਾਰੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁੜ ਕਦੀ ਇਧਰ ਮੂੰਹ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਸੌਖੇ ਹੀ ਬਾਂਗੜ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਉਹ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਨਹੀ ਸੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਤਕ ਨਹੀ ਸੀ ਚਲ ਸਕਦੀ। ਆਖ਼ਰ ਉਹ ਦੱਖਣ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਨਿਵਾਰਣ ਲਈ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਦੇਖ ਕੇ ਨਾ ਉਹ ਹੁਣ ਅੱਖੀਆਂ ਮੀਟ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਚੁੱਪ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਡੇਰਾ ਹੈ ਉਸ ਉੱਤੇ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਵਾਹਰ ਚੜ੍ਹੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਪਿੰਡ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਕੇ ਜੰਗਲ ਵੱਲ ਨੂੰ ਭੱਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਡਰਾਕਲ ਪੰਚਾਂ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮਰ ਚੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਹੌਂਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਧਰਦੇ ਅਤੇ ਥਰ ਥਰ ਕੰਬਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਕਿ ਕਿਧਰੇ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਪੰਚਾਂ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਛੂਤ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵਸੋਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗ ਜਾਏ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਚਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਕ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ਡਕ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਚਾਨਕ ਹੱਲਾ ਇੰਨਾ ਦਲੇਰਾਨਾ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਸੀ ਕਿ ਧਾੜਵੀਆਂ ਵਿਚ ਘਬਰਾਹਟ ਨਾਲ ਭਗਦੜ ਮਚ ਗਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਹਿੱਲ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹ ਪਿਛਲੀਆਂ ਲੁੱਟਾਂ ਦਾ ਵੀ ਮਾਲ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਸੀ, ਉਥੇ ਹੀ

ਛਡ ਕੇ ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਗੂ ਫੜ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਆਇਆ ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਜਾਂ ਦੌੜ ਗਿਆ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੌਂਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਚਾਓ ਲਈ ਉਹ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਹੁਣ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਚਾਂ ਨੂੰ ਕੋਠੇ ਵਿਚੋਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਡਾਕੂਆਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤੇ। ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਗਿੱਦੜ ਵੀ ਸ਼ੇਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਭੱਜੇ ਜਾਂਦੇ ਧਾੜਵੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਦੇ ਪਿਛੇ ਤੱਕ ਧੱਕ ਕੇ ਲੈ ਗਏ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਵੀ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ।

ਸੂਰਮਗਤੀ ਦਾ ਇਹ ਨੇਕ ਕੰਮ ਇਸ ਸੂਰਬੀਰ ਦੇ ਚਮਕਦਾਰ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਰੰਭ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਾਹ-ਵਾਹ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਤੋਂ ਰਾਖੀ ਅਤੇ ਬਚਾਓ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ, ਲੋਕੀਂ ਆ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਫ਼ਰਿਆਦ ਕਰਦੇ। ਉਧਰ ਇਸ ਨੇ ਵੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪੱਲੂ ਫਿਰਾ ਕੇ ਆਮ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਧਾੜਵੀਆਂ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਤਾਣੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਰਾਖੀ ਅਤੇ ਹਮਾਇਤ ਲਈ ਸਾਡੀ ਸੇਵਾ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ, ਦੁੱਧ, ਦਹੀਂ, ਘਿਓ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਆਓ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਖ਼ਾਲਸੇ ਬਣ ਜਾਓ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਮੁਲਕ ਦੇ ਵਾਲੀ ਬਣਾ ਦਿਆਂਗੇ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਰਕਾਰੀ ਚੌਧਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਦ ਭਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸੇਵਾ ਦਾ ਦਮ ਭਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਲੁੱਚਿਆਂ ਲੰਡਿਆਂ ਦੀ ਪਿੱਠ ਪਨਾਹ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਗਰੀਬ ਜਨਤਾ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਕਦੇ ਘੱਟ ਹੀ ਸੋਚਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਚੌਧਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰੌਲਾ ਰੱਪਾ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਹੀ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣ ਗਏ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਮਲਾਂ ਪਾਸ ਜਾ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਖਰਖੌਂਡੇ ਦੇ ਪਰਗਣੇ ਵਿਚ ਜਾ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਸਿਹਰਕੀ ਅਤੇ ਖੰਡਾ ਪਿੰਡਾਂ ਪਾਸ ਜਾ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ।

ਇਥੋਂ ਉਸ ਨੇ ਮਾਲਵੇ, ਦੁਆਬੇ ਅਤੇ ਮਾਝੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਭੇਜਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਸਰਬਤ ਖ਼ਾਲਸਾ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਕੇ ਨਿਰਦਈ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮੀ ਰਾਜ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਨਾਂਦੇੜ ਤੋਂ ਉਸ ਨਾਲ ਆਏ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਭੇਜੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਖ਼ੁਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਥਾਪ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਆ ਇਕੱਠਾ ਹੋਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਵੱਲੋਂ ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਹੋਏ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਇਕ ਵਾਰ ਮੁੜ ਤਾਜ਼ਾ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ

ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁਲਗ ਰਹੀ ਅੱਗ ਭੜਕ ਉੱਠੀ।

ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ। ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਤਿਆਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ, ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:—

ਐਸੀ ਭੇਜੀ ਲਿਖ ਅਰਦਾਸ। ਭੇਜੀ ਖ਼ਾਲਸੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਪਾਸ।
ਸੋ ਸੁਨ ਖ਼ਾਲਸੇ ਸਿਰ ਧਰ ਧਰੀ। ਤੁਰਤ ਰਲਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰੀ।੯।
ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਪਹਿ ਖਰਚ ਨ ਹੋਇ। ਬਿਨਾ ਖਰਚ ਬੰਤ ਸਖਾਵੈ ਸੋਇ।
ਅਸਿਖ ਸਿਖਨ ਦੇਵੈਂ ਸੁਨਾਹੀਂ। ਕਹੈਂ ਸਿਖ ਸਭ ਉਹਾਂ ਮਰਾਹੀਂ।੧੦।

ਦੋਹਰਾ

ਹੱਥੀਂ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਲਵੇਂ ਕਰ ਦੂਨੋ ਚੌਨੋਂ ਕਰਾਰ।
ਜੀਵਤ ਆਵੈਂ ਆਇ ਦਿਵੈ ਮੋਇ ਅਗਲੇ ਸੰਸਾਰ।੧੧।

ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਤਿਆਰੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਜਦ ਮੁਗ਼ਲ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਪਿੱਸੂ ਪੈ ਗਏ। ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡਰ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਹਾਕਮ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਪਾਸੀਂ ਸੂਹੀਏ ਦੌੜਾ ਦਿੱਤੇ, ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੱਤਣ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹੁਕਮ ਚੜ੍ਹ ਗਏ ਤਾਂਕਿ ਮਾਝੇ ਅਤੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਇਧਰ ਨਾ ਆ ਸਕਣ। ਪਰ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਰਾਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੋਕਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪੈ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਹੀਰਾਂ ਆ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਵਣਜਾਰਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਟਾਂਡਾ ਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਵੱਲੋਂ ਬੇਫ਼ਿਕਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਕਿਆਂ 'ਚੋਂ ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਰੂਪੇ ਦੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਨਿਗਾਹੀਆ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਚੂਹੜ ਸਿੰਘ ਸੰਗੀਆਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆ ਪੁੱਜੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਂਗੜ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜੱਟ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲੋਂ ਬਗੜ ਸਿੰਘ ਆ ਰਲੇ। ਫੂਲਕੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਨਾ ਪੁੱਜ ਸਕਿਆ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਨ ਆਦਿ ਨਾਲ ਚੋਖੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਲੰਬੇ ਲੌਣੇ ਦੇ ਕਾਫੀ ਬੰਦੇ ਆ ਗਏ। ਗੁਰੂ-ਮਾਰੀ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਲੁੱਟ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਡਾਕੂ ਅਤੇ ਧਾੜਵੀ ਵੀ ਆ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋਏ।

ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਲਾਗੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਸਲੌਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਦਾ ਇਕ ਸਿੰਘ ਆਲੀ ਸਿੰਘ, ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਨੌਕਰ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸਰਹੰਦ ਵਿਰੁੱਧ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਰੌਲਾ ਸੁਣ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਮਖ਼ੌਲ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ 'ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਤੁਹਾਡਾ ਇਕ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਆਇਆ ਹੈ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਪਾਸੇ ਜਾਓ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਥੇ ਲਿਆਓ। ਇਥੇ ਆਏ ਦੀ ਅਲਖ ਮਿਟਾ ਦਿਆਂਗਾ, ਤਾਂ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਜਾ ਮਿਲੇ।' ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਚੋਭ ਦਾ ਕੀ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਸੀ? ਇੰਨਾ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਪੂਰਾ ਗੁਰੂ ਹੋਊ ਤਾਂ

ਆਪੇ ਹੀ ਆ ਜਾਊ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੱਦਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਬਾਕੀ ਰਹੀ ਮੇਰੀ ਗੱਲ, ਮੈਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਦੇ ਦਿਓ ਅਤੇ ਹਿਸਾਬ ਚੁਕਾ ਦਿਓ। ਨਵਾਬ ਇਹ ਜਵਾਬ ਕਦ ਜਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਝੱਟ ਹੁਕਮ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੋਰ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਬੇੜੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਭੌਰਿਆਂ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਪਰ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਕੈਦ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਵੀ ਉਤਨਾ ਹੀ ਸੌਖਾ ਸੀ ਜਿਨਾ ਕੈਦ ਵਿਚ ਸੁੱਟੇ ਜਾਣਾ। ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚੋਂ ਖਿਸਕ ਕੇ ਪੱਤਰਾਵਾਚ ਗਏ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਖਰਖੌਡੇ ਦੇ ਪਰਗਣੇ ਵਿਚ ਸਿਹਰੀ ਖੰਡੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੁਣ ਦੇਰ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ, ਕੂਚ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ਬਜਾਓ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਸਾਧਣ ਦੀ ਕਰੋ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੱਗਿਉਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਵੱਲ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਅਤੇ ਚਿੱਠੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਦੂਰੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗ ਰਲਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਇਸੇ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਹਾਂ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਖ਼ਬਰ ਪੁੱਜੀ ਕਿ ਮਾਝੇ ਅਤੇ ਦੁਆਬੇ ਤੋਂ ਆ ਰਹੇ ਚੌਖੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸਤਲੁਜੋਂ ਪਾਰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਪੁੱਜ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਅੱਗੋਂ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਅਤੇ ਰੋਪੜ ਦੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਪੱਤਣ ਰੋਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੰਘ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਦੇ ਪੰਧ ਕੱਟ ਕੇ ਇਥੇ ਪੁੱਜੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਕੀਰਤਪੁਰ ਤੋਂ ਜਾਣਾ ਨਾਲ ਰਾਹ ਦੇ ਖਰਚ ਖੁਣੋਂ ਔਖੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਥੇ ਪਿਸ਼ੌਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਸ਼ੋਰਾ ਸਿੰਘ ਅਰੋੜੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਲੰਗਰ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਖ਼ਰਚ ਆਦਿ ਵੀ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸੁਨੇਹਾ ਇਧਰੋਂ ਨਾ ਪੁੱਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਥੇ ਹੀ ਟਿਕੇ ਰਹੋ।

ਸਮਾਣਾ ਅਤੇ ਸਢੌਰਾ

ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਚੌਖੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਸਿਰਲੱਥ ਸੂਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਦਾ ਚਾਉ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਚਾਉ ਨਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਲਾਲੀ ਨਾਲ ਭਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਰਹੰਦੋਂ ਆਏ ਅਲੀ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਉਣਾ ਸੀ ਆ ਗਏ, ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਮੁਹਿੰਮ ਚਾੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਹੋਰ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਚੇਚ ਸੱਦਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਦੂਰ ਦੁਰੇਡੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਤੇ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਕਰਨੀ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਲਈ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਣੀਆਂ, ਸਿੰਘ ਲੰਮੀਆਂ ਤੇ ਤਿੱਖੀਆਂ ਧਾਈਆਂ ਪਾ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਪੁੱਜਣਗੇ। ਸੋ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਸੋਨੀਪਤ ਵੱਲੋਂ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਸੋਨੀਪਤ ਇਕ ਬੜਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਗਰ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੀ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ-ਸੁਣ ਕੇ ਉਥੇ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਨੂੰ ਕਾਂਬਾ ਛਿੜ ਪਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਡਰਿਆ ਕਿ ਵਧਦੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰੀ ਵੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਉਧਰੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਸੱਟੇ ਹੀ ਡਰਾਕਲ ਕਾਇਰਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਨਿਕਲ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਦੌੜ ਗਿਆ।

ਇਸ ਜਿੱਤ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਵਧਾ ਦਿੱਤੇ। ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਨਸ਼ਾ ਸਰਹੰਦ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਰਹੰਦ ਇਕ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਉੱਘਾ ਅਸਥਾਨ ਸੀ। ਇਥੇ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਇਕ ਸਿਰਕੱਢ ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਦਾਰ ਸੀ। ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਵੀ ਚੌਖੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਵੀ ਕਾਫੀ ਢੋਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਸ ਸਲਾਹ ਲਈ ਬਣੀ ਕਿ ਸਰਹੰਦ ਉਤੇ ਧਾਵਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਦੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਭੰਨ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਉਂ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਪੁੱਜ ਸਕੇ। ਇਸ

ਖ਼ਿਆਲ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮਾਣੇ ਨੂੰ ਸੋਧਣਾ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘ ਕੈਥਲ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੂਹ ਲੱਗੀ ਕਿ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਉਗਰਾਹਿਆ ਹੋਇਆ ਮਾਮਲਾ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਇਕ ਫੌਜੀ ਦਸਤਾ ਭੂਣੇ ਪਿੰਡ ਠਹਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਖਰਚ ਪੱਠੇ ਦੀ ਲੋੜ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਚੰਗਾ ਮੌਕਾ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ। ਉਹ ਛੱਡ ਭੂਣੇ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਖ਼ਜਾਨੇ ਦੀ ਗਾਰਦ ਪਾਸੋਂ ਮਾਲ ਜਾ ਖੋਹਿਆ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਧੜੇ ਦਾ ਪਤਾ ਜਦ ਕੈਥਲ ਦੇ ਹਿੰਦ ਆਮਿਲ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਰਸਾਲੇ ਦਾ ਇਕ ਤੁਰਪ ਅਤੇ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੀ ਪੁਲਸ ਦਾ ਦਸਤਾ ਲੈ ਕੇ ਮੌਕੇ ਉੱਤੇ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਥੀ ਬਹੁਤ ਪਿਆਦੇ ਹੀ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਚੰਗੇ ਮੌਕੇ ਦੀ ਤਾੜ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਖੋਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਪਿਛੇ ਲੁਕ ਗਏ। ਜਦ ਦਾਉ ਫਬਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਖੋਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਪਲੋ ਪਲੀ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਕਾਠੀਆਂ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਆਮਿਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਉੱਤੇ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਘੋੜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਮੰਨ ਲਈ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਵੱਲੋਂ ਉਥੇ ਹੀ ਆਮਿਲ ਟਿਕ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਉਗਰਾਹੀ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦਸਤਾ ਉਥੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਲੁੱਟ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਝ ਹੱਥ ਆਇਆ ਸੀ ਉਹ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਹੱਥੀਂ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਭ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੂਰਬੀਰ ਆਗੂ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਕੋਈ ਸੁਆਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਭਾਵੇਂ ਸਨ ਤਾਂ ਬੜੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਮੂਲੀ ਪਰ ਸਨ ਬੜੀਆਂ ਹੌਂਸਲਾ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ। ਹੁਣ ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਸਮਾਣੇ ਵਲ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲੁਦੀਨ ਸਮਾਣੇ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਬਾਹ ਕਰ ਅਰਥਾਤ ਕੋਹ-ਕੋਹ ਕੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਜੱਲਾਦ ਸ਼ਾਸ਼ਲ ਬੇਗ ਅਤੇ ਬਾਸ਼ਲ ਬੇਗ ਵੀ ਸਮਾਣੀਏ ਹੀ ਸਨ। ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕਤਲ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਖ਼ਿਦਮਤ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸੇਵਾ ਦੇ ਮਾਨ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਸੱਯਦਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਜੱਲਾਦ ਸੱਯਦ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਮਾਣਾ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਬੜਾ ਧਨਾਢ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਅਤੇ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਨਾਲ ਇਕ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਦਹਿਲ ਪੈ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਾੜੇ ਮੋਟੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਨਹੀਂ ਪਏਗਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਇਥੋਂ ਇਤਨਾ ਧਨ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ ਜਿਸ ਨਾਲ

ਅਗਲੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਦੇ ਖਰਚ ਵਿਚ ਸੌਖ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਸਮਾਣੇ ਵਿਚ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਧਨਾਢ ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਰਹੇ ਹੋਏ ਖਾਨਦਾਨੀ ਸੱਯਦ ਅਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਵਸਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਈਸ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਉਚ ਨਾਮਵਰ ਅਮੀਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਪਾਲਕੀਆਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਜਾਣ ਦਾ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਦਾ ਕੋਟ ਕਿਲੇ ਵਰਗਾ ਸੀ ਤੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹਰ ਵੱਡੀ ਹਵੇਲੀ ਇਕ ਗੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਅਤੇ ਹੌਂਸਲਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬਾਹਰੋਂ ਆ ਪਈ ਵਾਹਰ ਨੂੰ ਕੋਟੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਭਾਂਜ ਦੇ ਸਕੇਗਾ ਅਤੇ ਜੇ ਘੇਰਾ ਵੀ ਪੈ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕੋਟ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਵੀ ਵੈਰੀ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਵੜ ਸਕੇਗਾ ਅਤੇ ਹਮਲਾਵਰ ਭੱਜ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸਮਾਣੇ ਵੱਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਵੱਲ ਉਸ ਨਾ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਨਾੜੀ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਸਮਾਣੇ ਦੇ ਰੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸੂਰਮੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸੱਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਹਿਣੀ, ਪਰ ਪਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੱਗਾ ਜਦ 11 ਮੱਘਰ ਸੰਮਤ 1766 ਬਿਕਰਮੀ, 17 ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ 1809, ਦਿਨ ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਅਚਾਨਕ ਦਸਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੂਟ ਮਾਰ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਕਰ ਸਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅੰਦਰ ਵੜ ਗਏ।

ਕਈ ਘੰਟਿਆਂ ਤਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ ਚਲਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਨਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲਹੂ ਵਗ ਤੁਰਿਆ। ਇਸ ਹੱਲੇ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਲੁਟੇਰੇ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ-ਪਿਛੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲਦੀਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸ਼ਲ ਬੇਗ਼, ਬਾਸ਼ਲ ਬੇਗ਼ ਆਦਿ ਦੇ ਘਰ ਸੋਧ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਮਾਣੇ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਲੁਟੇਰੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਕਾਰੇ ਰੁਝ ਗਏ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਮੁਗ਼ਲ ਅਮੀਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਦੇ ਫਾਟਕ ਬੰਦ ਕਰ ਲਏ ਅਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਪਰ ਉਹ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਭੜਕੇ ਹੋਏ ਮਨਚਲੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਟਿਕ ਨਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਕੇਵਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਲ-ਵਾਹਕ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿੱਤ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਆਪਣੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕਿਰੜਾਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਵੱਧ-ਵੱਧ ਕੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਵੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਦਰ ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆਂ ਲਈ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਸਕਣਾ ਬੜਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਅੰਦਰ ਦੋਜ਼ਖ ਦੀ ਅੱਗ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਨੇਜ਼ੇ ਅਤੇ ਹਰ ਪਾਸਿਉਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਹਾਂਬਲੀ ਪਾਪਾਂ ਨੇ ਘੇਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਤ ਪੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲਾਂ ਸਮਾਣੇ ਦੇ ਉੱਚੇ-ਉੱਚੇ ਧੌਲਰ ਅਤੇ ਮਹਿਲ ਮਾੜੀਆਂ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਗਈਆਂ ਜੋ ਹੁਣ ਤੱਕ ਮੁੜ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ

ਨਹੀ ਬਸ ਸਕੇ। ਝੱਖੜ ਵਿਚ ਦਸ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਬੰਦੇ ਮਰਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੱਯਦ ਅਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸਨ, ਅਤੇ ਜੋ ਬਚੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਦਾ ਲਈ ਸਮਾਣਾ ਛੱਡ ਗਏ।

ਇਸ ਹੱਲੇ ਵਿਚ ਜੋ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਿਖਾਈ ਉਸ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਅਸਰ ਕੀਤਾ। ਸਮਾਣਾ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਬਹੁਤਾ ਉਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਸੀ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਭਾਈ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਮਾਣੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨੌਂ ਪ੍ਰਗਾਣਿਆਂ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨਿਯਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੈਥਲ ਦੀ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਮਾਣੇ ਨੂੰ ਹੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜਿੱਤ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ ਵੀ ਠੀਕ ਕੈਥਲ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਉੱਘਾ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਥਾਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਥੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਟਾਕਰਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਮਾਣਾ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਸੱਯਦਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਤਕੜਾ ਗੜ੍ਹ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚੋਂ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੀ ਰੀੜ ਦੀ ਹੱਡੀ ਜਰਜਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਜਿੱਤ ਪਰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਮਾਇਆ ਅਤੇ ਮਾਲ ਦੇ ਤਾਰੋ ਤਰੀ ਗੱਫੇ ਬਖਸ਼ੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਫੌਜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਹੁਤੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਸੇਵਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕੱਤਰ ਹੋਏ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਲਾਲਚ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਸਮਾਣੇ ਦੀ ਲੁੱਟ ਵਿਚੋਂ ਜਿਥੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਚੋਖਾ ਮਾਲ ਆਇਆ ਉਥੇ ਅਗਲੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਲਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਖ਼ਰਚ ਭੰਡਾਰਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਮਾਣੇ ਪਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਜਦ ਪੁੱਜੀਆਂ ਤਾਂ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਹਾਕਮ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਘਬਰਾਇਆ। ਖ਼ਬਰਾਂ ਉੱਡ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਸਿੰਘ ਇਧਰ ਨੂੰ ਵਾਗਾਂ ਮੋੜਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਰਹੰਦ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਕੀ ਭਾਣਾ ਵਰਤੇਗਾ, ਇਸ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਕੰਬ ਉਠਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਾਪ ਉਸ ਨੂੰ ਡਰਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਆਖਰ ਪਠਾਣ ਬੱਚਾ ਸਿਪਾਹੀ ਪੇਸ਼ਾ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸੂਹੀਏ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕੇ, ਆ ਰਹੀ ਬਲਾ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਕੋਈ ਘੱਟ ਚੌਕਸ ਨਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਵੀ ਕਿਸੇ ਖ਼ੁਫੀਆ ਸੂਹੀਏ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਫੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਦੋ ਸੂਹੀਏ ਫੜੇ ਗਏ ਇਕ ਕਾਣਾ ਦੂਸਾਰ ਲੰਵਾ। ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਕਾਫੀ ਛਿਤਰਾਲ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਿ ਜਾਓ, ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇ ਦਿਓ ਕਿ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਏ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸਮਾਣੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਦਿਨ ਹੀ ਠਹਿਰਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਸਰਹੰਦ ਜਾਣ ਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਥੋਂ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਪਾਸ ਬੜੀ ਤਕੜੀ ਫ਼ੌਜ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਖਾਣਾ-ਦਾਣਾ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਚੋਖਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਇਕ ਲੰਮੀ ਜਮਾਂਖੋਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਜੰਬੂਰ ਅਤੇ ਰਹਿਕਲਿਆ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਵੀ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਕੋਟ-ਬੰਦ ਵੀ ਬੜੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸ ਤਲਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਬਰਛੇ ਹੀ ਸਨ। ਰਾਮ-ਜੰਗੇ ਬੜੇ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹਿਆਂ ਪਾਸ ਸਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਜੰਗ ਦੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਜ ਸਾਮਾਨ ਨਾਲ ਲੈੱਸ ਕਰ ਸਕਣਾ ਜਦਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਬੜੇ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਨ ਤੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਸਾਰੇ ਵੈਰੀ ਹੀ ਵੈਰੀ ਸਨ, ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਇਸੇ ਗੱਲ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਪਾਸੇ ਐਸੇ ਸਿਰਲੱਥ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਿਣਤੀ ਹੋਵੇ ਜੋ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਬਹਾਦਰਾਂ ਵਾਂਗੂ ਸਿਰਧੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਦੇਣ। ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੀਏ ਅਤੇ ਰੋਪੜੀਏ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਸਤਲੁਜੋਂ ਪਾਰ ਰੋਕੇ ਮਝੈਲ ਅਤੇ ਦੁਆਬੀਏ ਸਿੰਘ ਆ ਰਲਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੱਖਣ ਤੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿਘ ਦੇ ਨਾਲ ਆਏ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜ ਕੌਸ਼ਲੀਏ, ਜੋ ਬਹੁਤੇ ਮਝੈਲ ਸਨ, ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈਬੰਦ ਜੋ ਦੂਰ ਦੇ ਪੰਧ ਕੱਟ ਕੇ ਗੁਰੂ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਯਸ਼ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਲੁੱਟ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਲਈ ਸਤਲੁਜ ਤੱਕ ਆ ਪੁੱਜੇ ਸਨ, ਨਾਲ ਰਲ ਸਕਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਲੰਮਾ ਵੱਲ ਪਾ ਕੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਘੁੜਾਮ ਅਤੇ ਠਸਕਾ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ

ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਘੁੜਾਮ ਸੀ ਜਿਥੇ ਦੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਪਰ ਇਹ ਕੈਥਲ ਤੇ ਸਮਾਣੇ ਦੀਆਂ ਬਿਜਲੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਠਹਿਰ ਨਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਗਏ। ਘੁੜਾਮ ਦਾ ਕਸਬਾ ਲੁੱਟ-ਪੁਟ ਕੇ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਠਸਕੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਟਾਕਰਾ ਨਹੀ ਹੋਇਆ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਈਨ ਮੰਨ ਲਈ। ਇਥੋਂ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹਬਾਦ ਜਾ ਮਾਰਿਆ। ਇਹ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਸੱਯਦਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੇਖਾਂ ਦੀ ਘੁਗ ਵਸੋਂ ਦਾ ਕਸਬਾ ਸੀ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਨਾ ਪਿਆ। ਇਥੇ ਹਾਕਮ ਕਸਬੇ ਦੇ ਦੱਖਣ ਆਪਣੀ ਕਿਲੇਬੰਦ ਸਰਾਇ ਵਿਚ ਦੌੜ ਬੈਠਾ। ਆਪਣੀ ਵੱਲੋਂ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਬੜਾ ਡਟਵਾਂ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ ਪਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਟਿਕ ਨਾ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ।

ਮੁਸਤਫਾਬਾਦ

ਇਥੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਉੱਤਰ-ਚੜ੍ਹਾਈ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਪਿਆ। ਜਦ ਮੁਸਤਫਾਬਾਦ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਭਾਜੜ ਮਚ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਪਾਸ ਪੁੱਜੇ। ਉਸ ਪਾਸ ਦੋ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੇ ਦੋ ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਤੋਪਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਟਕਾ-ਪੰਥੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਅਤੇ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਜੋ ਕੇਵਲ ਲੁੱਟ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਰਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਹਰਨ ਹੋ ਗਈਆਂ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਰ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ 'ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਕੇ ਚਾਇ' ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਜੁੜਵਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਰੋਕੂ ਹੱਲਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਦੇ ਆਦਮੀ ਦੌੜ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਇਕ ਤੋਪ ਵੀ ਪਿਛੇ ਛੱਡ ਗਏ। ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋ ਗਈ ਦੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਗੌੜੇ ਮੁੜ ਆਏ ਅਤੇ ਮੁਸਤਫ਼ਾਬਾਦ ਵਿਚ ਲੁੱਟ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ।

ਕਪੂਰੀ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸਢੌਰੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕਪੂਰੀ ਦੇ ਹਾਕਮ ਕਦਮੁੱਦੀਨ ਨੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਉੱਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਅੱਤ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਮਾਨੁੱਲਾ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਜੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਵੇਲੇ ਗੁਜਰਾਤ ਦਾ ਹਾਕਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਬਿਮਤੇ ਦੌਲਤ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਿਓ ਦੀ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾਲ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਮਾਇਆ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਛਡਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਮਾਰਖੰਡੇ ਡੰਗਰਾਂ ਵਾਂਗੂ ਭੂਤਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਢਾਈ ਸੌ ਸਾਲ ਗੁਜਰ ਜਾਣ ਤੇ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਵੀ ਉਸਦੇ ਲੁੱਟਪੁਣੇ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਸੁਨੱਖੀ ਇਸਤਰੀ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਦੀ ਪਤ ਉਤੇ ਉਸ ਨੇ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਨਾ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦੇ ਘੋੜ ਚੜ੍ਹੇ ਸਵਾਰ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੇ ਫਿਰਦੇ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਜੰਜ ਜਿਸਦੀ ਬਹੂ ਖੋਹ ਲਿਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਕਦਮੁੱਦੀਨ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਢੌਰੇ ਦੇ ਸ਼ਾਹਵਾਜੀ ਸੱਯਦਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਵੇਰਾ ਉਹ ਸਿੱਖ ਦਾ ਭੇਸ ਬਣਾ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਜਨਾਨੀ ਜ਼ੋਰੀ ਚੁੱਕ ਲਿਆਇਆ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਪੂਰੀ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਸੇ ਚਲਾਕ ਸੱਯਦ ਨੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਘੜ ਕੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿ ਕਦਮੁੱਦੀਨ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜ਼ੁਲਮੀ ਹਊਆ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਐਸੀ ਗੱਲ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗਾ ਗ਼ੈਰਤਦਾਰ ਸਿੱਖ ਆਈ ਗਈ ਨਹੀਂ

ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜਦ ਕਿ ਕਦਮੁੱਦੀਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਰਿਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਉਸ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਪੁੱਜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਪੂਰੀ ਦੇ ਇਸ ਦੈਂਤ ਨੂੰ ਸੋਧ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮੁਸਤਫ਼ਾਬਾਦ ਰਾਹ ਵਿਚ ਬਰਾੜੇ ਦੀ ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਸਢੌਰਿਉਂ ਚਾਰ ਮੀਲ ਉੱਤੇ ਦਲੌੜ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਤ ਇਥੇ ਕੱਟੀ ਤਾਂ ਕਿ ਇਥੇ ਦੇ ਲਬਾਣਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਲੋੜੀਂਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਜਾਏ। ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸਾਰ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰੀ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਪਲੋ-ਪਲੀ ਵਿਚ ਜੋ ਅੜਿਆ ਸੋ ਝੜਿਆ, ਅੰਤ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਕਦਮੁੱਦੀਨ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦੌਲਤ ਉਠਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ। ਖ਼ੁਦ ਕਦਮੁੱਦੀਨ ਨਾਲ ਕੀ ਬੀਤੀ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਅਨੁਮਾਨ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਭਾਂਬੜ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮਾਲ ਮਤਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਢੌਰਾ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਗਲਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਢੌਰਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਹਾਕਮ ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਨ ਆਪਣੇ ਨਿੱਤ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਲਈ ਬੜਾ ਬਦਨਾਮ ਸੀ। ਇਹ ਉਹ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸਢੌਰੇ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਖੀਰ ਸੱਯਦ ਬਦਰੁੱਦੀਨ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ (ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸੱਯਦ ਪੀਰ ਬੁਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ) ਕੇਵਲ ਇਸ ਕਰਕੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਉਸ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਨ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਬੜਾ ਵੈਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇਪੱਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੁਰਦੇ ਫੂਕਣ ਦੀ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਥੇ ਇਹ ਇਕ ਆਮ ਵਹਿਮ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਹਿੰਦੂ ਦਾ ਮੁਰਦਾ ਕੁਤਬੁਲ ਅਕਤਾਬ ਦੀ ਮਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕੋਲ ਲੰਘ ਜਾਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਸਾੜਦੀ। ਸ਼ਾਹਵਾਨੀ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇਸ ਮਜ਼ਾਰ ਦੇ ਪਾਸ ਲੰਘਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹੀ ਛੱਡ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਰਾਜ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੂ ਹਰ ਥਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਤਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਹਰ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਹੁੜੀ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਪਾਸਿਉਂ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਲੈ ਕੇ ਪੁੱਜਣ ਲੱਗੇ। ਇਥੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਅਰਜ਼ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਗੋਂ ਸਾਡੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗਊ-ਬੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲਹੂ-ਆਂਦਰਾਂ ਆਦਿ ਉਥੇ ਹੀ ਪਈਆਂ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਕਰਮ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿੰਦੇ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਰੋਹ ਚੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਢੌਰੇ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਸਢੌਰਾ ਨਾਉਂ 'ਸਾਧੂ-ਵਾੜਾ' ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਫੇਰ ਨਾਲ ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਰੂਪ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਬੁਧ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਰਾਜ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਏਥੇ ਤੂਸੀ ਪਠਾਨ ਵਸਦੇ ਰਹੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਸਿਆਣਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਸੱਯਦ ਨਿਜ਼ਾਮੁੱਦੀਨ ਨੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਵਰ੍ਹੇ ਸੰਨ 1414 ਵਿਚ ਜਦ ਸੱਯਦ ਖ਼ਿਜ਼ਰ ਖ਼ਾਨ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸਢੌਰਾ ਨਿਜ਼ਾਮੁੱਦੀਨ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲਾਨਾ ਜਾਗੀਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੰਜਿ-ਇਲਮ ਅਤੇ ਕੁਤਬੁਲ-ਅਕਤਾਬ ਦੇ ਮਜ਼ਾਰ ਸੱਯਦ ਨਿਜ਼ਾਮੁੱਦੀਦਾ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦੁੱਲ ਹਮੀਦ ਅਤੇ ਪੋਤਰੇ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦੁਲ ਵਹਾਬ ਦੇ ਮਜ਼ਾਰ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀ ਵਿੱਦਿਆ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰੁਚੀਆਂ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ। ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੇ ਵਹਿਮ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦੁਲ-ਵਹਾਬ ਦੇ ਮਜ਼ਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਸੱਯਦ ਬਦਰੁੱਦੀਨ ਸ਼ਾਹ (ਸੱਯਦ ਬੁਧੂ ਸ਼ਾਹ) ਸੱਯਦ ਨਿਜ਼ਾਮੁੱਦੀਨ ਤੋਂ ਨੌਵੀਂ ਪੁਸ਼ਤ ਵਿਚੋਂ ਸੀ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਢੌਰੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਉੱਡਣ ਦੀ ਦੇਰ ਹੀ ਸੀ ਸਢੌਰੇ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਦੀ ਦੁਖੀ ਜਨਤਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕ, ਜੋ ਕੇਵਲ ਇਸ ਮੌਕੇ ਦੀ ਤਾੜ ਵਿਚ ਹੀ ਸਨ, ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਧਸ ਗਏ। ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਭਰੇ ਪਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਮ ਮੁਹਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਵੜਦੇ ਸਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਕੁਤਬੁਲ-ਅਕਤਾਬ ਦੇ ਮਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਖ਼ੂਨੀ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਪਈ। ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਸੱਯਦ ਅਤੇ ਸ਼ੇਖ਼ ਪਨਾਹ ਲਈ ਸੱਯਦ ਬੁਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਜਾ ਲੁਕੇ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਹੀਦ ਪੀਰ ਬੁਧੂ ਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਣਗੇ। ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਇਕੱਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਵੀ ਸਿੰਘ ਪੀਰ ਬੁਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਜ਼ਾਰ ਦੇ ਬੇਪੱਤੀ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿੰਦਾ, ਪਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਬੇਵੱਸ ਸਨ. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਥੋੜੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਥਾਂ ਦੇ ਵੀ ਨਾ-ਵਾਕਿਫ਼ ਸਨ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਦੀ ਦੁਖੀ ਲੋਕਾਈ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਦੇ ਅੱਗ ਨਾਲ ਭੜਕ ਕੇ ਇਕ ਭੜਥੂ ਮਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਮੁਦਤਾਂ ਤੋਂ ਚੁੱਪ ਕਰੀ ਤੇ ਬੇਬਸੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜ਼ੁਲਮ ਸਹਾਰਦੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦੋਖੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਗਿਣ-ਗਿਣ ਕੇ ਬਦਲੇ ਲਏ ਅਤੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਕਤਲੇਆਮ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ। ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਸਭ ਲੋਕ ਇਕ ਦਮ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਥਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੀ ਕਤਲਗੜ੍ਹੀ ਪੈ ਗਿਆ।

ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਐਸੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਜਿਸ ਤੋਂ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਜਾਂ 'ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਲਸਾ' ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਬਿਆਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਪੀਰਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਬੇਹੁਰਮਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਾਂ ਕਬਰਾਂ ਪੁੱਟ ਕੇ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸਾੜਿਆ ਗਿਆ। ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਕਿ ਗੰਜਿ-ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਕੁਤਬੁਲ-ਅਕਤਾਬ ਦੇ ਮਜ਼ਾਰ ਸੰਨ 1946 ਵਿਚ ਉਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ ਜਿਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਹ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਨ। ਕੇਵਲ ਕੁਤਬੁਲ-ਅਕਤਾਬ ਦਾ ਮਜ਼ਾਰ (ਜੋ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵੇਲੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਲਈ ਖਾਸ ਦੁਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੀ) ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਾਈ ਗਈ ਅੱਗ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਧੁੰਆਂਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੀ ਸੀ।

ਰੋਪੜ ਦੀ ਜੰਗ

ਜਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਝੈਲ ਅਤੇ ਦੁਆਬੀਏ ਸਿੱਖ ਸਤਲੁਜੋਂ ਪਾਰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਦੇ ਸੌਂਹੇ ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਗਿਆ ਉਡੀਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਉਸ ਨੇ ਉੱਤਰ-ਲਹਿੰਦੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਬਾਗਾਂ ਮੋੜੀਆਂ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਛੱਤ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਾਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਆਚਰਨ-ਹੀਨ ਮਜ਼ਹਬੀ ਕੱਟੜਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਡੀ ਇੱਜ਼ਤ ਅਤੇ ਧਰਮ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿਚ ਹਨ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਨਿਤਾਣੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਬੜਾ ਤਰਸ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਛੱਤ ਦੇ ਕਸਬੇ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਕੇ ਉਥੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੌਕਾ ਤਾੜ ਕੇ ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਸਿੰਘ ਦੱਬ ਮਾਰ ਕੇ ਸਤਲੁਜੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਆਏ ਅਤੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੇ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ, ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਲੇ ਦੀਆਂ ਹਵਾਈ ਖ਼ਬਰਾਂ ਨੇ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਕਾਂਬਾ ਛੇੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਪਾਰਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਤਲੁਜ ਲੰਘ ਆਉਣ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘਬਰਾਹਟ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੀ ਸਰਹੰਦ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੀ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਅਹਿਮ ਜਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਤਾਜ਼ਾ ਦਮ ਮਝੈਲਾਂ ਅਤੇ ਦੁਆਬੀਆਂ ਦੇ ਆ ਰਲਣ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਤਾਕਤ ਇੰਨੀ ਵੱਧ ਜਾਏਗੀ ਕਿ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਕੋਈ ਫ਼ੌਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਬਚਾਓ ਇਸੇ ਗੱਲ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਇਸ ਲਈ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਨਵਾਬ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਮਲੇਰਕੋਟਲੀਏ ਨੂੰ ਨਿਯੱਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਉੱਤਰ ਵੱਲੋਂ ਆ ਰਹੇ ਨਵੇਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਟਿਕਾਣੇ ਲਾ ਦੇਵੇ।

ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਖਿਜ਼ਰ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਭਤੀਜੇ ਨਸ਼ਤਰ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਵਲੀ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਮਝੈਲ ਅਤੇ ਦੁਆਬੀਏ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰੋਪੜ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਪਰ ਇਹ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਜਮੀਅਤ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ

ਸੀ। ਮਲੇਰਕੋਟਲੀਏ ਪਠਾਣਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰੋਪੜੀਏ ਰੰਘੜਾਂ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦੀਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਦਸਤੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦਾਰੂ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਦੋ ਤੋਪਾਂ ਵੀ ਸਨ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਮ-ਜੰਗੇ ਵੀ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕਈਆਂ ਕੋਲ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਤਲਵਾਰ ਜਾਂ ਨੇਜ਼ਾ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਆਏ ਹੀ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦੇ ਚਾਓ ਨਾਲ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵਿਤੋਂ ਵੱਧ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਗਹਿਗੱਚ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਪਰ ਜੰਗੀ ਸਮਾਨ ਦੀ ਥੁੜ੍ਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣ ਦਿੰਦੀ ਅਤੇ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਰਾਤ ਨਾ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਹੀ ਹਿੱਲ ਜਾਂਦੇ। ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਦੀ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਆਸ ਸੀ ਪਰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਸੀ। ਰਾਤ ਦੇ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗ਼ੈਬੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਇਕ ਤਾਂ ਉਹ ਜ਼ਰਾ ਤਾਜ਼ਾ ਦਮ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਲੜਾਈ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਦੇ ਵਾਕਫ਼ ਹੋ ਗਏ, ਦੂਸਰੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹਨ੍ਹੇਰੇ-ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਉੱਤਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲੋਂ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ। ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹਾਲੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਥੁੜ੍ਹ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਦੂਣੇ ਚੌਗੁਣੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਖ਼ਿਜ਼ਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਹੱਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਉਹ ਅਗਾਂਹ-ਅਗਾਂਹ ਵਧਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਤਨਾ ਲਾਗੇ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਹੱਥੋ ਹੱਥ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਜਿਊਂਦੇ ਬਚ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ, ਤੁਹਾਡਾ ਬਚਾਓ ਇਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿਓ ਅਤੇ ਈਨ ਮੰਨ ਲਓ। ਇਸ ਲਲਕਾਰ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਤੀਰਾਂ ਦਾ ਬਾਛੜ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਈ ਤੀਰ ਨਿਸ਼ਾਨਿਉਂ ਖੁੰਝਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਕ ਮਾਰੂ ਗੋਲੀ ਖ਼ਿਜ਼ਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਜਾ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਸੂਰਬੀਰ ਪਠਾਨ ਲੁੜ੍ਹਕ ਕੇ ਭੋਇੰ ਉੱਤੇ ਜਾ ਡਿੱਗਿਆ। ਖ਼ਿਜ਼ਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਡਿੱਗਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਪਠਾਣਾਂ ਵਿਚ ਭਗਦੜ ਮਚ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਪਿਛੇ ਨੂੰ ਭੱਜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਤਦ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ ਅਤੇ ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਆਪ ਅੱਗੇ ਪੁੱਜਾ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਹੋਈ। ਹੁਣ ਸਿੰਘ ਤਲਵਾਰਾਂ ਸੂਤ ਕੇ ਪੈਰੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ ਅਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਅਤੇ ਰੰਘੜਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਧਰ ਲਿਆ। ਖ਼ਿਜ਼ਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਲੋਥ ਲੈਣ ਲਈ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਝੁੰਜਲਾ-ਝੁੰਜਲਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਵਧੇ। ਇਸ ਯਤਨ ਵਿਚ ਨਸ਼ਤਰ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਵਲੀ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੋਵੇਂ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ੁਦ ਵੀ ਸਖ਼ਤ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਭਰਾ ਅਤੇ ਭਤੀਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਲਿਜਾ ਸਕਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋ ਗਈ ਪਰ ਗਿਣਤੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਤੱਕ ਵੈਰੀ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ

ਨਾਲ ਹੀ ਸਬਰ ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ ਜੋ ਭੱਜੇ ਜਾਂਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਛੱਡ ਅਤੇ ਸੁੱਟ ਗਏ ਸਨ।

ਹੁਣ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਇਕ ਪਲ ਵੀ ਵਿਅਰਥ ਗੁਆਉਣਾ ਚੰਗਾ ਨਾ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਰਲਣ ਲਈ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾਏ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸਿੰਘ ਪਠਾਣਾਂ ਅਤੇ ਰੰਘੜਾਂ ਨਾਲ ਜੁਟੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਨੂੜ ਜਾ ਮਾਰਿਆ। ਬਨੂੜੀਆਂ ਨੇ ਕੋਈ ਟਾਕਰਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਗੋਲੀ ਦਾਗਣ ਦੇ ਹੀ ਹੱਥ ਜੋੜ ਦਿੱਤੇ। ਜਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਰੋਪੜ ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਗਿਆ। ਅੰਬਾਲਿਉਂ ਰੋਪੜ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੜਕ 'ਤੇ ਖਰੜ ਕੋਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ।

ਚੱਪੜ-ਚਿੜੀ (ਸਰਹੰਦ) ਦੀ ਜੰਗ

ਮਝੈਲਾਂ ਅਤੇ ਦੁਆਬੀਆਂ ਦੇ ਆ ਰਲਨ ਪਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖੇਮੇ ਵਿੱਚ ਬੜੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਗੱਫੇ ਵਰਤਾਏ ਗਏ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਗੁਰੂਮਾਰੀ ਸਰਹੰਦ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਦੇ ਚਾਓ ਨਾਲ ਲਾਲੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਅਤੇ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਜੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਰਹੀ ਇਥੇ ਦੀ ਦੌਲਤ ਦੀ ਲੁੱਟ ਵੱਲ ਅੱਖਾਂ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਲ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਤੁਰੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਡੌਲੇ ਹੋਰ ਫਰਕਣ ਲੱਗ ਪਏ ਅਤੇ ਆਸਮਾਨ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਗੂੰਜ ਉੱਠਿਆ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਅਫਸਰ ਜੋ 'ਬੰਦਾ ਦਾ ਬ੍ਰੇਵ' ਦਾ ਕਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਸੀ, ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਲ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਟੱਬਰ ਕਬੀਲੇ ਉੱਤੇ ਹੋਏ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਸਰਹੰਦ ਛੱਡ ਆਇਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਲਈ ਇਕ ਚਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਨੇ ਇਸ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਲ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਇਤਬਾਰ ਜਮਾਵੇ ਅਤੇ ਜਦ ਦਾਉ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਾਰ ਬੁਲਾਵੇ, ਪਰ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੌਕਾ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਸਰਹੰਦ ਉੱਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਲੇ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚਾਲ ਚੱਲੇ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਭਾਂਜ ਪੈ ਜਾਏ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਧੋਖਾਬਾਜ਼ੀਆਂ ਉਦੋਂ ਕੋਈ ਅਣਹੋਣੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਰਹੰਦੀ ਹਿੰਦੂ ਅਫ਼ਸਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਉੱਤੇ ਇਤਬਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਲ ਵਿਚ ਰਲ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ।

ਸਰਹੰਦ ਪੰਜ ਸਾਢੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਰੜਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਨਿਰਦਈ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ 1704 ਈਸਵੀ, ਪੋਹ ਸੰਮਤ 1761 ਬਿਕਰਮੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੋ ਮਾਸੂਮ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਜਿਊਂਦੇ ਨੀਂਹ ਵਿਚ

ਚਿਣੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਕੋਹ ਕੇ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਸਾਕੇ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰੇ ਮਾਤਰ ਇਥੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ 1704 ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦ ਵਿਸਾਹਘਾਤੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ-ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਸਰਸਾ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਹੱਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅੱਗੋਂ ਪਾਰਲੇ ਰੋਪੜੀਏ ਰੰਘੜਾਂ ਨੇ ਰੋਕ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਗੜਬੜ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸੇਵਾਦਾਰ ਪਿੰਡ ਸਹੇੜੀ ਦੇ ਗੰਗੂ ਨਾਮੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਮੁਰਿੰਡੇ ਦੇ ਰੰਘੜ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮੁਰਿੰਡੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਵੈਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਸੂਮਾਂ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦੇਣ ਦੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਧਰਮ ਤਿਆਗਣਾ ਪਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜਾਨ ਦੇ ਦੇਣੀ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਈ। ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਸੀਹੇ ਅਤੇ ਡਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪਰ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਵੀ ਧਰਮ ਤੋਂ ਡੁਲਾ ਨਾ ਸਕੀ ਤਾਂ ਇਕ ਕੰਧ ਬਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਦੋ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਅਸਫ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨਿਰਾਸ਼ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਨਵਾਬ ਦੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਨੇ ਸ਼ੇਖ਼ ਸਾਅਦੀ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿ 'ਅਫ਼ਈ ਕੁਸ਼ਤਨ ਵਾ ਬੱਚਾ-ਸ਼ਹਿਗਾਹ ਦਾਸ਼ਤਨ ਕਰਿ ਖ਼ਿਰਦ ਮੰਦਾਂ ਨੀਸਤ, ਆਕਬਤਿ ਗੁਰਗਜ਼ਾਦ ਗੁਰਗ ਸਵਦ' (ਅਰਥਾਤ ਸੱਪ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਅਤੇ ਸਪੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣਾ ਅਕਲਮੰਦਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ, ਬਘਿਆੜ ਦਾ ਬੱਚਾ ਆਖ਼ਰ ਬਘਿਆੜ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ), ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਰੋਹ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਉਥੇ ਬੈਠੇ ਨਵਾਬ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਮਲੇਰਕੋਟਲੀਏ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਅਤੇ ਭਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈ ਲਓ। ਪਰ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਰਹਿਮ ਦਿਲ ਪਠਾਣ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਲੜ ਕੇ ਮੋਏ ਭਰਾ ਭਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਨਿਤਾਣੇ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈਣਾ ਅਯੋਗ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ, ਪਰ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਇਸ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜੱਲਾਦਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰਿ-ਦਰਬਾਰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ। ਛੁਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਜੱਲਾਦਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਢਾਹ ਲਿਆ ਅਤੇ ਗੋਡਿਆਂ ਹੇਠ ਦੇ ਕੇ ਕੋਹ ਸੁੱਟਿਆ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਠੰਢੇ ਬੁਰਜ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ। ਇਹ ਸੀ 27 ਦਸੰਬਰ ਸਨ 1704 ਈਸਵੀ (ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਅਨੁਸਾਰ) ਦੀ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਜ਼ੁਲਮੀ ਕਥਾ ਜੋ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸਰਹੰਦ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਜੇਮਜ਼ ਬਰਾਊਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਨਵੇਂ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਢਾਏ ਗਏ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਠੋਰ ਉਪੱਦਰ ਅਤੇ ਨਿਰਦਈ ਅਤਿਆਚਾਰ ਹੈ। ਨਿਰਬਲ ਅਤੇ ਨਿਹੱਥੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰੋਧ ਤੋਂ ਵੀ ਬਚੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਇਤਨਾ ਸਖ਼ਤ ਸੀ।"

ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇ-ਗੁਨਾਹਾਂ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਦਾ ਡਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਬਚਾਓ ਲਈ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਟਿਲ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨ ਵਰਤੇ। ਚਾਰ ਪੰਜ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਫ਼ੌਜਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਦਦ ਲਈ ਸੱਦਾ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਮਾਤ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਸਲਾਮੀ ਜਹਾਦ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਹਾਦ ਦਾ ਡਗਾ ਵੱਜਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਆਲੇ-ਦੁਆਲਿਉਂ ਦੂਰ-ਨੇੜਿਉਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਝੁਰਮਟ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਪਾਸ ਆ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਕੇ ਅਤੇ ਬਾਰੂਦ ਦੇ ਕੋਠੇ ਭਰ ਲਏ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਲਾਮ ਡੋਰੀ ਅਤੇ ਹਾਥੀ ਲੈ ਆਂਦੇ। ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ 'ਮੁਤੰਖਬੁੱਲ-ਲਬਾਬ' ਵਿਚ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਬੰਦੂਕਚੀ ਬਰਕੰਦਾਜ਼, ਪੰਜ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਘੋੜੇ ਚੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤੋਪਚੀ, ਤੋਪਾਂ ਅਤੇ ਹਾਥੀ ਸਨ। ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਰਿਸੀ 'ਇਬਰਤਨਾਮੇ' ਵਿਚ ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਬਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਚੇਚ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਲਈ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਆਦਮੀ ਸਨ। ਪਹਿਲੇ ਉਹ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਅਤੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਸਿੰਘ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਜਗਾਈ ਗਈ ਧਰਮ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਜੋਤ ਜਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਤੋਂ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਲਈ ਸਿਰ ਤਲੀ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਆਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਰਲੱਥ ਸੂਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕੋ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਸੇਵਾ। ਨਾ ਕੋਈ ਨਿੱਜੀ ਸੁਆਰਥ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਧਨ ਜਾਂ ਲੁੱਟ ਦਾ ਲਾਲਚ। ਬਲਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੈਂਕੜੇ ਹਥਿਆਰ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਘਰ ਦਾ ਮਾਲ ਮਤਾਹ ਵੇਚ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ ਸਨ।

ਦੂਜੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਉਹ ਲੋਕ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੂਲਕਿਆਂ ਆਦਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਤਨਖਾਹਾਂ ਉੱਤੇ ਭਰਤੀ ਕਰਕੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਜੋ ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਬੰਦਾ

ਸਿੰਘ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋ ਸਕੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਮਦਰਦੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੇ ਖ਼ੁਆਹਿਸ਼ਮੰਦ ਸਨ।

ਤੀਸਰੇ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦ ਮਨਚਲੇ ਸਨ ਜੋ ਕੇਵਲ ਲੁੱਟ ਅਤੇ ਮਾਲ ਦੇ ਲਾਲਚ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਲ ਵਿਚ ਰਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਧਾੜਵੀ ਅਤੇ ਲੁਟੇਰੇ ਸਨ ਜੋ ਇਕੱਲੇ ਰਾਹੀਆਂ ਜਾਂ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਟਾਂਡਿਆਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਸਕਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਖ ਕੇ ਆ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁਝ ਕੁ ਉਹ ਦੁਖਈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਜਾਂ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕ ਸਨ ਜਦੋ ਆਪਣੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਕਿਰੜਾਂ ਅਤੇ ਰੰਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਤਾੜ ਵਿਚ ਸਨ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਹ ਉਹ ਲੋਕ ਸਨ ਜੋ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲੁੱਟ ਮਾਰਕੇ ਕਈ ਥਾਈਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਾਹ ਕਤਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਨ। ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਖ਼ੁਦ ਬਾਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਪਣੀ ਤੁਜ਼ਕ ਵਿਚ ਕਿਸ ਕਿਸ ਦੇ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ : "ਜਦ ਵੀ ਮੈਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆਂ, ਅਣਗਿਣਤ ਜੱਟ ਅਤੇ ਗੁੱਜਰ ਬਲਦ ਅਤੇ ਮੱਝਾਂ ਲੁੱਟਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਜੰਗਲਾਂ ਅਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ। ਇਹ ਬਦਮਾਸ਼ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਸਖ਼ਤੀਆਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦੇ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਸਨ। ਇਸ ਕਮਾਸ਼ ਦੇ ਬੰਦੇ ਬੜੇ ਖਤਰਨਾਕ ਅਤੇ ਵਿਸਾਹਘਾਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਜਦ ਕਦੇ ਵੀ ਹਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਲੱਗਾ, ਇਹ ਲੋਕ ਗਹਿਗੱਚ ਲੜਾਈ ਵਿਚੋਂ ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ।"

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਤੋਪਖ਼ਾਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹਾਥੀ, ਬਲਕਿ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀਆਂ ਲਈ ਘੋੜੇ ਵੀ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਲੰਮੇ ਨੇਜ਼ੇ, ਤੀਰ-ਕਮਾਨ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸ ਸਾਰਾ ਲੜਾਈ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਸੀ। ਪਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਅਜਿੱਤ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਅਟੱਲ ਫੁਰਤੀ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਮਾਨ ਦੇ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਜੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਰੋਸਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸੀ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਲਈ ਉਸ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸਾਹਸ ਦਾ ਜੋ ਸਰਹੰਦ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਸਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹੋਏ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸਰਹੰਦ ਉੱਤੇ ਹੱਲੇ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਇਸ ਦਾ ਸਹੀ ਅਨੁਮਾਨ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਦੱਸਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵਧਾ ਕੇ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਸਰਹੰਦ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪੁੱਜਦੇ ਸਾਰ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹਿਆਂ, ਬਰਕੰਦਾਜ਼ਾਂ, ਤੀਰ-ਕਮਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਤੋਪਚੀਆਂ ਆਦਿ ਦੀ ਵੀਹ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਅਤੇ ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ ਲਾਮ ਡੋਰੀ ਲੈ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਅੱਗਾ ਰੋਕਣ ਲਈ ਆਪ ਸਰਹੰਦੋਂ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ। ਉਧਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ

ਨੂੰ ਵੀ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਸੂਹ ਲੱਗ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸਿਰ-ਕੱਢ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਜਿਉਂਦਾ ਬਚ ਕੇ ਨਾ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਈਨ ਮੰਨ ਲੈਣ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਰੌਂ ਬਦੀ ਵਿਖਾ ਦੇਣ, ਕੁਝ ਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਏ। ਬਾਕੀ ਜੋ ਅੜੇ ਸੋ ਝੜੇ, ਚੱਪੜ-ਚਿੜੀ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚੋ 12 ਮਈ ਸੰਨ 1710 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਜੁੰਮੇ ਦੇ ਦਿਨ ਦੋਹਾਂ ਦਲਾਂ ਦਾ ਭੇੜ ਹੋ ਗਿਆ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੰਘ ਦਲਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ, ਕਰਮ ਸਿੰਘ, ਧਰਮ ਸਿੰਘ, ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਪ ਵਿਚਕਾਰ ਲਾਗੇ ਦੇ ਇਕ ਟਿੱਬੇ ਉੱਤੇ ਹੋ ਕੇ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਚਾਲ ਵੇਖਣ ਅਤੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁਕਮ ਦੇਣ ਲਈ ਚੜ੍ਹ ਖਲੋਤਾ। ਲੜਾਈ ਲੱਗਦੇ ਸਾਰ ਜਦ ਨਵਾਬ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਨੇ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਧਾੜਵੀ ਅਤੇ ਲੁਟੇਰੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝੀ ਕਮਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋ ਆਏ ਹੀ ਲੁੱਟ ਦੇ ਲਾਲਚ ਨਾਲ ਸਨ, ਪੱਤਰਾਵਾਚ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਂਜ ਦਾ ਹੀ ਜਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਰਵਿਨ ਕਹਿਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਸੱਟੇ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਹੀ ਅੜਨ ਮਗਰੋਂ ਸਿੱਖ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਕੇ ਦੌੜ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਬਾਅਦ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਣੇ ਭੱਜ ਨਿਕਲਿਆ। ਉਹ ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਰਲਿਆ ਹੀ ਇਸ ਬਦਨੀਅਤ ਨਾਲ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਭਜਦੇ ਦੇਖ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਭਗਦੜ ਮਚ ਜਾਏਗੀ ਅਤੇ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਖਾਲੀ ਕਰ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਦੀ ਇਹ ਚਾਲ ਕੁਝ ਕੁ ਸਫਲ ਵੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਹਿਲਜੁਲ ਪੈ ਗਈ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਘੋੜਾ ਭਜਾ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਪੁੱਜਾ। ਉਹ ਇਕ ਸੂਰਬੀਰ ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਦਮ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਅੱਗੇ ਆ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਨਿਰਭੈਰਤਾ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਿਆ। ਹੁਣ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਵਧ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਮੁੜ ਜੰਮ ਗਏ। 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ' ਅਤੇ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਗਜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਲੋਹੇ ਦੀ ਇੰਜਨਦਾਰ ਦੀਵਾਰ ਵਾਂਗ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਅਗਲੀ ਕਤਾਰ ਦੇ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਭਗਉਤੀਆਂ ਸੂਤ ਕੇ ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾ ਟੱਕਰੇ। ਦੋਂਹ ਨੂੰ ਭੋਇੰ ਡੇਗ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਚੰਗਿਆੜਾਂ ਮਾਰਦੇ ਜ਼ਖਮੀ ਹਾਥੀ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਏ ਅਤੇ ਲੱਗ ਪਏ ਆਪਣੀ ਹੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਦਰੜਨ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ੌਜੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਖ਼ੂੰਖਾਰੂ ਹੱਲਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੋ ਨਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾ ਗਏ। ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਖੁਆਜਾ ਅਲੀ ਮਲੇਰਕੋਟਲੀਏ ਵੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। 'ਅਹਿਵਾਲਿ ਸਲਾਤੀਨਿ-ਹਿੰਦ' ਦਾ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਆ ਕੇ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਵਾੜ ਝਾੜੀ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਹੱਥੋਂ ਹੱਥੀਂ ਅਤੇ ਹੂਰੇ ਮੁੱਕੀ ਉੱਤੇ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ (ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ) ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਆਦਮੀ ਇਸ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜੇ ਕਿ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦੇ

ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੇ ਢੇਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਲੱਗ ਗਏ ਅਤੇ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਚੌਂਹੀ ਪਾਸੀਂ ਕਿਆਮਤ ਦੇ ਦਿਨ ਵਾਲਾ ਸ਼ੋਰ ਮਚ ਗਿਆ।....ਆਖ਼ਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਮਾਰੀ ਗਈ ਅਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਇਕੱਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ ਅਤੇ ਨੇਜ਼ਾ ਹੱਥ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ। ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਖੋ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਇੱਕ ਤੀਰ ਆਪਣੇ ਭੱਥੇ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਾਂਹ ਉੱਤੇ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰ ਸੂਤ ਕੇ ਉਸ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਧਿਆ, ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਏ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੋ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਖੜੋਤਾ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾਨ ਮਿਆਨ 'ਚੋਂ ਧੂ ਕੇ ਇੰਨੀ ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਪੇਟੀ ਉੱਤੇ ਮਾਰੀ ਕਿ ਉਹ ਮੌਢੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕਮਰ ਤੱਕ ਚੀਰਦੀ ਸਾਫ਼ ਨਿਕਲ ਗਈ ਅਤੇ ਨਵਾਬ ਦਾ ਸਿਰ ਭੋਇੰ 'ਤੇ ਜਾ ਡਿੱਗਿਆ।" ਹੁਣ ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਲਸ਼ਕਰ ਵਿੱਚ ਗੜਬੜ ਮੱਚ ਗਈ ਅਤੇ ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘ ਝੁੰਜਲਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ ਅਤੇ ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਸਲਾਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦਾ ਇਕ ਬੰਦਾ ਵੀ ਸਿਵਾਏ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਅਤੇ ਤਨ ਦੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਨਾ ਬਚਾ ਸਕਿਆ। ਅਣਗਿਣਤ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਪਿਆਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਹੇਠ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਗਈ। ਜੇਤੂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਫਤਹਿ ਨੂੰ ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫਤਹਿ ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨ ਗੂੰਜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਰਹੰਦ ਇਥੋਂ ਦਸ ਕੁ ਮੀਲ ਦੀ ਵਿੱਥ ਉੱਤੇ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਥੇ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਜੇਤੂਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਟਾਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਕਿਲੇ ਦੀ ਤੋਪ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਤੋਪ ਨੂੰ ਖਾਮੋਸ਼ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਚੋ ਦੇ ਲਾਗੇ ਇਕ ਭੱਠੇ ਦੀ ਥੇਹ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਵਾੜ੍ਹੀ ਝਾੜੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਤੋਪਚੀ ਉਡਾ ਦਿਤੇ ਅਤੇ ਤੋਪ ਨਿਕੰਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪੰਜ ਕੁ ਸੌ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਜਿਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਉਥੇ ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

14 ਮਈ ਸੰਨ 1710 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਗਏ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਰੋਹ ਭੜਕ ਉੱਠਿਆ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਸਕਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਹੱਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਰੋ ਮਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਦੀ ਵੀ ਚੜ੍ਹ ਮਚ ਗਈ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਆਮ ਲੁੱਟ ਪੈ ਗਈ। ਕਈਆਂ ਨੂੰ

ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਵੈਰ ਕੱਢਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਊਧਮ ਮਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਦਾ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਹਾਰ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਦੌਲਤ ਖਾਨ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ ਛਡਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਬੰਦੇ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਭੱਜ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਕਈ ਧਨਾਢ ਲੋਕ ਵੀ ਜੋ ਕੁਝ ਨਾਲ ਚੁੱਕ ਸਕੇ, ਲੈ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਏ ਸਨ। ਕੇਵਲ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੀ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਲੁੱਟ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਭੇਸ ਵਟਾ ਲਿਆ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕ ਛੁਪ ਗਏ। ਇਹ ਮਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਈ ਕਿ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ ਬਲਕਿ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਰਾਜ ਦੇ ਘੁਮੰਡ ਵਿੱਚ ਗ਼ਰੀਬ ਹਿੰਦੂ ਜਨਤਾ ਉੱਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਅੱਤ ਚੁੱਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਬੇਗੁਨਾਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਦਰੜੇ ਗਏ ਹੋਣ। ਅਜਿਹੇ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤੀ ਬਰੀਕ ਤਮੀਜ਼ ਹੋ ਸਕਣੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਨਾਲ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਲਪੇਟ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਸੁਚਾ ਨੰਦ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਹੀ ਸੇਖ਼ ਸਾਦੀ ਦਾ ਕਥਨ ਸੁਣਾ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਅੰਤ ਵੇਲੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭੜਕਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਚਲਾਕ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਘਰ ਘਾਟ ਲੁੱਟ-ਪੁੱਟ ਕੇ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। 'ਇਬਾਰਤ ਨਾਮੇ' ਦਾ ਕਰਤਾ ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਿਮ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਅਤੇ ਮਾਲ ਦੌਲਤ ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਦਿਨ ਲਈ ਹੀ ਬਣੇ ਅਤੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਸੁਰਗਾਂ ਵਰਗੇ ਮੱਹਲ ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਅੱਡੇ ਬਣਨ। ਧੰਨ ਹੈ ਉਹ ਰੱਬ ਕਿ ਜਿਸ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚੋਂ ਬਲ ਲੈ ਕੇ ਇਕ ਨਿਰਬਲ ਕੀੜੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਦੋਖੀ ਸੱਪ ਨੂੰ, ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਮੱਛਰ ਖੂੰਖਾਰ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਦਿਨੀਂ ਕਿਹੜਾ ਜ਼ੁਲਮ ਸੀ ਜੋ ਇਸ ਅਨਿਆਈਂ (ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ) ਨੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਉੱਤੇ ਨਾ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਫਸਾਦ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਬੀਜ ਸੀ ਜੋ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਨਾ ਬੀਜਿਆ ਹੋਵੇ ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਫਲ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।" ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਲੁੱਟ ਵਿੱਚ ਜੋ ਧਨ ਮਾਲ ਵਿਜੱਈਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆਇਆ ਉਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਦੋ ਕਰੋੜ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕੁਝ ਲੱਖ।

ਥੋਰਨਟਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਸੀਅਰੁਲ-ਮਤਾਖ਼ਰੀਨ (ਅਤੇ ਮੁੰਤਖ਼ਬੁਲ-ਲੁਬਾਬ) ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਬੜਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਿਖਾਰੀ ਉੱਤੇ ਪੱਕਾ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।" ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਮੜ੍ਹਨ ਲਈ ਬੜੀ ਕਾਮਯਾਬ ਪ੍ਰਗਟਾਉ ਸ਼ਕਤੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਿਵਾਏ ਇੱਕ ਵਾਕੇ ਦੇ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕਬਰ ਪੁੱਟਣੀ ਪਈ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਬੀਬੀ ਅਨੂਪ ਕੌਰ ਦੀ, ਜਿਸ

ਨੂੰ ਸ਼ੇਖ਼ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਮਲੇਰਕੋਟਲੀਆਂ ਫੜ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਆਤਮਘਾਤ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਕਬਰ ਵਿਚ ਦਬਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਿਸਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਆਦਿ ਦੇ ਦੂਸ਼ਣਾ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋ ਸਕੇ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਸੀਤਾਂ ਦੀ ਬੇਹੁਰਮਤੀ ਦਾ ਦੂਸ਼ਣ ਵੀ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਿਰਮੂਲ ਹੈ। ਸਰਹੰਦ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਜ਼ਾਰ ਸ਼ੇਖ਼ ਅਹਿਮਦ ਮੁਜੱਦਦ ਦੀ ਅਲਫ਼-ਸਾਨੀ ਦਾ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਤੋਂ 202 ਵਰ੍ਹੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸੰਨ 1912 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਮਜ਼ਾਰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ (ਮੁਹੰਮਦ) ਲਤੀਫ ਦੇ (ਹਿਸਟਰੀ ਔਫ ਦੀ ਪੰਜਾਬ) ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਦੀ ਭਾਵੇਂ ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧਾਇਆ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਸਰਹੰਦ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਧਨਾਢ ਸ਼ਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਬਰਬਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼ਾਨ ਮੱਧਮ ਪੈ ਗਈ। ਜਦ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਰਹਿਮ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਰਕਮ ਛੁਡੌਤੀ ਵਜੋਂ ਭਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਜਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਬਰਬਾਦ ਹੋਣੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਬਰਬਾਦੀ ਜਨਵਰੀ 1764 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਸਰਦਾਰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਦਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਜਦ ਕਿ ਰੇਲਵੇ ਦਾ ਇਕ ਠੇਕੇਦਾਰ ਇਥੇ ਆ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਮਕਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਮਲਬਾ ਰੇਲ ਦੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਹੇਠ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਵੀ ਕਈ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਉੱਤਰ ਜਾਂ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਥੋਂ ਇੱਕ ਅੱਧੀ ਇੱਟ ਚੁੱਕ ਕੇ ਸਤਲੁਜ ਜਾਂ ਜਮਨਾ ਵਿਚ ਲਿਜਾ ਸੁੱਟਦੇ ਹਨ।

ਸਰਹੰਦ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਨੰਦੇੜ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਆਏ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਹਾਕਮ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਨਾਇਬ ਬਣਾਇਆ। ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਮਾਣੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਪੱਕਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਰਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਥਾਨੇਸਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਨਿਯਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥੀ ਥਾਪਿਆ। ਸਰਹੰਦ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੇਂਦਰੀ ਅੱਡਾ ਬਣਾ ਕੇ ਦੱਖਣ, ਚੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਨੂੰ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰਨ ਲਈ ਫ਼ੌਜੀ ਦਸਤੇ ਭੇਜੇ ਗਏ। ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਐਸਾ ਡਰ ਤੇ ਰੋਹਬ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਕੀ ਕੀ ਹਿੰਦੂ ਸਭ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਸਿਘਾਂ ਦੇ ਪੁੱਜਦੇ ਸਾਰ ਈਨ ਮੰਨ ਲੈਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁੱਖ ਸਮਝਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਛੱਤੀ ਲੱਖ ਸਾਲਾਨਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਪਰਗਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ

ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਿੰਘ ਸਜਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਨਵਾਬ ਅਮੀਨੁ-ਦੌਲਾ ਦੇ ਰੁੱਕਾਤ (ਦਸਤੂਰੁਲ-ਇਨਸ਼ਾ) ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਕੁੱਕੇ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

ਇਸ ਭੈੜੇ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦੇ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦਾ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਅਤੇ ਈਨ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਹੀ ਨਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿਤ ਬਹਿਤ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਅਜਿਹਾ ਪੀਰ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਜਾਦੂਗਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਜਾਦੂ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਕੀ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਕੀ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਕਰਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦਾ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਦੀਨਦਾਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀਨਦਾਰ ਸਿੰਘ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨਵੀਸ ਮੀਰ ਨਸੀਰੁਦੀਨ, ਮੀਰ ਨਸੀਰ ਸਿੰਘ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਧਰਮ ਤਿਆਗ ਕੇ ਕੁਰਾਹੇ (ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿੱਚ) ਪੈ ਗਏ ਅਤੇ ਉਸ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਅਤੇ ਸਾਥੀ ਬਣਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੱਕੇ ਵਾਅਦੇ ਅਤੇ ਇਕਰਾਰ ਕਰ ਲਏ।

ਘੁੜ੍ਹਾਣੀ ਅਤੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ

ਹੁਣ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਧਰਮ-ਰੱਖਕ ਹੋਣ ਦੀ ਦੋਹਾਈ ਫਿਰ ਗਈ ਅਤੇ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਹੀ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੁੰਦੀ, ਇਨਸਾਫ਼ ਅੰਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਆ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਵੀ ਅੱਗਿਉਂ ਦੀਨ ਦੁਖੀਆਂ ਦਾ ਦਰਦ ਵੰਡਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਇਕ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਚਿਰ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਪਾਸ ਰਿਹਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਥਾਣਾ ਪਾਇਲ ਦੇ ਘੁੜ੍ਹਾਣੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰਾਮ-ਰਾਈਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਆ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਘੁੜਾਣੀਏ ਮਸੰਦ ਗੁਰੂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਖਿਝਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖਤਰੀ ਵਸਦੇ ਸਨ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਰਾਇ ਦੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਮਸੰਦ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਉਥੇ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਰਹਿਰਾਸ ਦੇ ਪਾਠ ਪਿਛੋਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਬੋਲੋ ਜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਰਾਮ-ਰਾਈਏ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਲੋਹੇ ਲਾਖੇ ਹੋਏ ਭੜਕ ਉੱਠੇ ਅਤੇ ਬਕਣ ਲੱਗੇ :—

ਪੁੱਤਰ ਮੋਏ ਆਪੇ ਮੁਯੋ
ਅਬਿ ਮੁਯੋਂ ਨਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਬੋਲ। (ਪ੍ਰਾ. ਪੰ. ਪ੍ਰ. ੧੧੪)

ਅਤੇ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੁਤਾਰਾ ਭੰਨ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ, ਕੁੱਟਿਆ ਅਤੇ ਕਈ ਅਯੋਗ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲੇ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਲਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਸਹਿਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪਾਇਲ ਦਾ ਠਾਣਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਘੁੜਾਣੀ ਪਿੰਡ ਸੀ, ਠਾਣੇਦਾਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਘੁੜ੍ਹਾਣੀ ਪੁੱਜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਿੰਦਕ ਰਾਮ-ਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਦੋਖੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੁੱਟ ਕੇ ਪਿੰਡੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੇ ਘੜੋਟੀ, ਧਮੋਟ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਨੇ ਆ ਤੋਹਫ਼ੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਅਮਲਦਾਰੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ।

ਇਥੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾਏ। ਜਿਵੇਂ ਪਿਛੇ ਇਕ ਥਾਂ ਇਸ਼ਾਰੇ ਮਾਤਰ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਸੰਨ 1704 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਦਸੰਬਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦ ਵਿਸਾਹਘਾਤੀਆਂ ਨੇ ਸਰਸਾ

ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਆ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਗੜਬੜ ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਇਕ ਟਹਿਲਣ ਬੀਬੀ ਅਨੂਪ ਕੌਰ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰੀ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਸੂਰਬੀਰ ਬੀਬੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਪਤ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਜਾਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਟਾਰੀ ਮਾਰ ਕੇ ਆਤਮਘਾਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਇਕ ਕਬਰ ਵਿਚ ਦਬਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਨੂਪ ਕੌਰ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੀਦਾ ਬਲਕਿ ਸਿੱਖ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਦਾ ਸੰਸਕਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਅਨੂਪ ਕੌਰ ਦੀ ਵਿੱਥਿਆ ਸੁਣ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮਨ ਭਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚਾਰੀ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਹੁਣ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਬਰ ਵਿਚ ਸੜਨ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਪੁਜਾ। ਅਗਿਓਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੀ ਰੋਕਣਾ ਸੀ। ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਆਪਣੇ ਟੱਬਰ ਅਤੇ ਮਾਲ ਮਤਮ ਲੈ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਪਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਮਾਰਨ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਨਵਾਬ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਕਹਿਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਬਲਕਿ ਇਸ ਅਨਿਆਇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ 'ਹਾਅ' ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਮਾਰ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀਉਂ ਉੱਠ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹਮਦਰਦੀ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਖ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਖਾਸਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਵੀ ਭਲਾਈ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਅਤੇ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਦਾ ਕਦੀ ਵਾਲ ਵਿੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਭਾਵੇਂ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਪੌੜਾਂ ਨੇ ਦਰੜ ਛੱਡਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਵਰਗੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਮਹਿਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਭੋਇੰ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਛੱਡੀਆਂ ਸਨ। 1947 ਦੇ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੀਆਂ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕਿਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਵੇਂ ਸਾਰਾ ਪੰਜਾਬ ਮੁਸਲਮਾਨ ਖਾਲੀ ਕਰ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਮਲੇਰਕੋਟਲੀਏ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਹਿਲੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਅਮਨ ਚੈਨ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਰਸਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਵਪਾਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾਸ ਬਾਣੀਏ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ। ਸਾਧੂ-ਪੁਣੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਾਰੀ ਇਹ ਕੁਝ ਦਿਨ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਠਹਿਰਿਆ ਸੀ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾਸ ਨੇ ਇਥੋ ਦੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹਟਵਾਣੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਰਕਮ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭੇਟ ਰੱਖ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ, ਮਾਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਨੀਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਇਥੇ

ਕੇਵਲ ਬੀਬੀ ਅਨੂਪ ਕੌਰ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਲਈ ਹੀ ਆਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਆਖਿਆ ਗਿਆ। ਬੀਬੀ ਅਨੂਪ ਕੌਰ ਦੀ ਕਬਰ ਖੋਹਲੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕੱਢ ਕੇ ਸਿੱਖ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅਗਨ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਅਨੂਪ ਕੌਰ ਦੀ ਕਬਰ ਦੀ ਪੁਟਾਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨਵੀਸ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗ਼ਲਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ, ਸੱਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ਼ ਆਦਿਕਾਂ ਨੇ ਗ਼ਲਤ ਬਿਆਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਮਲੇਰਕੋਟਲੀਓਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਰਾਇਕੋਟ ਨੂੰ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਕੋਈ ਹੀਲ-ਹੁੱਜਤ ਨਾ ਕੀਤੀ, ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਈਆ ਨਜ਼ਰ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਈਨ ਮੰਨ ਲਈ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿੱਚ

ਰਾਇਕੋਟ ਤੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸਰਹੰਦ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਉਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਨੇ ਈਨ ਮੰਨ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਨਵੇਂ ਹਾਕਮ ਸਰਦਾਰ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਗੜਬੜ ਮਚਾ ਸਕਣ ਜੋਗਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡਿਆ। ਸਰਹੰਦ ਤੋਂ ਉੱਤਰ, ਲਹਿੰਦੇ, ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਲਹਿੰਦੇ ਨੂੰ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਦਸਤੇ, ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਉੱਤੇ ਭੇਜੇ ਗਏ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਢੌਰੇ ਤੋਂ ਰਾਏਕੋਟ ਅਤੇ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਕਰਨਾਲ ਦੀ ਦੱਖਣ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਸਿੰਘਾਂ ਅਧੀਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਬਣ ਜਾਣ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਜਸੀ ਠਾਠ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਮੁਖ਼ਲਸ ਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਲਈ ਆਧਾਰ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਮਤਲਬ ਲਈ ਪਹਿਲੋਂ ਉਸ ਦੀ ਅੱਖ ਸਰਹੰਦ ਉੱਤੇ ਪਈ ਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਇਹ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠਾਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਜਦ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਖੁੱਸੀ ਹੋਈ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਮੁੜ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਮੁਖ਼ਲਿਸ-ਗੜ੍ਹ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਖ਼ਲਿਸ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਦੀ-ਕਦੀ ਇੱਥੇ ਗਰਮੀਆਂ ਬਿਤਾਉਣ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਢੌਰੇ ਅਤੇ ਨਾਹਣ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆਮੂਵਾਲ ਪਿੰਡ ਦੀ ਹੱਦ ਵਿੱਚ ਹਿਮਾਲਾ ਪਰਬਤ ਦੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਉੱਚੇ ਥੇਹ ਉੱਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਜਾਣ ਲਈ ਖੜਬੜ ਟਿੱਲਿਆਂ ਅਤੇ ਖੱਡਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਡਸਕੇ ਵਾਲੀਆਂ ਦੋ ਖੱਡਾਂ ਸਨ ਜੋ ਅਸਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਹੀ ਨਦੀ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਨੂੰ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈਣ ਲਈ ਪਾਟ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਟੁੱਟੀ

ਭੱਜੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸੀ। ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਇਸ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਮਾਲ ਅਸਬਾਬ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਆਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਉਗਰਾਹਿਆ ਹੋਇਆ ਮਾਮਲਾ ਸਭ ਇਥੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਗੱਲ ਕੀ, ਅਸਲੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਬਣ ਰਹੇ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਸਤਲੁਜੋਂ ਆਰ ਅਤੇ ਪਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਚੋਖੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇੱਥੇ ਆ ਇਕੱਤਰ ਹੋਏ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਦਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਤਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਲਈ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਦੇ ਚਾਉ ਨਾਲ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਕਈ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰਾਂ ਨਾਲ ਵੱਧ ਰਹੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਪਦਵੀਆਂ ਨਾਮਵਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤ ਲਏ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਲੈਣ ਲਈ ਉਸਦੇ ਪਾਸ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਰਾਜ ਕਾਜ ਲਈ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੀ ਬਣ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਹਿਲ ਮਾੜੀਆਂ ਵੀ ? ਨਾਉਂ ਤੇ ਸਿੱਕਾ ਵੀ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਠੱਪਾ ਲਾਇਆ ਗਿਆ :—

ਸਿੱਕਾ ਜ਼ਦ ਬਰ ਹਰ ਦੋ ਆਲਮ ਤੇਗ਼ਿ ਨਾਨਕ ਵਾਹਿਬ ਅਸਤ

ਫ਼ਤਹਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹਿ-ਸ਼ਾਹਾਨ ਫ਼ਜ਼ਲਿ ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ ਅਸਤ

ਅਰਥਾਤ:

ਸਿੱਕਾ ਮਾਰਿਆ ਦੋ ਜਹਾਨ ਉੱਤੇ, ਬਖ਼ਸ਼ਾਂ, ਬਖ਼ਸ਼ੀਆਂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਤੋਰ 'ਤੇ ਨਾਲ ਜੀ। ਫਤਹਿ ਸ਼ਾਹਿ ਸਾਹਾਨ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ, ਮਿਹਰਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸੱਚੇ ਰੱਬ ਏਕ ਨੇ ਜੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਨ :

ਜ਼ਬਜ਼ਰਬ ਬ-ਆਮਨੁ-ਦਹਿਰ, ਮੁੱਸਵਰਤ ਸਹਿਰਾ, ਜੀਨਤੁ-ਤਖ਼ਤੁ, ਮੁਬਾਰਕ ਬਖ਼ਤ ਅਰਥਾਤ : ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤੀ-ਅਸਥਾਨ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਮੂਰਤਿ, ਧੰਨਭਾਗੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਤੋਂ। ਇਹ ਸਨ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ, ਸਨਦਾਂ, ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਆਦਿ ਲਈ ਮੋਹਰ ਬਣਵਾਈ ਜਿਸ ਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਨ :

ਅਜ਼ਸਤਿ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਹਮ ਜ਼ਾਹਿਰੋ ਹਮ ਬਾਤਨ ਅਸਤ

ਪਾਦਸ਼ਾਹਿ ਦੀਨੋ ਦੁਨੀਆ ਆਪ ਸੱਚਾ ਸਾਹਬ ਅਸਤ

ਅਰਥਾਤ :

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ ਬਾਹਰ ਅੰਦਰ ਸਾਰੇ।

ਦੀਨ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਵਾਲੀ ਹੈ ਉਹ ਆਪੇ ਰੱਬ ਸੱਚਾ ਰੇ।

ਇਸ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਹ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਹਨ :

ਦੇਗੋ ਤੇਗ਼ੋ ਫ਼ਤਹਿਓ ਨੁਸਰਤਿ ਬੇ-ਦਿਰੰਗ

ਯਾਫ਼ਤ ਅਜ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ

ਅਰਥਾਤ :

ਦੇਗ ਤੇਗ ਜਿੱਤ ਸੇਵ ਨਿਰਾਮਲ,

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪਾਈ।

ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਸੰਨਿ-ਜਲੂਸ ਅਰਥਾਤ ਰਾਜ-ਸੰਮਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਤੋਂ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸੰਮਤ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਸਪਿਰਟ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਉੱਕਰੀ ਜਾਏ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਜੇ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ, ਸਿੱਕੇ, ਮੋਹਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਨਿ-ਜਲੂਸ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੀ ਹਨ। ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਰਾਜ, ਸਿੱਕੇ ਅਤੇ ਮੋਹਰਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਨਾਉਂ ਉੱਤੇ ਚਲਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਰਾਜ-ਨੇਤਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਨਾਉਂ ਉੱਤੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਰਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇਗ ਅਤੇ ਤੇਗ਼ ਰਾਹੀਂ ਕੇਵਲ ਸੇਵਾਦਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਲਈ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਹੈ, ਫਤਹਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਤੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ। ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ।

ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਉਂ ਸਲਾਹੀ ਜਾਂਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਬਹੁਤੇ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਭਗਤ ਨੇ ਹੀ ਘੜ ਲਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। 'ਰਿਸਾਲਾ-ਇ-ਸਾਹਿਬ-ਨੁਮਾ ਚਹਾਰ ਬਾਗ਼ਿ ਪੰਜਾਬ' ਦਾ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਬੰਦਾ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਵਾਂਗ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਐਸੀ ਲਿਖਤ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਉਸ ਦੀਆਂ

ਜਿਤਨੀਆਂ ਵੀ ਚਿੱਠੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ 'ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ' ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਉਸ ਨੇ 'ਫਤਹਿ ਦਰਸ਼ਨ' ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਇਹ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ' ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਿਯਤ ਕੀਤੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਮੁਲਕੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਕੀ ਰਾਜ-ਬਣਤਰ ਸਾਜੀ ਸੀ? ਇਸ ਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਅਨੁਮਾਨ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਨਵੀਂ ਰਾਜ-ਬਣਤਰ ਜਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਹੀ ਮਿਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਕੇਵਲ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੀ ਟਿਕ ਸਕਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕੇਵਲ ਫੌਜੀ ਕਬਜ਼ਾ ਹੀ ਸੀ। ਇਕੋ ਖ਼ਾਸ ਗੱਲ ਜੋ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਉਹ ਸੀ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਢੰਗ ਦਾ ਉੜਾ ਦੇਣਾ। ਨਿੱਜੀ ਅਮਲੀ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਰਈਅਤ ਇਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਕੇਵਲ ਇਸ ਦੇ ਮਿਟਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਹੀ-ਉਲ-ਅਖ਼ਬਾਰ ਦਾ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹਰ ਉਹ ਆਦਮੀ ਜੋ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕਈ ਪ੍ਰਗਣਿਆਂ ਦਾ ਮਾਲ ਚਲਾ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਕਹਾਉਂਦਾ ਸੀ।' ਇਹ ਆਪਣੀ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖ ਅਤੇ ਕੱਢ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਡੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਨਮੌਜੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਘੱਟ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਕਮ ਵੀ ਉਦੋਂ ਨਿਯਤ ਸਰਕਾਰੀ ਮਾਮਲਾ ਤਾਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਲੋਕ ਆਪ ਕਿੰਨੀ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹਲਵਾਹਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਦਾਸਾਂ ਵਰਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਸੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ 'ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਾਲਤ ਬੜੇ ਵਿਗੜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਅਤੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਕੁੰਡਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੇ ਖੋਹ ਖਿੰਜ ਅਤੇ ਵੱਢੀ ਉੱਤੇ ਲੱਕ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।' ਸਿੱਖ ਬਹੁਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਪੇਂਡੂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਪੀੜ ਕਿੱਥੇ ਅਤੇ ਕਿੱਥੋਂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮ ਵੱਲ ਕੋਈ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਜੋ ਕੰਮ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਉਹ ਸੀ ਇਸ ਜਿਮੀਂਦਾਰੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਜੜੋਂ ਪੁੱਟ ਦੇਣਾ। ਸਿੱਖ ਇਸ ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਗੀ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ

ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਕ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਸੁਧਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਸਲੀ ਹਲਵਾਹਕ ਭੋਇੰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਸਦਾ ਵਰਗਦਾ ਮੋਗਲੀ ਫੋੜਾ ਹਟ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸੁਧਾਰ ਆਖ਼ਰੀ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਹੋਏ ਨਵੇਂ ਸੁਧਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਬੰਗਾਲੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀਏ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤੀ ਚੰਗੀ ਸੀ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਭਾਵੇਂ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਕਾਇਮ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ 'ਚ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਗਈ। ਜਿਵੇਂ ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਿਮ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਰਾਖੇ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਜਦ ਵੀ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਪਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਜਾਂ ਇਸ ਦੀ ਫ਼ਰਿਆਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਆਈ ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉੱਠ ਖੜੋਤੇ। ਦੁਖੀ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਧਾਰਮਿਕ ਫਰਜ਼ ਬਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਗ਼ਲ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣ ਨਾਲ ਹੀ ਪੂਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਫ਼ੌਜੀ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਸ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹ ਸੂਰਮਗਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਕਰ ਵਿਖਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੋ ਕੁ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਸਥਾਪਤ ਹੋਏ ਰਾਜ ਕਾਜ ਅਤੇ ਦਸਤੂਰ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ।

ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਐਸਾ ਦਬ-ਦਬਾ ਬੈਠਾ ਕਿ ਇਕੱਲੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹੀ ਪੁਰਾਣੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਦੇ ਸਾਹ ਸੁੱਕਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ। ਮਾਮੂਲੀ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਵਰੋਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹਾਕਮ ਬਣਨ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਸਮਕਾਲੀ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਲੀਅਮ ਅਰਵਿਨ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਆਏ ਸਾਰੇ ਪਰਗਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਉਲਟ-ਪੁਲਟ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਸੀ। ਇਕ ਨੀਚ ਭੰਗੀ ਜਾਂ ਚਮਾਰ ਲਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿਚ ਅਤਿ ਨੀਵਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ) ਪਾਸ ਕੇਵਲ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਿਯੁਕਤੀਆਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੱਥੀਂ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਣ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਰਹੱਦ ਉੱਤੇ ਪੈਰ ਆ ਧਰਦਾ, ਉੱਚੇ ਜਨਮ ਵਾਲੇ ਕੁਲੀਨ ਅਤੇ

ਧਨਾਢ ਲੋਕ ਉਸ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆਉਂਦੇ। ਉੱਥੇ ਪੁੱਜਣ ਪਰ, ਇਹ ਲੋਕ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹੀਂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ... ਕੀ ਮਜ਼ਾਲ ਕੋਈ ਉਸ ਦੀ ਹੁਕਮ-ਅਦੂਲੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਆਦਮੀ ਜੋ ਕਈ ਵਾਰੀ ਰਣਭੂਮੀ ਦੀ ਜੋਖੋਂ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਊਆਂ ਬਣਕੇ ਅਗਿਉਂ ਗੱਲ ਕਰਨੋਂ ਵੀ ਡਰਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰਾਂ ਕੇਵਲ ਦੱਖਣ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸੇ ਬਲਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਾਹਸ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜਮਨਾ-ਗੰਗ ਦੁਆਬ ਦੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਕਿ ਬਿਸਤ-ਜਲੰਧਰ ਅਤੇ ਬਾਰੀ ਦੁਆਬਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਾਰੀਖੀ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਣਨ ਕਰ ਸਕਣਾ ਔਖਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਰਾਂਗੇ।

ਬੰਦੇ ਦੀਆਂ ਗੰਗਾ ਜਮਨਾ ਦੁਆਬ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ

ਜਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਸੱਜ ਗਏ। ਅਜਿਹੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਦਿਉਬੰਦ ਦੇ ਪ੍ਰਗਣੇ ਦੇ ਉਨਾਰਸਾ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਸਜੇ ਸਨ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਇਹ ਸਿੰਘ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦੇਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਉਥੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਨਾਰਸੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਬੜੀ ਤਕਲੀਫ ਵਿੱਚ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦਲ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਵੀ ਓਧਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਵੀ ਕੱਟੜ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਤਕੜਾ ਗੜ੍ਹ ਸੀ। ਅਲੀ ਹਾਮਿਦ ਖ਼ਾਨ ਕਨੌਜੀ ਸੱਯਦ ਇਥੇ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਈਨ ਮੰਨ ਲਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾਏਗਾ। ਪਰ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਮੁਨਾ ਟੱਪ ਆਉਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਇਤਨਾ ਡਰਿਆ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਆਦਮੀਆਂ ਅਤੇ ਅਫ਼ਗਾਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਤਕੜਾ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਰਾਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪੱਕਾ ਕਰੇ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮਾਲ-ਮਤਾਹ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਉਸੇ ਰਾਤੀਂ ਵਾਹੋ ਦਾਹੀ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਦੌੜ ਗਿਆ। ਪਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਰਮਚਾਰੀ ਕੁਝ ਚੰਗੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਕ ਮੁਠ ਅਤੇ ਇਕ ਸਲਾਹ ਹੋ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਮੋਰਚੇ ਬਣਾ ਲਏ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਰੋਕ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੀਰਾਂ ਅਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਇਹ ਯਤਨ ਸਫ਼ਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਡਾਢੇ ਸਨ। ਇਕੋ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹੱਲੇ ਨਾਲ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੱਕ ਕੇ ਲੈ ਗਏ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਗਏ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਲੁੱਟ ਪੈ ਗਈ। ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਚੋਖਾ ਮਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆਇਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬਦਲ ਕੇ ਭਾਗ-ਨਗਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।

ਜਮਨਾ ਪਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਚੋਖੀ ਵਸੋਂ ਗੁੱਜਰਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਤਾਕ ਹਨ। ਹਲ-ਵਾਹਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਤੋਂ

ਤੰਗ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਬਦਲੇ ਲੈਣ ਲਈ ਮੌਕੇ ਦੀ ਤਾੜ ਵਿਚ ਸਨ। ਜਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰ ਆਉਣ ਨਾਲ ਰਾਜ-ਰੌਲਾ ਮਚ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਦਾਉ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਟੋਲੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹੀ ਵਿਚਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਅਤੇ ਮਾਰ-ਧਾੜ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਏ।

ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਤਹਿਲਕਾ ਮਚ ਗਿਆ। ਸਰਦੇ-ਪੁੱਜਦੇ ਲੋਕ ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੀ, ਆਪਣਾ ਮਾਲ ਅਤੇ ਟੱਬਰ ਲੱਦ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਦੂਸਰੇ ਆਪਣੇ ਇਸਤਰੀ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਪੁਰੀ ਤੁਰ ਗਏ। ਕਈ ਜਨਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਦੀ ਆਪਣੇ ਵਿਹੜਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਧਰਿਆ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਕਦੀ ਪੈਦਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੁਰੀਆਂ, ਮੀਲਾਂ ਦੇ ਪੰਧ ਪੈਦਲ ਮਾਰਨੇ ਪੈ ਗਏ।

ਇਸ ਭਗਦੜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਦਾ ਅੱਧਾ ਇਲਾਕਾ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੌਖੇ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਆਪ ਤਾਂ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਟਿਕ ਗਿਆ ਅਤੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਜਥੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਫਿਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਕ ਜਥਾ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਬਿਹਤ ਵੱਲ ਗਿਆ। ਇਹ ਕਸਬਾ ਬਦਨਾਮ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਬੜੇ ਦੁਖੀ ਸਨ। ਇਥੇ ਪੀਰਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਬੜਾ ਧਨਾਢ ਟੱਬਰ ਵਸਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗਊਬੱਧ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਦੀ ਦੁਖੀ ਹਿੰਦੂ ਪਰਜਾ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬਿਰਤ ਨੂੰ ਸੋਧ ਕੱਢਿਆ ਅਤੇ ਪੀਰਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਬੰਦਾ ਹੀ ਬਚਿਆ ਦੱਸੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਦਿਨ ਬੁਲੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜੀ. ਆਰ. ਡੀ. ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਾਈਆਂ ਮਾਰਨ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਹੜਾ ਜੁਰਮ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੌਖੇ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਸ ਜੁਰਮ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦਾ ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਾ, ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵੀ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦਸਤੇ ਨੇ ਗੜ੍ਹੀ ਜਲਾਬ ਖ਼ਾਨ ਵੱਲ ਨੂੰ ਧਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਗੜ੍ਹੀ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਇੱਥੇ ਕਾਫੀ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਆਦਮੀ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਤੋਂ ਹੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਆਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਗੂ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਥਾਨੇਦਾਰ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਸੀ ਇਹ ਗੱਲ ਲਗਭਗ 10-12 ਜੂਨ, 1710 ਦੀ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਬੂੜੀਏ ਉੱਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬਦਲ ਕੇ ਗੁਲਾਬ ਨਗਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਥੇ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਅਤੇ ਅਮੀਨ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਬੂੜੀਏ (ਗੁਲਾਬ-ਨਗਰ) ਦੇ ਕਾਜ਼ੀ ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਮਾਲ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਕੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਥੇ

ਉਹ ਮੀਹਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਸੀ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਾਜ਼ੀ ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਕੁਝ ਮਾਲ ਨੂੰ ਹੇਠ ਉੱਤੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਬੂੜੀਏ ਦੇ ਕੁਝ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਿਸ਼ੋਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ।

23 ਜੁਲਾਈ ਸ਼ੰਨ 1710 ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕੀਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਨੇ ਕਿ ਦਾਬੜ (ਕਿਲ੍ਹਾ ਲੋਹਗੜ੍ਹ) ਤੋਂ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਜਾਣ ਲਈ ਜਦ ਗੁਰੂ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਜਮਨਾ ਨਦੀ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਟੀ ਹੱਥ ਲੈ ਕੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦੇ ਦੇ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਾਣੀ ਉੱਤਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਦਰਿਆਉਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਏ।

ਜਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ 10-12 ਜੂਨ 1710 ਨੂੰ ਬੂੜੀਏ ਦੇ ਪੱਤਣੋਂ ਜਮੁਨਾ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਥਾਨੇਦਾਰ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜਾ ਗੁੱਸੇ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਦੋ ਵਾਰੀ ਨੇਜ਼ਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਘੂਰਿਆ ਕਿ ਅਫ਼ਗਾਨ ਨਾਲ ਜੰਗੋਂ ਕਿਉਂ ਦੌੜ ਆਇਆ ਹੈਂ? ਉਸ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕਸੂਰ ਖ਼ਾਲਸਿਆਂ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਾਲ ਕੁੰਵਰ ਗੁੱਜਰ ਨੇ ਧੋਖਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਭਾਂਜ ਪੈ ਗਈ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਧਰਮ ਲਈ ਇਹ ਕੰਮ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ, ਕੀ ਗੁੱਜਰ ਅਤੇ ਕੀ ਹਿੰਦੂ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਆ ਕੇ ਨੌਕਰ ਹੋਇਆ ਕਰਨਗੇ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੂੜੀਏ ਦੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਜਾਨ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈ ਤੈਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪਰਗਣੇ ਦਾ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਕਸੂਰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਬੰਦੇ ਲੈ ਜਾ ਅਤੇ ਚੂੰਡਲੇ ਦੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਲੈ ਆ ਅਤੇ ਫੇਰ ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚਲ।

ਸਹਾਰਨਪੁਰੋਂ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਨਾਨੌਤਾ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਬੰਹਤਾ ਮਾਰ ਲੈਣਾ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਉੱਤੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਖ਼ਰਚ ਕੁਝ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਏ। ਇੱਥੇ ਧਨਾਢ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਸੀ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੀਰ ਸ਼ੇਖ਼ ਅਬਦੁਲ ਅਲੀ ਮੁਆਲੀ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਧਨਾਢ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਟਾਕਰਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਸੌਖੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋ ਗਏ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਦਲ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਫਿਰ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕਈ ਥਾਈਂ ਕਬਜ਼ੇ ਕਰ ਲਏ। 20 ਜੂਨ, 1710 ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਰੜ੍ਹ ਦੇ ਲਾਗੇ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਧਿਗਣੇ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ 19 ਜੂਨ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਲਈ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਆਪਣੇ ਪੋਤਰੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਅਤੇ ਪੀਰ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਟੱਕਰ ਹੋ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜਗਦੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਪੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਹੱਟਣਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ, ਪੰਜ ਰਹਿਲਕੇਲ, 60 ਰਾਮ-ਜੰਗੇ, ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਅਤੇ

ਚਾਰ ਤੰਬੋਈਆਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਈਆਂ।

11 ਜੁਲਾਈ, 1710 ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਨਾਨੌਤੇ ਪੁੱਜੇ। ਇਸ ਵੇਲ ਤੱਕ ਗੁੱਜਰਾਂ ਦੀ ਚੋਖੀ ਗਿਣਤੀ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬਦਲੇ ਕੱਢਣ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਆ ਰਲੀ ਸੀ। ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਰਾਜ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਲਈ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਲੱਭ ਜਾਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁੱਜਰਾਂ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸੇਵਕ ਨਾਨਕ ਪੰਥੀ ਹਾਂ। ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਬਿਹਾਰ, ਬੰਗਾਲ, ਉੜੀਸਾ ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾਨਕ-ਪੰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਘਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਨਗਰ ਦੇ ਗੈਜ਼ਿਟੀਅਰ ਵਿੱਚ ਨੈਵਿਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਕੁ ਧਰਮ ਅਤੇ (ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ) ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਸਾਂਝ ਨੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਉਖੇੜਨ ਲਈ ਗੁਜਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਅਤੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਲੁਟ ਮਾਰ ਦਾ ਪਿਆਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਖਿਆਲ।'

ਨਾਨੌਤੇ ਦੇ ਸ਼ੇਖ਼ਜ਼ਾਦੇ ਤੀਰ ਚਲਾਉਣ ਵਿਚ ਬੜੇ ਮਾਹਿਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਹੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ। ਗਲੀਆਂ ਅਤੇ ਹਵੇਲੀਆਂ ਵਿਚ ਗਹਿਗੱਚ ਲੜਾਈ ਹੋ ਪਈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਤਬਾਹੀ ਹੋਈ ਕਿ ਇਕ ਸਮਕਾਲੀ ਲਿਖਾਰੀ ਮੁਹੰਮਦ ਜਫ਼ਰੁੱਦੀਨ ਦੇ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਜੀ. ਆਰ. ਸੀ. ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਿੰਨ ਸੌ ਸੇਖ ਤਾਂ ਇਕੱਲੇ ਸ਼ੇਖ਼ ਮੁਹੰਮਦ ਅਫ਼ਜ਼ਲ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਨਾਨੌਤਾ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਧੁਖਦੇ ਖੋਲਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਥੇਹ ਬਣ ਗਿਆ। ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ 11 ਜੁਲਾਈ, 1710 ਦਾ ਦਿਨ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਇਸ ਮੰਦਭਾਗੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ 'ਫੂਟਾ ਸ਼ਹਿਰ' ਪੈ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਉਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।

ਨਾਨੌਤੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜਥਾ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਧਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਕਿ ਉਹ ਉਨਾਰਸੇ ਦੇ ਕੈਦ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਿੰਘ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਲਵੇ। ਪਰ ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਸਹਾਰਨਪੁਰੀਏ ਅਲੀ ਹਾਮਿਦ ਖ਼ਾਨ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਬੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਤਿਆਰੀ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਦੀ ਖਬਰ ਦੇਰ ਦੀ ਲੱਗ ਚੁੱਕੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਆਦਿ ਉੱਤੇ ਬੀਤੇ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਦਾ ਕੋਟ

ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਵੀ ਚੋਖਾ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਇਸ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਲਿਜਾਣ ਵਾਲੇ ਏਲਚੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਗਧਿਆਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਦੀ ਫੇਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਦੇ ਪਰਗਣੇ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ 23 ਜੂਨ, ਸੰਨ 1710 ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਅੱਠ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ 1 ਜੁਲਾਈ, ਪਿੰਡ ਗੜ੍ਹੇ ਵਿੱਚ 20 ਜੂਨ ਨੂੰ ਹੋਈ ਟੱਕਰ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲਣ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਕ ਖਿੱਲਤ, ਫੁਰਮਾਨ ਅਤੇ ਇਕ ਘੋੜਾ ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਵੱਲ ਵਧਣ ਅਤੇ ਉਥੇ ਘੇਰਾ ਨਾ ਪਾਉਣ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪੁੱਜਦੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਵਾਬ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪੁੱਜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਰੁਹੇਲੇ ਅਤੇ ਬਾਰ੍ਹੇ ਦੇ ਸੱਯਦਾਂ ਨੇ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰ ਅਤੇ ਇੰਨੇ ਹੀ ਪਿਆਦੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰ ਕੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਹੈ, ਸਿੰਘ ਦੌੜ ਗਏ ਹਨ, ਅੱਠ ਕੁ ਸੌ ਮਾਰੇ ਗਏ ਹਨ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਨੂੰ ਭੱਜ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਠਾਣੇ ਉਠਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਹਾਰ ਹੋ ਜਾਏਗੀ, ਆਦਿ ਆਦਿ।

25-26 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਫਿਰੋਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਮੇਵਾਤੀ, ਮੁਆਰਿਫ਼ ਖ਼ਾਨ, ਸ਼ਿਕਾਰ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋ ਜਾਣ। 14 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਬਰ੍ਹੇ ਦਾ ਸੱਯਦ ਵਜ਼ੀਰ-ਉ-ਦੀਨ ਖ਼ਾਨ ਵੀ ਤੋਰਿਆ ਗਿਆ। 26 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਅਬੂ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਮਾਊ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਏ ਅਤੇ ਬਿਰਜ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਾਲ ਤੋਰਿਆ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਰੀ ਨਗਰ (ਗੜ੍ਹਵਾਲ) ਅਤੇ ਸਿਰਮੌਰ ਲਾਹਣ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਉਂ 28 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਫੁਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਹੋਏ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ।

ਸ਼ੁਰੂ ਜੁਲਾਈ ਵਿਚ ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੱਲਾਂ-ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਅ ਹੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਸਰਹੰਦੀ ਨੇ ਫਜ਼ੂਲ ਹੀ ਜਾਨ ਗਵਾਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਉਸ ਗੁਰੂ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਰੁਹੇਲੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਉੱਤੇ ਧਾਵੇ ਬੋਲਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਆਪ ਤਾਂ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਹੀ ਦੜਿਆ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੋਤਰੇ ਗੁਲਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਭਤੀਜੇ ਹੱਯਬਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਬੰਦੂਕਚੀਏ ਅਤੇ ਤੀਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਅਤੇ ਚਾਰ ਸੌ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਪਿੰਡ ਛੁਡਾਉਣ

ਲਈ ਭੇਜੇ। ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਪੁੱਜ ਜਾਣ ਪਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਵੱਧ ਗਏ। ਚਾਰ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਮੁਲੱਖਈਆ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਲੈ ਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈਆਂ ਪਾਸ ਗੋਪੀਏ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਹੀ ਸਨ, ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਆ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋਏ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਛੇੜ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੰਘ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਹੌਂਸਲੇ ਨਾਲ ਲੜੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਸਗਈ ਕਿਸਾਨ ਸਣੇ ਹੱਯਬਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਮਾਰੇ ਗਏ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਅਤੇ ਅਫ਼ਗਾਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕਈ ਝੜਪਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਆਪ ਜਲਾਲਾਬਾਦੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਨਾ ਆਇਆ ਪਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਪੋਤਰਿਆਂ ਨੇ ਰੁਹੇਲਿਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਰਾਤ ਬਰਾਤੀਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਡੇਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹੱਲੇ ਕਰਕੇ ਚੋਖਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ। ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਭਤੀਜਿਆਂ, ਜਮਾਲ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਪੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਅੱਗਾ ਰੋਕਣ ਲਈ ਯਤਨ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਦੀਨਾਦਾਰ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਇਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਲੈ ਕੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਜਾ ਸਕਿਆ।

ਹੁਣ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਜਾ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ। ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਰ ਕਰ ਲੈਣਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਰਸਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕੇਵਲ ਵਰਖਾ ਦਾ ਹੀ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖੜ੍ਹਾ, ਬਲਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨੀ ਨਦੀ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਕੰਧਾਂ ਨਾਲ ਖਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੁੱਜਣਾ ਬੜਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਫੱਟਿਆਂ ਦੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸੌ ਮੋਰਚੇ ਬਣਾ ਕੇ ਗੱਡਿਆਂ ਉੱਤੇ ਧਰ ਲਏ ਅਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵੱਡੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਸਿਰਕਦੇ ਗਏ। ਲਾਗੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੌ ਗੈਤੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਗਏ ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ। ਵੀਹ ਕੁ ਦਿਨ ਘੇਰਾ ਪਿਆ ਰਿਹਾ ਪਰ ਜਲਾਲਬਾਦੀ ਅਫ਼ਗਾਨਾਂ ਨੇ ਬੜਾ ਦਮ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਖ਼ੂਬ ਡਟ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ। ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਜਦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਛੇਤੀ ਹੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸਰ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲੋਂ ਛੇਤੀ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਘੇਰਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਅਤੇ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਪਰਗਣਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਰ ਗਏ।

ਹੈਦਰੀ ਝੰਡਾ ਅਤੇ ਮਾਝੇ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ

ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਫਤਹਿ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਪੁੱਜਦੇ ਸਾਰ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਵੱਧ ਗਏ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸਪਿਰਿਟ ਜਾਗ ਪਈ। ਸੰਨ 1709 ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਲਾਹੌਰ (ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਸਲਮ ਖ਼ਾਨ) ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਨਾਲ ਜਦ ਚੂਹੜ ਮੱਲ ਊਹਰੀ ਦੇ ਕਹੇ ਕਹਾਏ ਪੱਟੀ ਦੇ ਅਮੀਨ ਹਰਿ ਸਹਾਇ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਉੱਤੇ ਆ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਦੀ ਡਟਵੀਂ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪੱਟੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰ੍ਹਾਂ ਭਜਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਹਰਿ ਸਹਾਇ ਦੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫਤਹਿ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦ ਅਸਮਲ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਨੌਸ਼ਹਿਰਾ ਪੰਨੂਆਂ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਦੇਵਾ ਜੱਟ ਸਰਕਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਅਤੇ ਮੁਲਖੱਈਆ ਲੈ ਕੇ ਆ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਭੱਜ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਿੱਤਾਂ ਨੇ ਜਿਥੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਦੂਣੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਸਨ ਉਥੇ ਲਾਹੌਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਧੌਣ ਨਮੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਨੀਵੀਂ ਪੈ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਭੈ ਖਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੋਹਰੇ ਹੋਣ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦਾ।

ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਇਹ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਏ ਕਿ ਕਰਤਾਰ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜ ਬਖਸ਼ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦਾ ਇਕਬਾਲ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪ ਭੇਜਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜੋ ਅੜੇਗਾ ਸੋ ਝੜੇਗਾ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਰਵਾਨੇ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਵੀ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਰਿਆੜਕੀ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਮਰਕੱਸੇ ਕਰ ਲਏ। ਮਾਝੇ ਅਤੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਦਾ ਸਰਬਤ ਖ਼ਾਲਸਾ ਅੱਠ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਇਕੱਠਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਾ ਸੋਧ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਫਿਰ ਨਿਕਲਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਇਕ ਅਚਾਨਕ ਫਟੇ ਜੁਆਲਾ ਮੁਖੀ ਪਹਾੜ ਵਾਂਗੂ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਪਿਘਲ ਇਤਨੀ ਤੇਜ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਵਗੀ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਰੋੜ ਕੇ ਲੈ ਗਈ।

ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਕਸੂਰ ਦੇ ਪਰਗਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੋ ਪਹਿਲ ਛੇੜਨੇ ਉੱਚਿਤ ਨਾ ਸਮਝੇ। ਲਾਹੌਰ ਤਾਂ ਸੂਬੇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ ਅਤੇ ਕਸੂਰ ਪੇਸ਼ਗੀ ਪਠਾਣਾਂ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨਾ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲ ਰਿਆੜਕੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ।

ਬਟਾਲੇ ਅਤੇ ਕਲਾਨੌਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਨੀਂ ਥਾਈਂ ਆਪਣੇ ਠਾਣੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤੇ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਬੜੇ ਧਨਾਢ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਕਲਾਨੌਰ ਵਿੱਚ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਥੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਅਮੀਰ ਵਸਦੇ ਸਨ। ਬਟਾਲਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਕਾਬੁਲ ਦੇ ਮਾਲ ਦੀ ਇਕ ਬੜੀ ਵੱਡੀ ਮੰਡੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੋਖਾ ਮਾਲ ਮਿਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਰ੍ਹੈਲ ਸਿਫਾਲੇ ਬੁਤਾਲੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਸਨ, ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਧਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਵੱਧਦੇ-ਵੱਧਦੇ ਪਠਾਨਕੋਟ ਤੱਕ ਜਾ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਜਿਹੜੇ ਜਥੇ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਗਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਲਾਮਾਰ ਬਾਗ ਤੱਕ ਜਾ ਮੱਲ੍ਹਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਫਸੀਲ ਤੱਕ ਜਾ ਖੰਡਾ ਖੜਕਾਇਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਧੱਕੇ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਉਹ ਮੱਲਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਣੇ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਹੀ ਆਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਲੋਕੀ ਦੁਖੀ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਬਾਹਰੋਂ ਭੱਜ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸਹਿਮ ਛਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਕਾਬੁਲ ਦਾ ਮੌਲਵੀਜ਼ਾਦਾ ਸੱਯਦ ਅਸਲਮ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦੁਰ-ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਇਜ਼-ਦੀਨ ਦਾ ਨਾਇਬ ਸੀ। ਇਹ ਕੁਝ ਤਾਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੀ ਡਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣ-ਸੁਣ ਕੇ ਹੋਰ ਵੀ ਘਾਬਰ ਗਿਆ। ਉਸ ਵਿਚ ਹੌਂਸਲਾ ਹੀ ਨਾ ਪਵੇ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਸਹਿਰੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰੇ।

ਸੱਯਦ ਅਸਮਲ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹੀਆ ਨਾ ਧਰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਅਗਵਾਈ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਲੈ ਲਈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜਜ਼ਬੇ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜਹਾਦ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਈਦਗਾਹ ਮਸੀਤ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹਰਾ ਹੈਦਰੀ ਝੰਡਾ ਗੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਦੁੱਲਾ ਖ਼ਾਨ ਅੱਲਮੀ ਦਾ ਇਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਮੁਹੰਮਦ ਤਕੀ ਅਤੇ ਖੁਦ-ਵਰਦੀ ਖ਼ਾਨ ਅਗਰਖਾਨੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮੂਸਾ ਬੇਗ਼ ਇਸ ਜਹਾਦ ਦੇ ਵੱਡੇ ਆਗੂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਦਾ ਸਭ ਮਾਲ ਮਤਾਹ ਵੇਚ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਵਟਕ ਜਹਾਦ ਲਈ ਬੰਦੇ, ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਸਾਮਾਨ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਕਈ ਖੋਜੀਆਂ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਲੱਖਈ ਅਤੇ ਦਹਿਲੱਖੀ ਕਰ਼ਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ ਬੜੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਰਕਮਾਂ ਜਹਾਦ ਲਈ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਹਾਜ਼ੀ ਸੱਯਦ ਇਸਮਾਇਲ, ਹਾਜ਼ੀ ਯਾਰ ਬੇਗ਼, ਸ਼ਾਹ ਇਨਾਇਤ ਅਤੇ ਗੁਲਾਂ ਪੀਰ ਮੁਹੰਮਦ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਆਦਿ ਕਈ ਦੂਸਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਗੂ ਵਡੇਰੀਆਂ ਉਮਰਾਂ ਵਾਲੇ ਜੰਗੀ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਮੁਰੀਦਾਂਸਮਾਂਤ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਹਿੰਦੂ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰ ਵੀ ਸਨ, ਜਹਾਦ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਲਈ ਈਦਗਾਹ ਪਾਸ ਆ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਡਾ ਆਗੂ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਦਾ ਇਕ ਪੋਤਰਾ ਅਤੇ ਪਹਾੜਾ ਮੱਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜ-ਭਗਤੀ ਦੱਸਣ ਲਈ ਕਹਿ ਸੁਣਾਇਆ ਕਿ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੋਵੇ ਉਹ ਬੇਸ਼ੱਕ ਜਹਾਦੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਜਾਵੇ, ਜੇ ਖਰਚ ਪੱਠੇ ਲਈ ਪੈਸੇ ਨਾ ਹੋਣ ਉਹ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਲੈ ਲਵੇ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਨੌਕਰ ਹੋ ਕੇ ਜਹਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਏ। ਨਵਾਬ ਅਸਲਮ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਤੋਪਾਂ ਅਤੇ ਜੰਬੂਰੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਦਿਤੇ। ਆਖਰ ਸਯੱਦ ਅਸਲਮ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਬੜੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲ ਦੇ ਇਕ ਮੁਝੈਲ ਮੀਰ ਅਤਾ-ਉਲਾ (ਤਰਾਵਣੜੀਆ ਰਾਜਪੂਤ ਇਨਾਇਤੁਲਾ) ਅਤੇ ਫ਼ਰੀਦਾਬਾਦ ਦੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਮੁਹਿਬ ਖ਼ਾਨ ਖਰਲ ਨੂੰ ਪੰਜ ਸੌ ਸਵਾਰ ਅਤੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਪਿਆਦਿਆਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ, ਮੁਲੱਖੀਏ, ਸੂਬੇ ਦੀ ਫੌਜ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਅਣਗਿਣਤ ਧਾੜ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਝੰਡੇ, ਨਿਸ਼ਾਨ ਲੈ ਕੇ 'ਯਾ ਅਲੀ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਤੁਰ ਨਿਕਲੀ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਉਂਜ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜੋ ਸਨ ਵੀ ਉਹ ਵੀ ਜਥਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖਿੰਡਰੇ ਪੁੰਡਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਹਾਦੀਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਉਹ ਆਟੇ ਵਿਚ ਲੂਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਧੀ ਟੱਕਰ ਲਾ ਸਕਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬੜਾ ਔਖਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਟਲ ਕੇ ਵੇਲਾ ਲੰਘਾ ਲੈਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਖਿਸਕ ਕੇ ਕਾਹਨੂੰਵਾਨ ਦੇ ਛੰਭ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਸਿੰਘ ਝੱਲਾਂ, ਬੇਲਿਆਂ ਦੇ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਇਥੇ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਦਿੱਕਤ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ, ਪਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੇ ਮਾਸ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਲਾਹੌਰੀ ਜਹਾਦੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮਲੂਕਜ਼ਾਦੇ ਆਗੂਆਂ ਲਈ ਕੰਡਿਆਲੇ ਝੱਲਾਂ ਬੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਜਾਣਾ ਔਖਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜੇ ਕਦੀ ਜਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਵੀ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਹਲੇ ਲੁਕਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜਹਾਦੀਆਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਂਦੀ ਵੇਖ ਦੇ ਜਹਾਦੀ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਮਾਝੇ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਕਿਉਂਕਿ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਅਤਿਆਚਾਰ ਉੱਥੇ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਜਹਾਦੀ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ (ਸਿੰਘ ਸਜੇ ਹੋਏ) ਮੁੰਡੇ ਸਿਖਾ ਕੇ ਘਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਲੁੱਟ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਘਰੀਂ ਬੈਠੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਇਸ ਹੋ ਰਹੀ ਸਖ਼ਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਹ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਧ੍ਰਿਗ ਹੈ ਸਾਡਾ ਜਿਊਣਾ ਜੇ ਸਾਡੇ ਬਦਲੇ ਸਾਡੇ ਮਾਂ-ਪਿਓ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੌਕਾ ਹੱਥ ਲੱਗਣ ਪਰ ਝੱਲਾਂ ਬੇਲਿਆਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਹਾਦੀਆਂ ਉੱਤੇ ਛਾਪੇ ਮਾਰਨੇ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਟੋਲ-ਟੋਲ ਕੇ ਮਾਰਨ, ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਸਿੰਘ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਜਹਾਦੀਆਂ ਦੇ ਆਹੂ ਲਾਹੀ ਜਾਣ। ਛਾਪਾ ਮਾਰ ਕੇ ਸਿੰਘ ਮੁੜ ਝੱਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਦੇ ਅਤੇ ਜਹਾਦੀਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ।

ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਚਾਰ ਤੁੰਮਣ (ਜਥੇ) ਬਣਾ ਲਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਇਉਂ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਮਾਝੇ ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਰਹੇ, ਦੂਸਰਾ ਰਿਆੜਕੀ ਵਿੱਚ ਪਹਾੜ ਦੀ ਕੰਢੀ ਤੱਕ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਪਠਾਨਕੋਟ ਵੱਲ ਵਿਚਰੇ, ਤੀਸਰਾ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਚੌਥਾ ਜਹਾਦੀ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕਿਧਰੋਂ ਕੋਈ ਜਥਾ ਇਕੱਲਾ ਫਸ ਜਾਏ ਤਾਂ ਦੂਸਰੇ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ। ਇਹ ਜਥੇ ਦੋ ਦੋ ਸੌ ਦੇ ਸਨ। ਇੱਕੜ-ਦੁੱਕੜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਆ ਰਲਦੇ ਸਨ।

ਲਾਹੌਰੀ ਜਥਾ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਫਿਰਦਾ ਫਿਰਾਉਂਦਾ ਇਕ ਵਾਰੀ ਪਿੰਡ ਭਰਤ ਕੋਲ ਜਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਥੇ ਪਰਗਣਾ ਨੇਸ਼ਟਾ—ਭਰਲੀ ਦੇ ਕਾਨੂੰਗੋ ਸਹਿਤ ਗਵੰਤ ਰਾਏ ਨੇ ਦੌਰਿਆ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਆਪਣੀ ਹਵੇਲੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਭਗਵੰਤ ਰਾਏ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਬਰਖਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੇਲਾ ਲੰਘਾਉਣ ਲਈ ਸਿੰਘ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਥੇ ਹੋਣ ਦੀ ਖਬਰ ਲਾਹੌਰੀ ਫ਼ੌਜੀ ਦੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਤਾਰਾਂ ਦੇ ਦਲ ਨੂੰ ਲੱਗ ਗਈ। ਸ਼ਾਇਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਉਹ ਵੀ ਕਿਧਰੇ ਇਧਰੇ ਹੀ ਫਿਰਦੇ ਹੋਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਝਟਪਟ ਹਵੇਲੀ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਜੋ ਕੋਈ ਇਕੱਲਾ ਦੁਕੱਲਾ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਟੱਕਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ। ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਘਿਰ ਜਾਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੋਰ ਜਹਾਦੀ ਵੀ ਇੱਥੇ ਆ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਘੇਰਾ ਇਤਨਾ ਪੀਡਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਸਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਹਾਦੀਆਂ ਨੇ ਮਢੋਲ ਅਤੇ ਕੰਧਾਂ ਕਰ ਕੇ ਉੱਪਰ ਤੋਪਾਂ ਜੰਬੂਰੇ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਲੱਗ ਪਏ ਹਵੇਲੀ ਉੱਤੇ ਅੱਗ ਵਰਾਉਣ। ਸਿੰਘ ਇਸ ਨਾਲ ਬੜੇ ਔਖੇ ਹੋਏ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਡਟ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਠਾਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੁਰਜੀਆਂ, ਬਨ੍ਹੇਰਿਆਂ ਅਤੇ ਕੰਧ ਉਪਰੋਂ ਦੀ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਵਾੜ੍ਹਾ ਝਾੜਨੀਆਂ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਜਦ ਕਦੀ ਅਨਾੜੀ ਜਹਾਦੀਆਂ ਨੇ ਕੰਧਾਂ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਹੱਥ ਪਾਏ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੋਇੰ ਡੇਗ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਚੋਖਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਉਂ ਵੀ ਜਾਣਾ ਔਖਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਸਕਣ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਸਤੇ ਘੇਰਾ ਤੋੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣਾ ਅਤੇ ਜਹਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਭਜਾਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ। ਘੇਰਾ ਲੰਮਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਖਾਣਾ ਦਾਣਾ ਮੁਕਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣਾ ਹੀ ਯੋਗ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਠਾਣ ਕੇ ਇਕ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿਚ ਬਰਖਾ ਅਤੇ ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਹਵੇਲੀਓ ਬਾਹਰ ਦੌੜੇ ਹੋਏ ਜਹਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਚੀਰਦੇ ਪਲੋ-ਪਲੀ ਵਿਚ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਪਰ ਜਹਾਦੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੱਥ ਮਲਦੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਪਰ ਆਪਣੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨੂੰ ਲਕਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਬਹਾਦੁਰ ਵਿਜਈਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਉਂਦੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਏ, ਪਰ ਨਮੋਸ਼ੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਛਿੱਥੇ ਪਏ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਬੇ-ਇਜ਼ਤੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਧਮਕਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਿਮ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਇਬਰਤ ਨਾਮੇ' ਵਿੱਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਜਹਾਦੀਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਹੋਛੇ ਅਤੇ ਮੂਰਖ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਨਮ ਜਨਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਨੀਚਤਾ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਵੱਡਪਣ ਨਾਲ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਜੋ ਝੂਠੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਅਭਿਆਨ ਨਾਲ ਪਾਗਲ ਹੋਏ-ਹੋਏ ਸਨ, ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨਾਲ ਬੜੀਆਂ ਕਮੀਨੀਆਂ ਅਤੇ ਕੋਝੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਹੇਠੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਰੱਬ ਦੀ ਸੱਚੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਲਈ ਨੇਕੀ ਅਤੇ ਹਰ ਮੰਦੀ ਕਰਤੂਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਕੁਰਾਹੇ ਪਏ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦੇ ਲੋਕ (ਸਿੱਖ) ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ ਫੇਰ ਲਾਹੌਰੋਂ ਕੁਝ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਚਮਿਆਰੀ ਨਗਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਕੋਟਲਾ ਬੇਗ਼ਮ ਆ ਜਮਾਂ ਹੋਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭੈੜੇ ਚਾਲੇ ਫੜ ਲਏ। ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਨਗਦ ਦਾ ਢੋਲ ਵਜਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕੀੜੀਆਂ ਅਤੇ ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਲਸ਼ਕਰ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਟਲਾ ਬੇਗ਼ਮ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਤੁਰਿਆ ਅਤੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਡ ਆਏ ਬਦਲੇ ਦੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਭੜਕੇ ਹੋਏ ਜਹਾਦੀਆਂ ਨੇ ਲੁੱਟ-ਪੁੱਟ ਕੇ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਅਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਜਹਾਦੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਆਗੂ ਵੀ ਤ੍ਰਾਹ-ਤ੍ਰਾਹ ਕਰ ਉੱਠੇ ਅਤੇ ਭੀਲੋਵਾਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਾਗੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਦੋ ਟੁਕ ਕਰਕੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣੀ ਪਈ। ਪਰ ਆਮ ਜਹਾਦੀਆਂ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦਾ ਕੁਝ ਬਹੁਤਾ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਲੁੱਟਮਾਰ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਏ ਜਦ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹ ਕੋਟਲਾ ਬੇਗ਼ਮ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਾ ਪੁੱਜ ਗਏ।

ਜਹਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਆ ਗਏ ਦੇਖ ਕੇ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਮ ਜੰਗੇ ਲੈ ਕੇ ਕੋਟ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਏ ਅਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਅਤੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾੜਾਂ ਨਾਲ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਭਗਉਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸੋਧ ਕੱਢਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨੰਗੇ ਖੰਡਿਆਂ ਦੀ ਲਿਸ਼ਕੋਰ ਨੇ ਕਈਆਂ ਜਹਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਚਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨੋਂ ਭੱਜ ਨਿਕਲਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੜੀ ਗਹਿ-ਗੱਚ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਅਤੇ ਕਈ ਸੂਰਮੇ ਰਣ ਤੱਤੇ ਵਿਚ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਗਏ, ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦਾ ਚੋਖਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਇਕ ਐਸਾ ਵੇਲਾ ਵੀ ਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਅਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਹਾਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਥਿੜਕਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਅਫ਼ਗਾਨ ਘੋੜੇ-ਚੜ੍ਹੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਦੱਬ ਨਾ ਸਹਿ ਸਕੇ ਅਤੇ ਵਾਗਾਂ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਮੋੜ ਕੇ ਪੋਈਏ ਪੈ ਗਏ। ਸਵਾਰਾਂ ਦੇ ਖਿਸਕਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਜਹਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਭਗਦੜ ਮਚ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਮੁੜ ਪੈਰ ਨਾ ਸੰਭਾਲ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ

ਹੌਂਸਲੇ ਹਾਰ ਗਏ। ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਜਹਾਦੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਗੀਦੀਆਂ ਵਾਂਗੂ ਜਾਨਾਂ ਗਵਾਈਆਂ। ਸੱਯਦ ਇਨਾਇਤ, ਮੁਹੰਮਦ ਤਕੀ ਅਤੇ ਰੰਘੜ ਮੁਹੰਮਦ ਜ਼ਮਾਨ ਇਸ ਵੇਲੇ ਬੜੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਨਾਲ ਡਟ ਕੇ ਲੜੇ, ਪਰ ਸਿੰਘਾਂ ਅੱਗੇ ਕੁਝ ਵਾਹ ਨਾ ਚੱਲੀ। ਦਿਨ ਲਹਿਣ ਵੇਲੇ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਹਵਾ ਚੱਲ ਪਈ ਅਤੇ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਦਿਨ ਦੀ ਲੋ ਮੱਧਮ ਪੈ ਗਈ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਵੀ ਮੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਰਾਤ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿੱਚ ਜਹਾਦੀਆਂ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਬਿਲਕੁਲ ਅਲਪ ਹੋ ਗਿਆ।

ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਜਹਾਦੀ ਨਿੰਮੋਝੂਣੇ ਹੋਏ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਏ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਇਥੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੁਕ ਗਈ। ਇਕ ਹੋਰ ਵਦਾਣ ਦੀ ਸੱਟ ਜੋ ਪਹਿਲੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪੈਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰਾਤ ਕੱਟਣ ਲਈ ਉਹ ਭੀਲੋਵਾਲ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਅਟਕ ਗਏ। ਫ਼ੌਜੀ ਸਿਪਾਹੀ ਤਾਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਜਹਾਦੀ ਅਤੇ ਮਲੁੱਖਈਏ ਸਿੰਘਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬੇਧਿਆਨੇ ਹੋ ਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸੌਂ ਗਏ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਿੰਘ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਲੁਕਦੇ ਅਤੇ ਬਚਦੇ ਬਚਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਹੀ ਲੱਗ ਤੁਰੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜਣ ਤੋ ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਕ ਅੱਧੀ ਸੱਟ ਹੋਰ ਮਾਰ ਸਕਣ। ਭੀਲੋਵਾਲ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਇਹ ਬਾਹਰਵਾਰ ਝਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁੱਕ ਗਏ ਅਤੇ ਤੜਕੇ ਸਵੇਰੇ ਪਹੁ-ਫੁਟਾਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੂੰਹ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਹੀ ਝਾੜਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅਚਾਨਕ ਜਹਾਦੀਆਂ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਅੱਗਿਉਂ ਉਹ ਕੋਈ ਬੱਝਵਾਂ ਟਾਕਰਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਅਚਾਨਕ ਹੱਲੇ ਦੀ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਪੈ ਗਈ ਅਤੇ ਜਿਧਰ ਨੂੰ ਰਾਹ ਲੱਭਾ, ਭੱਜ ਨਿਕਲਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਇਹ ਮੁੜ ਹੱਥ ਨਾ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਮੌਕਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ ਅਤੇ ਖਿੰਡੇ ਅਤੇ ਘਬਰਾਏ ਹੋਏ ਜਹਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਡਾਢੀ ਮਾਰ ਮਾਰੀ ਅਤੇ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਅਤਾਉੱਲਾ ਨੇ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜਹਾਦੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਬੁਰੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਮਕਾਨ ਦੀ ਛੱਤ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਕਿ ਬਚਣ ਲਈ ਸਭ ਦੌੜ ਕੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾਓ। ਪਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਮੁਕਾ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਬਚਿਆ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਨਾ ਚੱਖੀ ਹੋਵੇ। ਭੀਲੋਵਾਲ ਦੀ ਇਸ ਮਾਰ ਨੇ ਜਹਾਦੀਆਂ ਦਾ ਲੱਕ ਤੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਜੋ ਜਿਉਂਦੇ ਬਚੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਮੂੰਹ ਲਕੋਈ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਵੜੇ।

ਭੀਲੋਵਾਲ ਦੇ ਹੱਲੇ ਵਿਚ ਜਹਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੋਏ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਠੀਕ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿ ਜਹਾਦੀਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਲ

ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆਏ। ਆਗੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰਤਜ਼ਾ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਮੋਹਰੀ ਟੋਡਰ ਮਲ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਇਥੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਇਸ ਜਿੱਤ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਸ਼ਹਿਰ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਮਾਝੇ ਅਤੇ ਰਿਆੜਕੀ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੜਕਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਈਮਾਨ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹਣ ਲਈ ਉਕਸਾਇਆ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਾ ਸੁਣੀ।

ਜਲੰਧਰ ਦੁਆਬ ਤੇ ਰਾਹੋਂ ਦੀ ਲੜਾਈ

ਜਲੰਧਰ ਦੁਆਬ (ਜਲੰਧਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਅਤੇ ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਇਲਾਕਾ) ਕਿਉਂਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਫਤਹਿ ਕੀਤੇ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਵੇਲੇ ਉਥੇ ਵੀ ਜਾ ਪੁੱਜੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਇੱਥੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸਪਿਰਟ ਛੇਤੀ ਹੀ ਜਾਗ ਪਈ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਮਰ-ਕੱਸੇ ਕਰ ਲਏ ਤੇ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰਨ ਜੁੱਟ ਪਏ। ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਇਸ ਛਿੜ ਪਏ ਜੁੱਧ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਧਰਮ ਦਾ ਕੰਮ ਸਮਝ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਖ਼ੁਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਲੜੇ ਗਏ ਯੁੱਧਾਂ ਜੰਗਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਉਹ ਲੋਕ ਵੀ ਉਠ ਖੜੋਤੇ ਜੋ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਹੱਥੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋਏ ਸਨ। ਕੁਝ ਹਫਤਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚਲੇ ਕਈ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਉਠਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸਿਖ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਅਤੇ ਠਾਣੇਦਾਰ ਨਿਯਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਖ਼ੁਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘਾਂ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਦਲ ਸਰਹੰਦ ਅਤੇ ਗੰਗ-ਦੁਆਬ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਥੇ ਕੇਵਲ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਤਲੁਜ ਪਾਰੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਜਥਾ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਦੁਆਬੇ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਸੂਰ ਦਾ ਇੱਕ ਖ਼ਲਫ਼ਜਈ ਪਠਾਣ ਸ਼ਮਸ ਖ਼ਾਨ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸੀ। ਉਹ ਪੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸੁਲਤਾਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਖ਼ਲਫ਼ਜ਼ਈ ਨੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਹੰਮਦ ਆਜ਼ਮ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸੁਲਤਾਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ ਸਨ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਨ, ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ, (ਕੁਤਬ ਦੀਨ ਖ਼ਾਨ), ਪੀਰ ਅਤੇ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ। ਚੌਥੇ ਪੁੱਤਰ ਅਲੀ ਖ਼ਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਰਾਜ ਕਾਜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬਹੁਤੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਮਾਰੇ ਜਾਪਦੇ। ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਨ ਬੜਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਬੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਬੁਦ-ਮਸਦੋ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਰਿਆਸਤ ਬਣਾ ਲਈ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਜੀਵਿਆ ਨਹੀਂ । ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸਾਲ ਵਿਚ ਉਹ 24 ਮਾਰਚ 1781 ਨੂੰ ਚੂਨੀਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਅੱਗੇ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆਵੇਗਾ। ਪੀਰ ਖਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਵੇਲੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡੇ ਅਹੁਦੇ ਉੱਤੇ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸ਼ੱਮਸ਼ ਖ਼ਾਨ (ਸ਼ਮਸ਼-ਦੀਨ ਖ਼ਾਨ) ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ

ਅਤੇ ਦੁਆਬਾ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਫ਼ੌਜਦਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਉਸ ਦਾ ਰਾਜ ਕੇਂਦਰ ਸੀ।

ਜਦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜਲੰਧਰ ਦੁਆਬ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਸਫਲਤਾ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਵੀ ਕੁਝ ਵਧ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖ਼ੁਦ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਵੰਗਾਰਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਿਵਾਜ਼ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਵੀ ਕਿਸੇ ਇਲਾਕੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਥੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਜਾਂ ਚੌਧਰੀ ਨੂੰ ਈਨ ਮੰਨ ਲੈਣ ਲਈ ਪੱਤਰ ਲਿਖਦੇ। ਇਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਮਸ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰੇ, ਈਨ ਮੰਨ ਲਏ ਅਤੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵੇ। ਸ਼ਮਸ਼ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਕੁਰਾਨ ਮਜੀਦ ਵਿਚਕਾਰ ਰੱਖ ਕੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਅਤੇ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦੀ ਸੁੰਹ ਖਾਧੀ ਅਤੇ ਡਟ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਸ਼ੱਮਸ਼ ਖ਼ਾਨ ਅੰਦਰੋਂ ਡਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਨਾਂਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੰਘ ਕਿੱਧਰੇ ਅਚਨਚੇਤ ਹੀ ਹੱਲਾ ਨਾ ਕਰ ਦੇਣ ਇਸ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਵਾਸਤੇ ਸਮਾਂ ਲੈਣ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਗੋਲ ਮੋਲ ਜਵਾਬ ਦੇ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਵਾਂਗਾ, ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਸਿੱਕਾ ਤੇ ਬਾਰੂਦ ਭੇਜ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਗੱਡੀਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਭੇਜ ਸਕਣੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹਾਂ। ਇਥੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰੀਆਂ ਪਾਸ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਗੁਦਾਮਾਂ ਵਿਚ ਢੇਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਬਾਰੂਦ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਢੁਆਈ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਹ ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਮਸ਼ ਖ਼ਾਨ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਬੰਦਾ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਈਮਾਨ ਦੇ ਨਾਉਂ ਉਤੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁਲੱਖਈਆ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਜਹਾਦ ਦਾ ਢੋਲ ਵਜਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਝੰਡਾ ਗੱਡ ਦਿੱਤਾ।

ਜਹਾਦ ਦੀ ਵੰਗਾਰ ਨੇ ਸਿੱਧੇ ਸਾਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕਾਫੀ ਅਸਰ ਕੀਤਾ। ਖਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਮੁੰਤਖਬੁਲ-ਲੁਬਾਬ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਮਸ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਕਰੀਬ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਘੋੜ ਚੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਤੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਪਿਆਦੇ, ਤੋਪਚੀ, ਤੀਰਮਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਾਲੇ ਲੜਾਕੇ, ਜੋ ਜਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਆਏ ਸਨ, ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰ ਲਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਰ ਕੌਮ ਦੇ ਚੰਗੇ-ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ, ਰਈਅਤ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਜੁਲਾਹ ਸਨ, ਜਾਨ ਮਾਲ ਅਤੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋ ਕੇ, ਰੱਬ ਕਲਾਮ (ਕੁਰਾਨ ਮਜੀਦ) ਨੂੰ ਵਿਚਕਾਰ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਕੌਲ ਇਕਰਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਕਮਰਾਂਕਸ ਕੇ ਆ ਜੁੜੇ ਅਤੇ ਰੁਪਏ ਇਕਠੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਇਕ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਦਮੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰ ਕੇ ਬੜੇ ਦਬਦਬੇ ਨਾਲੋਂ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰੇ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹ ਤੁਰਿਆ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਿੰਘ ਇਸ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਸਨ ਕਿ ਸ਼ਮਸ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਈਨ ਦੀ ਚਿੱਠੀ

ਆ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਖ਼ੁਦ ਸ਼ਮਸ਼ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਬਾਕੀ ਰਲਹਿੰਦੇ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਮੰਨ ਲੈਣਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਧਰ ਸੌਖੇ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਮਸਲਦਾਰੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਚਾਨਣਾ ਹੋਇਆ ਜਦ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸ਼ਮਸਖ਼ਾਨ ਨੇ ਜਹਾਦ ਦਾ ਢੋਲ ਵਜਾ ਕੇ ਇਕ ਲੱਖ ਆਦਮੀ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਹਾਦ ਲਈ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਖਿੰਡੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਮਾਝੇ ਅਤੇ ਰਿਆੜਕੀ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਛੇਤੀ ਪੁੱਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੇ। ਉਹ ਪਾਸੇ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰ ਆਉਣੇ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਟਾਕਰਾ ਬੜਾ ਡਾਢਾ ਦਿਸਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੰਗ ਦੁਆਬ ਵਿਚ ਗਏ ਹੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹੇ ਭੇਜੇ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਹਕੀਕਤ ਦੱਸ ਕੇ ਛੇਤੀ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਉਹ ਦਿਨ ਸਨ ਜਦ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਵੱਲ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਖ਼ੁਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੁਆਬੇ ਪੁੱਜ ਸਕਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੱਖਣ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਖ਼ਬਰਾਂ ਉਡ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਸਮੇਤ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਆਪ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਦੁਆਬੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਦਾ ਘੇਰਾ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਰਵਾਂ ਰਵੀਂ ਦੁਆਬੇ ਨੂੰ ਧਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਵੱਲ ਆਉਂਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਪੱਤਣ ਤੋਂ ਸਤਲੁਜ ਪਾਰ ਹੋਣਗੇ, ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੌਖਿਆਂ ਹੀ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਸ਼ਮੱਸ ਖ਼ਾਨ ਜਹਾਦੀਆਂ ਦੇ ਇਤਨੇ ਭਾਰੇ ਲਾਓਂ ਲਸ਼ਕਰ ਨਾਲ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰੋਂ ਇਤਨੀ ਦੂਰ ਪਚਵੰਜਾ ਮੀਲ ਤੱਕ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਦੇ ਪਾਸ ਪੱਕੀ ਸਰਾਇ ਵਿੱਚ ਠਾਣਾ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਤਲੁਜ ਟੱਪ ਆਏ ਅਤੇ ਰਾਹੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਭੇੜ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜਦ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਅਣਗਿਣਤ ਜਹਾਦੀ ਲੋਕ ਵਧੀ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਵੀ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰ-ਲਹਿੰਦੇ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਭੱਠਿਆਂ ਦੇ ਟਿੱਬਿਆਂ ਨੂੰ ਮੱਲ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਲੇ ਵਾਂਗ ਵਰਤਣ ਲਈ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਖਾਈਆਂ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹ ਗਏ। ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਜਿਥੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰੋਂ ਤੁਰੇ ਜਹਾਦੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਕ ਲੱਖ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਦਸੀ ਹੈ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਲੰਘਣ ਵੇਲੇ

ਹੋਰ ਵਧ ਗਈ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਤਰ ਅੱਸੀ ਹਜ਼ਾਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਤਨੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੋਣੀ ਹੈ ਕਿ ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨੂ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਜਹਾਦੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਮੰਨਣੀ ਪਈ। ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਹੋਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਪਾਸੀਂ ਗਾਰਦਾਂ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਦੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਗੋਆਂ ਨੂੰ ਈਨ ਮੰਨ ਲੈਣ ਲਈ ਪਰਵਾਨੇ ਭੇਜੇ।

ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਜਹਾਦੀ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹਾਰ ਹੋ ਗਈ ਜਾਂ ਉਹ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਜਾਨ ਮਾਲ, ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਅਸੀਂ ਜੰਗ ਦੀ ਇਸ ਕਤਲਗਾਹ ਵਿੱਚ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡੱਟ ਕੇ ਅਤੇ ਜੁਟ ਕੇ ਲੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਚਾਓ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਅੱਲਾ-ਹੂ-ਅਕਬਰ ਦੇ ਨਾਹਰੇ ਮਾਰਦੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲੋਂ ਮੋਹਰੇ ਹੁੰਦੇ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਵਧੇ। ਪਹਿਰ ਕੁ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਇਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਗੋਲੇ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਪੁੱਜੇ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਤੋਪਾਂ ਦਗਣ ਅਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਚੱਲਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਅਤੇ ਇਕੋ ਵਾਰ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਗੋਲੇ ਅਤੇ ਗੋਪੀਆਂ ਦੇ ਪੱਥਰ ਇਸਲਾਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਉੱਤੇ ਵਰ੍ਹ ਪਏ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਪਈ। ਸਿੰਘਾਂ ਵੱਲੋਂ ਛੁਹਣ ਪਿਛੋਂ ਜਹਾਦੀ ਗਜ਼ ਅਤੇ ਚਾਲੀ-ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਹੋਰ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਮੁਲੱਖਈਆ, ਜੋ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਦੇ ਪਰਗਾਣਿਆਂ ਤੋਂ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਅੱਲ੍ਹਾ-ਹੂ-ਅਕਬਰ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦਾ ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਵਾਂਙ ਸਿੰਘਾਂ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਿਆ। ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਰੋਕਿਆ ਅਤੇ ਠਰ੍ਹੰਮੇ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਇਸ ਮਖਸ ਹੜ੍ਹ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਮੋਰਚਆਂ ਵਿੱਚ ਟਿਕੇ ਰਹਿ ਸਕਣਾ ਔਖਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਭੱਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖਾਈਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਰਾਹੋਂ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਹਾਦੀਆਂ ਦੇ ਇਥੇ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਰਾਹੋਂ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਕਈ ਦਿਨ ਘੇਰਾ ਪਿਆ ਰਿਹਾ। ਸਿੰਘ ਕਈ ਵਾਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਟੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਕਿਲਿਓਂ ਨਿਕਲਦੇ ਅਤੇ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿੱਚ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਕਾਫੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੇ ਪਰ ਜਹਾਦੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਤਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਕੁਝ ਨਾ ਵਿਗੜਦਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੈਰੀ ਨਾਲ ਇਕ ਚਲਾਕੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸੋਚੀ ਅਤੇ 1-2 ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ 1710 ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿੱਚ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਪਏ। ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਦੂਰ, ਕੁਝ ਕੋਹ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਗਿਆ, ਇਕ ਤੋਪ ਅਤੇ ਕੁਝ ਲੱਦੇ ਹੋਏ ਊਠ ਤੇ ਬਲਦ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਏ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸਿੰਘ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਉਸੇ ਦਿਨ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਿਆ।

ਪਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੋਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਗਏ। ਉਹ ਲਾਗੇ ਝੱਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵੜੇ

ਹੋਏ ਸਨ। ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ 3 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਹਜ਼ਾਰ ਕੁ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਮੁੜ ਰਾਹੋਂ ਆ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਆਪ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਇਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਹੱਥਕੰਡਾ ਸੀ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ, ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸਥਾਈ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗ਼ਲਤੀ ਨਾਲ ਹਾਰ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਿੰਘ ਜਦ ਵੀ ਮਿਥ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਭੱਜ ਪੈਂਦੇ ਤਾਂ ਵੈਰੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਭਾਂਜ ਸਮਝ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਤੁਰਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤਦ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਜਦ ਕੁਝ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਿੰਘ ਭੱਜੇ ਜਾਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਇਕ ਦਮ ਪਿਛੇ ਮੁੜ ਪੈਂਦੇ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਹੱਲਾ ਕਰ ਕੇ ਆਮ ਫ਼ੌਜ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਕੇ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਆਏ ਵੈਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪੈਂਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਫਾਈ ਕਰ ਦਿੰਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਮਲੀ ਤਜ਼ਰਬੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂਰ ਮੁਹੰਮਦ ਗਜਨਵੀ ਆਪਣੇ 'ਜੰਗਨਾਮੇ' ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ :

ਜੇ ਕਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਸਿੰਘਾਂ) ਨੂੰ ਹਾਰ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਐ ਜੁਆਨ, ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਰ ਨਾ ਸਮਝੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਇਕ ਮਕਾਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਡਰੋ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮਕਾਰ (ਫ਼ਰੇਬ) ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਏ ਹੋਏ ਵੈਰੀ ਦਾ ਮੁੜ ਜ਼ੋਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੌੜਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਲਸ਼ਕਰ ਤੋਂ ਨਿਖੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਦਦਗਾਰਾਂ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਮੂੰਹ ਭੁਆ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇ (ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ) ਪਾਣੀ (ਦਾ ਹੜ੍ਹ) ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਗੇ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕੀ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਜੰਗ ਵਿਚ ਇਹ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮਕਾਰ ਕਰਕੇ (ਝੂਠ ਮੂਠ) ਭੱਜ ਪਏ ਸਨ ਅਤੇ ਫੇਰ ਪਿਛੇ ਮੁੜ ਪਏ ਸਨ ਅਤੇ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ। ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ 1-2 ਅਕਤੂਬਰ 1710 ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਤੋਂ ਖਿਸਕ ਜਾਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ 15 ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ 1710 ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ ਜਦਕਿ ਉਹ ਸੋਨੀਪਤ ਦੇ ਲਾਗੇ ਉਤਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਰਾਹੋਂ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲੈਣ ਦੀ ਖਬਰ ਦੇਰ ਨਾਲ ਪੁੱਜੀ ਹੋਣੀ ਹੈ।

ਰਾਹੋਂ ਉੱਤੇ ਤਹਿਤ ਬਿਠਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਜਲੰਧਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਪਏ। ਇਥੇ ਦੇ ਪਠਾਣ ਇਤਨੇ ਡਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਸੋਅ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਭੱਜ ਗਏ ਅਤੇ ਜਲੰਧਰ ਉੱਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਸੌਖੇ ਹੀ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬਜਵਾੜੇ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ) ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਨੇ ਕੋਈ ਟਾਕਰਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਈਨ ਮੰਨ ਲਈ। ਗੱਲ ਕੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਸਾਰਾ ਦੁਆਬਾ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਖ਼ੁਦ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਵੀ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ

ਵਿਚ ਅਮਨ ਨਾਲ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਮੁਆਸਿਰ-ਲ-ਉਮਰਾ (ਜਿਲਦ 3-128) ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਬਾਈ ਲੜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸੰਖੇਪ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ :—

ਚੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ-ਦੱਖਣੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਰ ਥਾਂ ਸਿੰਘ ਉਠ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਿਥੇ ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਸਨ, ਲਗਭਗ ਸਾਰਾ ਮਾਝਾ, ਰਿਆੜਕੀ ਅਤੇ ਪਠਾਨਕੋਟ ਤੱਕ ਕੰਢੀ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਦੁਆਬੇ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਨਾਉਂ ਮਾਤਰ ਦਾ ਹੀ ਹਾਕਮ ਸੀ। ਜਮਨਾ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਗੰਗਾ-ਦੁਆਬ ਦਾ ਉਪਰਲਾ ਹਿੱਸਾ ਸਿੰਘਾਂ ਗਾਹ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਦੱਖਣ ਤੇ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਤੋਂ ਕਰਨਾਲ ਤੱਕ ਦਾ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਸਰਦਾਰ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਹਾਕਮ ਸੀ ਅਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਅਤੇ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨਿਯਤ ਸਨ। ਸਿੰਘ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾ ਪੁੱਜੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਰਾਹਤ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਸਰਦਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀਓਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਹੁੰਦੀ। ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਕਮ ਮਾਸਫ਼-ਦੌਲਾ ਅਸਦ ਖ਼ਾਨ ਕਿਉਂਕਿ ਡਰਦਾ ਪਿਆ ਜਾਪਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਦਿਸ ਰਹੇ ਝੱਖੜ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਬਾਲ-ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਮਾਲ ਮਤਾਹ ਸਮੇਤ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਭੱਜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਜੋ ਕਿਧਰੇ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਪਾਸ ਦਾ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਹਿਲਜੁਲ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਸਿੰਘਾਂ) ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨੋਂ ਕੋਈ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੇ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੱਖਣੋਂ ਨਾ ਚੱਲ ਪੈਂਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੰਨ 1710 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਤੁਰ ਪਿਆ, ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਸਮੇਤ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਕੂਚ ਨਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ, ਤਾਂ ਜਮਨ ਮੈਲਕਮ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ, 'ਹਰ ਇਕ ਦਲੀਲ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰ ਲੈਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੱਲੇ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ (ਸਿੰਘਾਂ) ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ।'

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੂਚ ਕਰਨਾ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਉਠ ਖੜੋਣ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੰਨ 1709 ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਹੀ ਦਸੰਬਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਜਾਂ ਸੰਨ 1710 ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਜਨਵਰੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਪੁੱਜਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ (ਅਖ਼ਬਾਰਿ ਦਰਬਾਰ-ਮੁੱਅਲਾ) ਦੇ ਜੈਪੁਰ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸੰਚੇ ਵਿਚ ਇਕ ਖ਼ਬਰ ਤੋਂ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਤਾਰੀਖ਼ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਪਰਲੇ ਪੱਤਰੇ ਉੱਤੇ 131 ਨੰਬਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਢੌਰਾ ਮਾਰ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ (ਜੋ 4 ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ 1709 ਨੂੰ ਸਮਾਣਾ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।) ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਵਕੀਲ ਨੇ ਖ਼ਬਰ ਭੇਜਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ "ਇਸ ਫਸਾਦ ਦੀ ਅੱਗ ਨੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਹੀ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸੱਤਰ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਿੱਖ ਸਢੌਰੇ ਡੇਰਾ ਪਾਈ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਉਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਮਹਾਤਮਾ (ਸੱਯਦ, ਸਿੱਧ) ਅਗੰਮੋਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਇਸ ਤੋ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ) ਨਵਾਬ ਨਿਜ਼ਾਮ-ਉਲ-ਮੁਲਕ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸਰਹੰਦ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿਸਾਰ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਏ॥ (ਖਬਰ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ) ਇਹ ਵਿਚਾਰੇ ਬੜੇ ਲਾਚਾਰੀ ਵਿਚ ਹਨ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਕੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ? "ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਸੂਬੇ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਜਮਾਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਲੜਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਾਰੀ ਥਾਈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗ਼ਲਬਾ ਹੈ। ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।"

25 ਫਰਵਰੀ, 1710 ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ। 23 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਲਿਖਤ ਪੁੱਜੀ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਹੰਦ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਜਮੁਨਾ ਪਾਰ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਵੱਲ ਇਸ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਪਾਰਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰਮਚਾਰੀ ਪਾਰ ਹੀ ਰੁਝੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ

ਆ ਸਕਣ। ਇਸ ਲਈ 12 ਮਈ ਨੂੰ ਜਦ ਪਰਤੀਤ ਰਾਓ ਹਰਕਾਰੇ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਵੱਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਫ਼ੌਜਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਧਿਆਂ ਕਰਨ। 17 ਮਈ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਅਰਜ਼ ਹੋਈ ਕਿ ਆਸਫ਼ਦੌਲਾ ਨੇ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਈਆ ਸੱਯਦ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦੁਰ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਵੱਲ ਸਿੰਘਾਂ ਵੱਲੋਂ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਫਸਾਦ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖ਼ਾਨ ਦੌਰਾਨ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। 20 ਮਈ, ਸੰਨ 1710 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਅਜਮੇਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲ ਗਈ ਕਿ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਵਿਚ 12 ਮਈ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। 24 ਮਈ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਰਾਜਧਾਨੀ (ਦਿੱਲੀ) ਦੇ ਮੁਤਸੱਦੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅੱਠ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਖ਼ਾਨ ਜਾਨ ਬਹਾਦੁਰ, ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਹਾਲਬਾਦ ਅਤੇ ਸੱਯਦ ਅਬਦੁਲਾ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦੁਰ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਅਫ਼ਜ਼ਲ ਖ਼ਾਨ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਕੇ ਖ਼ਾਨ (ਜਾਨ) ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਸੱਯਦ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖ਼ਾਨ ਆਦਿ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਜੇ। 27 ਮਈ ਨੂੰ ਸਫ਼-ਸ਼ਿਕਨ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੇ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਫੌਜਦਾਰੀ, ਫ਼ੌਜ ਅਤੇ ਮਸਾਲਾ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਫਸਾਦੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੋਧ ਦਿਆਂਗਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬਖ਼ਸ਼ੀ-ਉਲ-ਮੁਗਾਲਿਕ ਦੱਸੇ ਕਿ ਕਿਤਨੇ ਸਮਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

28 ਮਈ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ ਹੋਈ ਕਿ ਰਾਜਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਰਾਠੌਰ) ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ (ਕਛਵਾਹਾ) ਸਾਂਭਰ ਤੋਂ ਮਨੋਹਰ ਪੁਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਆਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਲਿਖ ਭੇਜੇ ਹਨ। ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਮਹਾਬਤ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਰਾਜੇ 11 ਜੂਨ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਵਡਮੁੱਲੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਇਨਾਮ ਅਤੇ ਤਸੱਲੀ ਦੇ ਕੇ ਵਤਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ।

10 ਜੂਨ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸੂਬਾ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਮੁਤਸੱਦੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਮੁਹੰਮਦ ਤਕੀ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਈਆ ਖ਼ਰਚ ਲਈ ਦੇ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਭੇਜ ਦੇਣ।

ਜਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਕਾਮ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦੱਖਣ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਮੁਕਾ ਕੇ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਆਇਆ ਸੀ ਕਿ ਇਥੇ ਦੇ ਅੜੀਅਲ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਕਛਵਾਹਾ ਅਤੇ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਠੌੜ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੋਧਦਾ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਭਿਆਨਕ ਖ਼ਬਰਾਂ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਸਰਹੰਦ ਉੱਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਆਸਫ-ਦੌਲਾ ਅਸਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਅਰਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਤਾਜ ਦੀਨ, ਹਾਫ਼ਿਜ਼

ਖ਼ਾਨ, ਹਸਨ ਰਜ਼ਾ ਕੋਤਵਾਲ, ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਫ਼ਖਰੁਦੀਨ, ਮੁਹੰਮਦ ਤਾਹਿਰ ਅਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਦਰਵੇਸ਼ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਖ਼ਬਰਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਧਿਆਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਰਹੰਦ ਅਤੇ ਥਾਨੇਸਰ ਦੇ ਕੁਝ ਸਿਰਕੱਢ ਬੰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਣੇ ਅਤੇ ਸਢੌਰੇ ਦੇ ਪੀਰਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਅਜਮੇਰ 11-12 ਜੂਨ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਆ ਫਰਿਆਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਵਾ-ਵੇਲਾ ਮਚਾਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਧਾ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੇ ਇਤਨੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੀ ਬਗਾਵਤ, ਜਿਹੀ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਅਤੇ ਦੂਰਲੇ ਅਸਰ ਵਾਲੇ ਨਤੀਜੇ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਜੇ ਆਪਣੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਰ ਵਧੀਕੀਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਸੂਰ ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਖਿਆਲ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਵਿਚਕਾਰ ਮਤਭੇਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਜ਼ੀਰ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਤ੍ਰਨੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਵਰਗੇ ਤੁਛ ਬਾਗੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨਾ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਸੌਹਾਂ ਖਾ ਕੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫੜ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੇਗਾ, ਪਰ ਇਰਾਦਤ ਖ਼ਾਨ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਤਭੇਦ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣਾ ਧਾਰਮਿਕ ਫ਼ਰਜ਼ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਹਾਦ ਵਿਚ ਖ਼ੁਦ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਮਿਸਾਲ ਪਰ ਚਲੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦੇ ਹਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਉਣ ਵੇਲੇ ਉਹ ਆਪ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਨਿਜ਼ਾਮੁਲ-ਮੁਲਕ ਆਸਫ਼-ਦੌਲਾ ਅਸਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਭੇਜੇ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਝਟਪਟ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰੇ ਅਤੇ ਅਵਧ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਖ਼ਾਨ ਦੌਰਾਨ, ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਚੀਨ-ਬਹਾਦਰ, ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਜ਼ਿਮ ਖ਼ਾਨ ਜਾਨ ਅਤੇ ਬਾਰੇ ਦੇ ਸੱਯਦ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਲਈ ਸੱਦੇ ਭੇਜੇ (ਖ਼ੁਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ 17 ਜੂਨ, 1710 ਨੂੰ ਅਜਮੇਰ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕੀਤੇ।

6 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਜਦ ਸ਼ਾਹੀ ਵਾਕਿਆ-ਨਵੀਸ (ਰੋਜ਼ਨਾਮਚੇ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ) ਹਿਦਾਇਤ-ਕੇਸ਼ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੋਹਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-

ਅਜ਼ਮਤਿ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਹਮ ਜਾਹਿਰੋਂ ਹਮ ਬਾਤਿਨ ਅਸਤ
ਪਾਦਸ਼ਾਹਿ ਦੀਨੋਂ ਦੁਨੀਆ, ਆਪ ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ ਅਸਤ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ "ਕਿ ਖ਼ਾਲਸੇ ਸਿੱਖ

ਸਿੱਕੇ ਜਾਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮਿਲਾ ਦੇ ਨਾਉਂ ਹੁਕਮ-ਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਸਨ ਨਾਉਂ ਦਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸੱਦਦੇ ਹਨ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤੀਸਰਾ ਹਿੱਸਾ ਬਟਾਈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਲੱਗਾ ਹੈ।"

ਇਹ ਉਹ ਦਿਨ ਸਨ ਜਦ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਜਮੁਨਾ ਪਾਰ ਸਹਾਰਨਪੁਰ, ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਵੱਲ ਵਧੇ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪਿੱਛੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪੁੱਜਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਉਹ ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮੁਹਿੰਮ ਲਈ ਵੀ ਯੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦਾ ਗਿਆ। 8 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸਿਕੰਦਰਾਬਾਦ ਅਤੇ ਮੇਰਠ ਦੇ ਚਕਲੇ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰ ਅਤੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿਰਬੰਦੀ ਪਿਆਦੇ ਦਿੱਤੇ। 28 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਪਰਾਮਪੁਰ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਤੋਂਸਾਂ ਭਰ ਕੇ ਮੌਕੂਫ ਹੋਏ ਹੋਏ ਫੌਜਦਾਰ ਫੀਰਜ਼ੋ ਖ਼ਾਨ ਮੇਵਾਤੀ, ਰੁਸਤਮ-ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਸੁਲਤਾਨ-ਕੁਲੀ ਖ਼ਾਨ, ਸ਼ਾਕਰ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਅਗਾਊਂ ਫੌਜ ਭੇਜੀ ਗਈ ਤੇ ਮੇਵਾਤੀ ਨੂੰ ਸਿਰਬੰਦੀ ਗ਼ੈਰ-ਮਾਈਨੀ (ਖੁੱਲ੍ਹੇ) ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਲਈ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਪੇਸ਼ਗੀ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਠਾਣੇ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਏ ਹਨ ਉਠਾ ਕੇ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਬਣਾ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਬਾਦ, ਮੁਸਤਫ਼ਾਬਾਦ, ਸਢੌਰੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਉਜੜੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਸਾਵੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਚੀਨ-ਬਹਾਦੁਰ ਅਤੇ ਕਮਰਦੀਨ ਖ਼ਾਨ ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ ਤੋਂ ਪੁੱਜ ਗਏ। 14 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਬਾਰੇ ਦੇ ਸੱਯਦ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਨਾਰਨੌਲ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ ਗਿਆ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਲਸ਼ਕਰ ਵਿਚੋਂ ਲੋਕ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸ਼ਾਹੀ ਕੈਂਪ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਸਿਪਾਹੀ ਕੈਂਪ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਡੌਂਡੀ ਪਿਟਵਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਆਦਮੀ ਆਗਿਆ ਬਿਨਾਂ ਦਿੱਲੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨੂੰ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ 15 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਕੱਕਲਤਾਸ਼ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਮੁਅਜ਼ੱਦੀਨ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਦੇ ਪਰਗਣਾ ਸੋਨੀਪਤ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰਾ ਸੋਨੀਪਤ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਪਿਆ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਚਲਦਾ 12 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਪੁੱਜਾ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਡਰ ਤੋਂ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜੋ ਸੂਹੀਏ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ 29 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਨੌਕਰ ਹਨ ਆਪਣੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਮੁਨਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ

ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਿਲਤਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤੇ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ 28 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਨਾਨਕ-ਪੂਜ ਸਿੱਖਾਂ (ਨਾਨਕ-ਪ੍ਰਸਤਾਂ) ਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਦੋ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਮੁਹੰਮਦ ਨਕੀ ਆਦਿ ਦੋ ਨਫ਼ਰ ਗੁਰਜਦਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਸ੍ਰੀਨਗਰ (ਗੜ੍ਹਵਾਲ) ਅਤੇ ਸਿਰਮੌਰ (ਨਾਹਣ) ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 26 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਅਬੂ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਖਿੱਲਤ ਇਨਾਮ ਦੇ ਕੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕਮਾਊਂ ਦੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੈ ਜਾਏ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਲਿਆਏ ਅਤੇ ਇਸ ਦਿਨ ਬ੍ਰਿਜ-ਰਾਜ ਨਾਮੀ ਹਿੰਦੂ ਨੂੰ ਵੀ ਖਿਲ਼ਤ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭੇਜਿਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਉੱਤੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਦੀ ਹਿਲਜੁਲ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਚਕਾਰ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਚਲਾਈ ਹੋਈ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜੈਪੁਰ ਅਤੇ ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅੱਗੇ ਹੀ (11 ਜੂਨ, 1710 ਨੂੰ) ਤਸੱਲੀ ਦੇ ਕੇ ਰਾਜ਼ੀ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ।

ਸੱਯਦ ਸੈਫ਼ੁਦੀਨ-ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ, ਨਜ਼ਮੁੱਦੀਨ-ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਸਿਰਾਜੁੱਦੀਨ-ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ 31 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਪਟੌਦੀ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕੈਂਪਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਅਤੇ ਚੂੜਾਮਣਿ ਜਾਣ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਲਾਗੇ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। 21 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਸ਼ਰਫ਼ਾਬਾਦ ਦੇ ਲਾਗੇ ਕੇਸ਼ੋ ਰਾਓ ਹਰਕਾਰੇ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੀ ਫ਼ਰਦ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਰਿਦੁਆਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਜੁਆਲਾਪੁਰ ਦੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰ (ਰਾਜੇ) ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਬੰਧੀਆਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਕਾਨ ਦੇ ਦੇਣਾ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ (ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ) ਨਿਯਤ ਹੋਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸਿੰਘ ਉਹ ਹੀ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਜਗਦੀਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਦੁਆਬੇ ਵੱਲ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਹੋਂ ਦੀ ਦੋ ਤਿੰਨ ਅਕਤੂਬਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਅਤੇ ਉਥੇ ਮੁੜ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ।

23 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਸਰਫ਼ਾਬਾਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੋਈ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਨਾਜ਼ਮ ਮੁਹੰਮਦ-ਯਾਰ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਬਖ਼ਤ ਮੱਲ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖਾ-ਪੜ੍ਹੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਪਰ ਉਹ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਆਪੇ ਹੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਰਾਜਾ ਚਤੁਰਸਾਲ ਬੁੰਦੇਲ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੇ ਪੁਤਰੇਲੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀਉਂ ਲਿਆਉਣ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਅਤੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ 26 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ

ਹੋਏ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਿਲਤਾਂ ਇਨਾਮ ਮਿਲੀਆਂ। 29 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਕਿ ਕਰਨਾਲ ਵੱਲ ਠਾਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਆਦਮੀ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਮਹਾਬਤ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਕਰਨਾਲ ਵਿੱਚ ਟਿਕਾਣਾ ਕਰੇ ਅੰਤ ਨੁਸਰਤ ਖ਼ਾਨ, ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ ਕੁਲੀ ਖ਼ਾਨ, ਰਾਜਾ ਚਤੁਰਸਲ ਬੁੰਦੇਲੇ ਅਤੇ ਸਯਦ ਹਸਨ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ।

20 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਸਰਾਇ ਕੰਵਰ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਹੋਈ ਕਿ 16 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਫੀਰੋਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਮੇਵਾਤੀ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਥੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਨੇਜ਼ਿਆਂ ਉੱਤੇ ਟੰਗੇ ਹੋਏ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨਜ਼ਰੋਂ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਗਏ। ਦੇਖ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿਸ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿਰ ਕੱਟੇ ਗਏ ਹਨ ਉਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਰਾਂ ਦਾ ਮੁਨਾਰਾ ਚਿਣ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੈਨੁਦੀਨ-ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸਰਹੰਦੋ ਬਦਲ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਮੇਵਾਤੀ ਨੂੰ ਉਥੇ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਹਫਤਾ ਪਿਛੋਂ 27 ਅਕਤਕੂਬਰ ਨੂੰ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਬਰੇਲੀ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਤੋਂ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਫੀਰੋਜ਼ਖਾਨ ਮੇਵਾਤੀ ਦੀ ਗੁੱਡੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਹਰ ਪਾਸਿਉਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਫ਼ੌਜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਜ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਪਾਸ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਲਸ਼ਕਰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਥਾਨੇਸਰ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਬੜੇ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੇ ਬੜੇ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਿੰਘ ਹਨ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਾਹਰਨਪੁਰ ਹੀ ਕੋਲ ਹੀ ਸੀ, ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਜਥੇ ਜਮਨਾ ਪਾਰ ਸਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦੁਆਬ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਰੁਝੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਮਾਣੇ, ਸਰਹੰਦ ਅਤੇ ਸਢੌਰੇ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਗਿਣਤੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਉਂ ਸਹਾਇਤਾ ਪੁੱਜ ਸਕਣ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਕੋ ਹੀ ਹਾਰ ਸੀ ਕਿ ਥਾਨੇਸਰ ਸਰਹੰਦੋਂ ਨੂੰ ਹਟ ਜਾਣ। ਥਾਨੇਸਰ ਵਿਚ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਮੇਵਾਤੀ ਦਾ ਠਾਣਾ ਕਾਇਮ ਹੋ ਜਾਣ ਖ਼ਬਰ ਜਦ ਇਕ ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਇਕ ਦਮ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰ ਵੱਡੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁੱਅਜ਼ੁਦੀਨ (ਜਗੇਦਾਰ ਸ਼ਾਹ) ਦੀ ਕਾਮਾਨ ਹੇਠ ਹੋਵੇ, ਗਿਆਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਦੂਸਰੇ ਤਿੰਨਾਂ ਸਹਿਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿੱਚ ਗਿਆਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਜਗਾਤੁਲ-ਮੁਲਕ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰ ਮੁਹਾਬਤ ਖ਼ਾਨ ਪਾਸ।

ਕਰਨਾਲ 1 ਨਵੰਬਰ ਆਜ਼ਮਾਬਾਦ ਤਰਾਵੜੀ ਆਲਮਗੀਰਪੁਰ 3 ਨਵੰਬਰ, ਥਾਨੇਸਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਾਬਾਦ ਵਿੱਚ ਦੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਬਾਦਸ਼ਾਹ 17 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਉਮਾਲਾ ਪਾਸ ਪੁੱਜਾ। ਇੱਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤਿੰਨ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਪਿਆਦਾ ਸਿੰਘ ਸਢੋਰੇ ਤੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੋ ਉਮਰ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ

ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਪਠਾਣਾਂ ਨਾਲ ਯਾਕੂਬ ਖ਼ਾਨ ਬਾਗ਼ ਵਿੱਚ ਵੜੇ ਸਨ ਉਹ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਬੜੇ ਹਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੀਨ ਬਹਾਦੁਰ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਾ ਕੇ ਸਰਹੰਦ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਵੇ, ਅਤੇ ਆਪ ਸਢੌਰੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ ਜਿਥੇ ਕਿ ਉਹ 24 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਪੁੱਜਾ। ਇੱਥੇ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮਾਰੇ ਗਏ 300 ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਝੰਡੇ, ਨਿਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਬਾਣ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਵੱਲੋਂ ਪੁੱਜੇ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਢੌਰੇ ਡੇਰਾ ਪਾਈ ਛੱਡ ਕੇ ਹੁਣ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਮੇਵਾਤੀ ਦੀ ਅਗਾਊਂ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਕੁਝ ਹਾਲ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ 28 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਅਗਾਊਂ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਬਣਾ ਕੇ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਤੋਰਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਥੋ ਜਿਥੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਠਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕਾਇਮ ਕਰੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਬਾਦ, ਮੁਸਤਫ਼ਾਬਾਦ, ਸਢੌਰਾ ਆਦਿ ਦੇ ਉਜੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਸਾਵੇ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਪਾਣੀਪਤ ਤੋਂ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਤੱਕ ਦਾ ਲਗਭਗ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਕਸੂਰ ਦਾ ਪੇਸ਼ਗੀ ਪਠਾਣ ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ, ਜਿਸ ਦੀ ਦਖਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਯੋਗ ਸੇਵਾ ਬਦਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜੰਮੂ ਦੀ ਫ਼ੌਜਦਾਰੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਸੀ, ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣੋਂ ਡਰਦਾ ਮਾਰਿਆ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਣੀਪਤ ਦੇ ਲਾਗੇ ਅਟਕਿਆ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਫੀਰੋਜ਼ ਖ਼ਾਨ-ਮੇਵਾਤੀ ਦੀ ਅਗਾਊਂ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਆਇਆ ਦੇਖ ਕੇ ਇਹ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਾਮਡੋਰੀ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲ ਪਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੰਘ ਇਸ ਵੇਲੇ ਥਾਈਂ ਕਈ ਖਿੰਡਰੇ ਪਏ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਫੀਰੋਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣੀ ਪਈ ਜੋ ਤਰਾਵੜੀ ਲੰਘ ਕੇ 16 ਅਕਤੂਬਰ 1710 ਨੂੰ ਅਮੀਨ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਗਈ ਸੀ। ਤਰਾਵੜੀ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਛਿਛਰਿਆਂ ਦਾ ਸੰਘਣਾ ਜੰਗਲ ਸੀ। ਜਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠਾਂ ਆਈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਦਮ ਤੋੜੇ ਦਾਗ਼ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਖ਼ਾਨਿ-ਖ਼ਾਨਾ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮਹਾਬਤ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਅਗਲੀ ਪੰਗਤ ਉਤੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ ਕੀਤੇ ਹੱਲਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਮਹਾਬਤ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਇਰਤਾ ਵਿਖਾਈ ਅਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾ ਕੇ ਪਿਛੇ ਨੂੰ ਹੱਟ ਗਿਆ।

ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਮੇਵਾਤੀ ਪਹਿਲੀ ਸੱਟੇ ਹੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਇਹ ਬੁਰੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਘਾਬਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾਉਣ ਤੱਕ ਉੱਤਰ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਸੱਯਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਸੱਦ ਭੇਜਿਆ ਉਹ ਸਾਰੇ ਘੋੜਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਪਏ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਹੱਥ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧੇ, ਉਧਰੋਂ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆ ਗਏ। ਦੋ ਪਾਸੀਂ ਲਹੂ ਦੇ ਘਰਾਲੇ ਵਗ ਤੁਰੇ ਅਤੇ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਦੀ ਕੋਈ ਆਸ ਨਾ ਰਹੀ। ਪਰ ਵੈਰੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬੜੀ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ

ਅਤੇ ਉਹ ਟਿਕੇ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਝੁੰਜਲਾਏ ਹੋਏ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜੀ ਮੋਏ ਹੋਏ ਅਤੇ ਘਾਇਲ ਹੋਕੇ ਮਰ ਰਹੇ ਸਿੰਘਾਂ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੜਾ ਅਨਾਦਰ ਭਰਿਆ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ। ਤਿੰਨ ਸੌ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਗੱਡਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੱਦ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਭੇਜੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸੜਕ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੇ ਕੇਸਾਂ ਤੋਂ ਦਰੱਖਤਾਂ ਉੱਤੇ ਲਮਕਾ ਦਿੱਤੇ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਅਮੀਨ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਜਿੱਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ 20 ਅਕਤੂਬਰ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਫ਼ੌਜਦਾਰੀ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਅਤੇ ਛੇ ਖਿਲਤਾਂ ਭੇਜੀਆਂ।

ਅਮੀਨ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਥਾਨੇਸਰ ਤੋਂ ਹਟ ਆਏ ਸਨ ਪਰ ਇਥੇ ਵੀ ਮੇਵਾਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੁਰਾ ਨੱਪੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਤੜਫ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੰਘ ਸਢੌਰੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹਟ ਗਏ ਤਾਂ ਕਿ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਵੜ ਸਕਣ।

ਜਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ 3 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਆਜਮਾਬਾਦ ਤਾਰਵੜੀ, ਜਿਸ ਅਲਮਗੀਰ ਵੀ ਸੱਦਦੇ ਸਨ, ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਰੁਸਤਮ-ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਸੋਨੇ ਜੜਿਆ ਇਕ ਛਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜੋ ਥਾਨੇਸਰੋਂ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਹੱਥ ਲੱਗਾ ਸੀ (ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹਿੰਦੂ ਮੰਦਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ) ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਥਾਨੇਸਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹਬਾਦ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਦ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਖ਼ਾਨ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਰੁਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ, ਉਧਰੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਆਉਂਦੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਮੁੜ ਆਉਣ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਵੀ ਹੌਂਸਲਾ ਵੱਧ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਦੁਆਬਾ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਲੱਖਈਆ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ। ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ, ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਉਮਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਯਾਕੂਬ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਭੇੜ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਿਧਰੇ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਸੁੱਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਡਟ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਪਠਾਣ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਮੁਲੱਖਈਏ ਦੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਭਾਰੂ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਕ ਐਸੇ ਵੇਲੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਨੇ, ਜਦ ਕਿ ਲੜਾਈ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਤੁਲੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵੱਲ ਹਟ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਉਗਲੇ 17 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਇਸ ਖ਼ਬਰ ਦੇ ਪੁੱਜਦੇ ਸਾਰ ਕਿ ਸਿੰਘ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਡਟ ਗਏ ਹਨ, ਉਸ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਚੀਨ ਬਹਾਦੁਰ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੁਝ ਪੜਾਉ ਛੱਡਦਾ ਹੋਇਆ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਰਹੰਦ ਵਲ ਕੂਚ ਕਰੇ ਅਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਆਦਿ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੁਡਾ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਗੱਡੇ, ਇਕ ਝੰਡਾ, ਦੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਚਾਰ ਬਾਣ ਅਤੇ ਦੋ ਨੇਜ਼ੇ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਸਨ, ਜੋ 24 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਸਢੌਰੇ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਖਿਲਤ ਭੇਜੀ ਜਾਏ। ਸਰਹੰਦ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੱਥੋਂ ਖੁਸ ਜਾਣ ਨਾਲ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਘਬਰਾ ਕੇ ਛਿੱਥਾ ਪੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਕੱਟੜ ਵੈਰੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਮੰਦੀ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਬੜਾ ਭਾਗ ਲਸ਼ਕਰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਮਨ ਲਈ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀਆਂ। ਗਰੀਬ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਕੀ ਵੱਡੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਹੋਣਾ ਹੈ ਪਰ ਜੋ ਸਲੂਕ ਉਸ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਿਰਤ-ਘਣਤਾ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਫ਼ੌਜਦਾਰੀ ਤੋਂ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਈਸਾ ਖ਼ਾਨ ਮੰਝ ਨੂੰ 1500 ਜ਼ਾਤ ਅਤੇ 1000 ਸਵਾਰ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦੇ ਕੇ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਖਰੜ ਅਤੇ ਬੁੜਾਇਲ ਤੱਕ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ। ਜਦ ਬੁੜਾਇਲ ਦੀ ਜੂਹ ਸਿਘਾਂ ਅਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਭੇੜ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਚਣਚੇਤ ਹੀ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਦੂਣੇ-ਚੌਣੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹ ਭਗਉਤੀਆਂ ਲੈ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਏ। ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਵਧੀ ਜਾ ਰਹੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਮਗਾਊਂ ਦਸਤੇ ਪਿਛਲੀ ਪੈਰੀਂ ਨੱਸ ਤੁਰੇ। ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਬੰਦੇ ਹੋਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਈ ਭਾਂਜ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛਿੱਥਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਘੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਈਰਖਾ ਨੂੰ ਠੰਢਾ ਕੀਤਾ। ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖਾਨ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਰਿਆਇਤ ਖ਼ਾਨ ਹੱਥੀਂ ਭੇਜੀ ਅਰਦਾਸ ਤੋਂ ਜੋ 7 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਪੁੱਜ ਕੇ ਇਕ ਬੁਰਜ ਨੂੰ ਸੁਰੰਗ ਲਾ ਕੇ ਉਡਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਤ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤਿੰਨ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਮਤਵਾ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਉੱਤੇ ਆ ਪਏ ਅਤੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਹਰਨ ਹੋ ਗਏ।

ਸਢੌਰਾ ਅਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਡੇਰਾ 24 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਸਢੌਰਾ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਥਾਨੇਸਰ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਤੋਂ ਹਟ ਆਏ ਸਿੰਘ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਥੇ ਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਮੋਰਚਾਬੰਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਰ ਕੋਈ ਕੀ ਵੱਡਾ ਕੀ ਛੋਟਾ, ਜੋ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਇਹੋ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜਾਦੂ ਦੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਹਨ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਅੱਗ ਦੇ ਭਬੂਕੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰ ਅਰ ਤੀਰ ਉਸ ਦੇ ਲਾਗੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਖਮੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਵਿਲੀਅਮ ਅਰਵਿਨ ਸਮਕਾਲੀ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਭ ਉੱਤੇ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਜਾਦੂਗਰ ਹੈ ਜੋ ਵੱਛਿਆਂ ਤੋਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਗੋਲੀ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚੋਂ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਮੋੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਟੂਣੇ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀ ਉੱਤੇ ਤਲਵਾਰ ਅਤੇ ਨੇਜ਼ਾ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਅਸਰ ਕਰੇ ਜਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਕਰੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਹਲੀਆਂ, ਗੱਪਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ-ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਉਸ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਅਮੀਰ, ਅਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਸਿਪਾਹੀ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿਚ ਦਿਲ ਛੱਡੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਇਸ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਵਧੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਜੋ ਵੀ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਵੇਗਾ ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਜਨਮ ਲਏਗਾ।'

24 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਰੁਸਤਮ-ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਫੀਰੋਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਮੇਵਾਤੀ ਨੂੰ ਜੋ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਸਨ, ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਗਾਊਂ ਨੂੰ ਲਿਜ ਕੇ ਸਿਘਾਂ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ (ਲੋਹਗੜ੍ਹ) ਵੱਲ ਅਜਿਹੇ ਉੱਚੇ ਥਾਂ ਤੋਪਾਂ ਬੀੜਨ ਕਿ ਜਿਥੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੀਰ ਅਤੇ ਗੋਲੇ ਵਰ੍ਹਾਏ ਜਾ ਸਕਣ। ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁਤੱਰ ਮਹਾਬਤ ਖ਼ਾਨ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਣੇ ਅਤੇ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਅਫ਼ਜ਼ਲ ਖ਼ਾਨ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਰਫ਼ੀ-ਉ-ਮਾਨ ਦੀ ਪਿਛੇ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਅਗਾਊਂ ਤੰਬੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣ। ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ 25 ਨਵਬਰ ਨੂੰ ਖਬਰ ਆਈ ਕਿ ਰੁਸਤਮ-ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਅਜੇ ਦੋ ਕੁ ਜਰੀਬੀ ਹ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਤੀਰਾਂ, ਬਾਣਾਂ ਅਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੰਘ ਲਾਗੇ ਹੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਮੌਕੇ ਦੀ ਤਾੜ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਉਡੀਕ ਰਹੇ ਹੋਣੇ ਹਨ। ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਲੜਾਈ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਈ, "ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਆਨ

ਕਰ ਸਕਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਭੈਭੀਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮੋਇਆਂ ਅਤੇ ਮਰ ਰਿਹਾ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਤਾਂ ਇੰਜ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਲੜਾਈ ਹਾਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਮੇਵਾਤੀ ਦਾ ਇਕ ਭਤੀਜਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਫੱਟੜ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਤਲਵਾਰਾਂ ਹੱਥ ਲੈ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਹਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਪਿਆਏ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਘਾਇਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।" ਰੁਸਤਮ-ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਫ਼ੌਜੀ ਇਸ ਹੱਲੇ ਨੂੰ ਸਹਿ ਨਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਖਿੰਡਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਹੋਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਆ ਪੁੱਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਸਿੰਘਾਂ ਉੱਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਗਈ।

ਤਜ਼ਕਿਰਾਤ-ਸਲਾਤੀਨ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਈ ਕਾਮਵਰ ਖ਼ਾਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਰਫ਼ੀ-ਉ-ਸ਼ਾਨ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਥੇ ਮੌਜੂਦ ਸਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਰਦੂਦ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਇਕ ਜੁਆਨ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਖਾਈ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰੀਆਂ ਨੂੰ ਆ ਵੰਗਾਰਦਾ ਅਤੇ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਜੌਹਰ ਵਿਖਾਲ ਕੇ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਤਲਵਰ ਹੇਠ ਬੇ ਦਰੇਗ਼ ਜਾਨ ਦੇ ਦਿੰਦਾ।....ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਨਾਮਵਾਰ ਅਮੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਵੀ ਹਰ ਪਾਸਿਉਂ ਹੱਲਾ ਕਰਕੇ ਰੁਸਤਮ ਅਤੇ ਅਸਫੰਦ-ਯਾਰ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਮਾਤ ਪਾ ਦਿੱਤੇ। ਬੜੀ ਭਿਆਨਕ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦੋ ਸਰਦਾਰ ਅਤੇ ਢਾਈ ਹਜ਼ਾਰ ਬੰਦੇ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਵਿਜਈ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚੋਂ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਮੇਵਾਤੀ ਦਾ ਇਕ ਭਤੀਜਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸੂਰਜ ਛਿਪਣ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹਟ ਗਏ ਅਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਨਾਮਵਰ ਅਮੀਰਾਂ ਨੇ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਨਗਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਗੜਗੱਜ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਡੇਢ ਕੋਹ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਅਗਾਊਂ ਤੰਬੂ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਅੱਧਾ ਕੁ ਕੋਹ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਸੋਮ ਨਦੀ ਦਾ ਕੰਢਾ ਮੱਲ ਲਿਆ। ਨਦੀ ਬੜੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਵਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਪਾਰਲੇ ਕੰਢੇ ਦੂਰ ਤੱਕ ਸੰਘਣਾ ਜੰਗਲ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਰਾਤ ਬੜੀਆਂ ਭਿਆਨਕ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਜਿਸ ਲਈ ਬੜੀ ਚੌਕਸੀ ਨਾਲ ਪਹਿਰਾ ਰੱਖਣਾ ਪਿਆ।

ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਚੰਗੀ ਜਿੱਤ ਸਮਝ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰੁਸਤਮ-ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ 'ਗਾਜ਼ੀਖ਼ਾਨ ਰੁਸਤਮਿ-ਜੰਗ' ਦੇ ਖ਼ਿਤਾਬ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜ਼ਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਆਹੁਦਾ 4000 ਜ਼ਾਤ ਅਤੇ 3000 ਸਵਾਰ ਤੱਕ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾਨਿਖਾਨਾਂ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਮਹਾਬਤ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚੋਂ ਖਾਣਾ ਭੇਜਿਆ।

25 ਤੋਂ 28 ਨਵੰਬਰ ਤੱਕ ਰੁਸਤਮ-ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਸੋਮ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੀ ਰਿਹਾ।

29 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰਾ ਵੀ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਆ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸਾਹਮਣੇ ਉੱਚੀ ਟੀਸੀ ਉੱਤੇ ਦਿਸਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਖੱਡਾਂ, ਅੜਬੜ ਚੱਟਾਨਾਂ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾ ਰਸਤਾ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਲੜਾਈ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਰੁਸਤਮ-ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਫੀਰੋਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸਾਬਾਸ਼ ਦਿੱਤੀ। ਇਥੇ ਜਦ ਮਹਾਬਤ ਖ਼ਾਨ, ਖ਼ਾਨ ਜ਼ਮਾਨ ਅਤੇ ਜਮਦਾਤੁਲ-ਮੁਲਕ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਫ਼ੌਜ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਵਾੜ ਦਿਓ ਅਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰੋ।

30 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਰਫ਼ੀ-ਉ-ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਡਾਬਰ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਕੰਢੇ ਨੂੰ ਕੀਤਾ। ਦਲ ਦੀ ਪਰ੍ਹੇ-ਬੰਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ :—

ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਕੋਹ ਅੱਗੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਅਗਾਊਂ ਗਾਰਦ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਉਚਿਤ ਸਿੰਘ ਬੁੰਦੇਲ ਪਾਸ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਉਲ-ਮੁਮਾਲਿਕ ਦੀ ਅਗਾਊਂ ਗਾਰਦ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੀ।

ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਜਮਦਾਤੁਲ-ਮੁਲਕ ਖ਼ਾਨਿਖ਼ਾਨਾਂ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮੁਹਾਬਤ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਖ਼ਾਨ ਜ਼ਮਾਨ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਥੋ ਦੇ ਲੋਕ ਰਾਹ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਾਊਂ ਫ਼ੌਜ ਰਾਜਾ ਚਤਰ ਮਲ ਬੁੰਦੇਲੇ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਹੋਰ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਹੁਮੀਦ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਹੋਰ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਹੁਮੀਦ-ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਅਜ਼ੀਮੁ-ਸ਼ਾਨ ਤੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਜਹਾਨ ਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਪਿਛੇ ਰਹੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪਿਆਦਿਆਂ ਅਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਰੁਹੇਲੇ ਪਠਾਣਾਂ, ਬਲੋਚਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨੇ ਕੱਸ ਕੇ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਇਤਨਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਅਪਹੁੰਚ ਸੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈ ਰਿਹਾ ਕਿ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਉਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਢਿਲੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਿੰਘ ਲੜਾਈ ਲਈ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਉਣ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਅਮੀਰਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜਾਂ ਬਹਾਨੇ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਦੇ ਲਾਗ ਨਾ ਢੁੱਕਣ। ਵਜ਼ੀਰ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਖ਼ਾਨਿ-ਖ਼ਾਨਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਲਈ ਫੌਜ ਸਮੇਤ ਅਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਬਖਸ਼ੀ ਜਾਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਉਤੇ ਆਗਿਆ ਦੇਣੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੋਰ ਆਗਿਆ ਬਿਨਾਂ ਹੱਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।

ਜਦ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠਾਂ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੱਡਿਆਂ ਤੋਂ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਆਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਾੜੀ ਟੀਸੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਣਾਂ, ਗੋਲੀਆਂ ਅਤੇ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹ

ਦਿੱਤਾ। ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਖ਼ਫਗੀ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਦੀ ਰਾਖੀ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਇਕ ਵਾਰੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ ਅਦੂਲੀ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਹੱਲੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਫ਼ੌਜੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਅਤੇ ਈਰਖਾ ਨਾਲ ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਰਫ਼ੀ-ਉ-ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਰੁਸਤਮ-ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਇਕ ਹੁਕਮ ਨਾ ਉਡੀਕਿਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਹੱਲੇ ਵਿਚ ਜਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂਆਂ ਦੇ ਵਿਹੜਿਆਂ ਤੋਂ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਤਸੱਲੀ ਦੇ ਮਿਲਵੇਂ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ।

ਜ਼ੁਹਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਵਲਗਣ ਅੰਦਰੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਧੂੰਆਂ ਨਿਕਲਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਤਕੜਾ ਧਮਾਕਾ ਸੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਕਾਮਵਰ ਖ਼ਾਨ, ਉਸ ਦਾ ਮੁਤਬੰਨਾ ਪੁੱਤਰ ਖਿਦਮਤਯਾਰ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਖ਼ੁਆਜ਼ਾ ਅਮਾਨੁੱਲਾ ਕਾਊਸਬੇਗੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸ਼ਾਹੀ ਬੰਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਤੋਂ ਨਿਖੜ ਕੇ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵੱਲ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕੱਚੀ ਗੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਤੀਰ ਦੀ ਮਾਰ ਉੱਤੇ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਟੀਸੀ ਉਪਰੋਂ ਇਕ ਇਮਲੀ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਤੋਂ ਇਕ ਤੋਪ ਦੇ ਗੋਲੇ ਨੇ ਇਸ ਟੋਲੀ ਨੂੰ ਖਿੰਡਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੇ ਕਾਮਵਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਹਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਸਤਾਰਾਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਹਟ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਅੱਗੇ ਲਾਉਣ ਅਤੇ ਲੁਟ ਮਾਰ ਵਿਚ ਰੁਝ ਪਈਆਂ ਹਨ।

ਲੜਾਈ ਤਪਦੀ ਅਤੇ ਭੜਕਦੀ ਵੇਖਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਕਸਾਹਟ ਵਧ ਗਈ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਗਾਰਦਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਅਤੇ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦੀ ਧਾੜ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਬਣ ਗਈ। ਵੈਰੀ ਦੇ ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਬੰਦੇ ਇਕ-ਇਕ ਮੋਰਚੇ ਉੱਤੇ ਪੈ ਗਏ। ਸਿੱਖ ਆਟੇ ਵਿੱਚ ਲੂਣ ਬਰਾਬਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਨੀਵੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਿੜਕਾਂ ਛਡਣੀਆਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਆਖਰੀ ਟਿਕਾਣੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੱਟ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਅਤਿ ਦਾ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਮੋਇਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਸਰਹੰਦੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਲੋਥ ਹੋਰ ਮਰੇ ਪਏ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਪੱਥਰਾਂ ਹੇਠ ਅੱਧੀ ਝੁਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਕਾਮਵਰ ਖ਼ਾਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਕਤਲ ਦੇ ਡਰਾਉਣੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨੇ ਕਈ ਰਹਿਮ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਕਾਲਜੇ ਕੰਬਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਭਾਵੀ ਦੇ ਛਲਾਵੇ ਭਰੇ ਤਮਾਸ਼ੇ ਨੇ ਕਈ ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤੇ।' ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਸਬੰਧੀ ਕਾਮਵਰ ਖ਼ਾਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਇਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਲੁੱਚੇ ਲਫੰਗੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬਰੂਦ ਦੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਸੜੇ ਝੁਲਸੇ ਮਾਲ ਦੀਆਂ ਪੰਡਾਂ ਸਿਰਾਂ ਮੋਰਾਂ ਉੱਤੇ ਚੁੱਕੀ ਆਉਂਦੇ ਦਿਸੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਟੀਸੀ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਪਈ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਕਤਲ-ਗਾਰਤ

ਮਚਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜਹਾਦੀਆਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ (ਸਿੱਖ) ਅਜੇ ਕਿਸੇ ਟਿੱਬੇ ਉੱਤੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਕੁਝ ਦੂਸਰੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਸਤਾਰਾਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਡਟੇ ਹੋਏ ਤੀਰ ਅਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਮਿਰਜ਼ਾ ਰੁਕਨ ਨੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਅੱਗਿਉਂ (ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨੋਂ) ਆ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਲੜਾਈ ਅਜੇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਦੱਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਰੁਸਤਮ ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਉਸ ਪਹਾੜੀ ਅਤੇ ਤੰਬੂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਜਿਥੋਂ ਕਿ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਸਿਦਕੀ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਐਨ ਇਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਵਤਨੀ ਰਾਜਾ ਚਤਰਸ਼ਾਲ ਦੇ ਮਿਹਣਿਆਂ ਦਾ ਡੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਰਾਜਾ ਉਦਿਤ ਸਿੰਘ ਬੁੰਦੇਲਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਤੋਂ ਨਿਖੜ ਕੇ ਖ਼ਾਨਿ-ਖ਼ਾਨਾਂ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਪਹਾੜੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਘੋੜਾ ਭਜਾ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਤਾਜ਼ਾ ਦਸ ਬੰਦੂਕਚੀਆਂ ਨੇ ਥਕੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾਉਣੀ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਸਿੱਖ ਅੱਗੋਂ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਅਤੇ ਬਚਾਓ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਵੇਂ ਰਾਤ ਪੈ ਗਈ, ਪਰ ਹੋ ਰਹੀ ਲੜਾਈ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੱਕ ਹਵਾ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰੇ ਤੱਕ ਪੁੱਜਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਆਗੂ ਦਾ ਹੁਕਮ 'ਸਤ' ਕਰਕੇ ਪਰਵਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਅਤੇ ਜੈਕਾਰੇ ਸਜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਕੇ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਤੋਪਖਾਨੇ ਅਤੇ ਤੀਰਾਂ, ਤਲਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁੱਟ ਪੈਂਦੇ ਜਿਵੇਂ ਪਤੰਗੇ ਜੋਤ ਉੱਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸਫ਼ਾ ਤੋੜ ਹੱਲੇ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ। ਹਿੰਦੂ ਖ਼ੱਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਜੱਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਛੱਡਦੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿਤ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਂਦੇ, ਬਾਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਇਆ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸੌ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਪੱਕੇ ਨਮਕ-ਹਲਾਲ ਸਵਾਰ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਹ ਫ਼ੌਜ ਲਈ ਮਾਣ ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤੇ ਸਿੱਖ ਪਿਆਦੇ ਹੀ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਸਵਾਰ ਜਾਂ ਪਿਆਦਾ ਹੋਵੇ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਦਿਲ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਗੂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੱਕਰੇ ਵਾਂਗੂ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜਿਸ ਨੇ ਚਾਉ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ।

ਦਿਨ ਛਿਪੇ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਵੇਲੇ ਇਕ ਪੱਕੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਕਿ ਸਿੱਖ ਆਗੂ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਹੱਲਾ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਸਵੇਰ ਤੱਕ ਜਦ ਕਿ ਇਹ ਕਾਰਜ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਮੁਕਾ ਲਿਆ ਜਾਏਗਾ, ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਉਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਸਮੇਤ ਟਿਕ ਜਾਣ। ਉਸ ਨੇ ਰੁਸਤਮ-ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ

ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਘੇਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਵਾਕਿਆ ਦੱਸਣ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਹ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਣ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਘਿਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵੇਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਹੁਕਮ ਅਦੂਲੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵਜ਼ੀਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗੁੱਸਾ ਠੰਢਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਮੁਆਸਿਰ-ਲ-ਉਮਰਾ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਨਾਲ ਵੈਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜ਼ੁਲਫ਼ਕਾਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਹਰਕਾਰਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਕਹੇ ਇਹ ਝੂਠੀ ਖ਼ਬਰ ਉਡਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਆਗੂ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਹਰਕਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਖ਼ਬਰ ਉੱਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰਕੇ ਇਹ ਉਸਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਸ ਖਾਣੇ ਦਾਣੇ ਦਾ ਜ਼ਖ਼ੀਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਰ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਘੇਰਾ ਪੈ ਜਾਣ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਬਣ ਜਾਏਗੀ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਟੀਸੀ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੱਥਾਂ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰੇ ਦੇ ਬਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਸੌਦਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਰੁਪਏ ਸੇਰ ਦਾਣੇ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਮਿਲ ਸਕੇ ਖਰੀਦ ਲਏ। ਉਹ ਉਪਰੋਂ ਚਾਦਰਾਂ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਫੇਰ ਰੱਸਿਆਂ ਨਾਲ ਮਾਲ ਖਿੱਚ ਲੈਂਦੇ। ਇਕ-ਇਕ ਦੋ ਮੁੱਠਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਪਏ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਅਖੀਰੀ ਆਸ ਇਸ ਤਜਵੀਜ਼ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਰਾਤ ਦੇ ਅੰਧੇਰੇ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਚੀਰ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਣ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਔਖਿਆਈਆਂ ਤੋਂ ਉਹ ਘਬਰਾਏ ਨਹੀਂ। ਇਕ ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੋ ਨਵਾਂ ਹੀ ਸਿੰਘ ਸਜਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਬਖਸ਼ੀ ਸੀ, ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਉਂ ਉਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੀ ਪੁਸ਼ਾਗ ਸਜਾ ਲਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਅਤੇ ਤੜਕੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਕੋਟ ਖਾਹੀ ਤੋਂ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਧਮਾਕਾ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਇਤਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਬਾਦਸਾਹੀ ਡੇਰਾ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਕੰਬ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਪ ਦਾ ਧਮਾਕਾ ਸੀ ਜੋ ਇਮਲੀ ਦੇ ਪੇੜ ਦੀ ਗੇਲੀ ਦੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਰੂਦ ਭਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਡਾ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਸਾਥੀ ਤਲਵਾਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਘੇਰਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੰਗਤਾਂ ਚੀਰਦੇ ਹੋਏ ਨਾਹਨ ਦੇ 'ਬਰਫੀ ਰਾਜਾ' ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੁੰਗੀਆਂ ਮਾਰ ਗਏ।

ਪਹਿਲੀ ਦਸਬੰਰ 1710 ਜੁੰਮੇ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਪਹੁ-ਫੁਟਾਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਮਦਾਤੁਲ-ਮੁਲਕ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਤਰੱਦਦ ਨਾਲ ਹੀ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਸਤਾਰਾਗੜ੍ਹ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ

ਵਿਚ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੋਇਆ ਜਾਂ ਜਿਊਂਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰੇਗਾ। ਪਰ ਕੌਣ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਨਿਰਾਸਤਾ, ਘਬਰਾਹਟ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਦਾ ਜਦ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਕਿ ਬਾਜ਼ ਤਾਂ ਉਡਾਰੀ ਲਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਾਊਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਕਿਧਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ ? ਇਹਾਦਤ ਖ਼ਾਨ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਮੱਤ ਮਾਰੀ ਗਈ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦੇ ਭੈ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ। ਸਰਬਰਾਹ ਖ਼ਾਨ ਕੋਤਵਾਲ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ (ਜਿਸ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ) ਅਤੇ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਹੋਰ ਜ਼ਖਮੀ ਅਤੇ ਮਰ ਰਹੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਮਦਾਤੁਲ-ਮੁਲਕ ਖ਼ਾਨਿ-ਖ਼ਾਨਾਂ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਨਿੰਮੋਝੂਣਾ ਹੋਇਆ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਮੁੜਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਲਾਖਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਖ਼ਾਸ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਜਾ ਵਜਾਉਣ ਦੇ ਰਿਵਾਜ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਉਂਕਿ ਢੋਲ ਵੱਜਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਬਾਜਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਏ। ਜਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਅਰਜ਼ ਹੋਈ ਕਿ ਮੁਹਬਤ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਹਮੀਦੁ ਦੀਨ ਖ਼ਾਨ ਆਏ ਹਨ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਡੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਣ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਜ਼ੀਰ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ (ਜਮਦਾਤੁਲ-ਮੁਲਕ ਖ਼ਾਨਿ-ਖ਼ਾਨਾਂ) ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਜੰਗ ਦਾ ਹਾਲ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਹੱਥ ਆਏ ਮਾਲ ਦਾ ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਘੁੱਟਿਆ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਸਗੋਂ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ "ਇਤਨੇ ਕੁਤਿਆਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਗਿੱਦੜ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।" ਸਿੱਰਿਤਮਿੱਰਤਿ-ਵਾਰਿਦਾਤ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕੁੱਤਾ ਕਿੱਥੇ ਨੂੰ ਦੌੜ ਗਿਆ ਹੈ, ਨਦੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਮੋਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਪਹਾੜ ਦੀ ਕਿਸੇ ਗੁਫ਼ਾ ਵਿਚ ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ? ਵਜ਼ੀਰ (ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ) ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰ ਅਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੜੀ ਕੁ ਪਿਛੋਂ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਪਾਈ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਤਸੱਦੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਆਇਆ ਮਾਲ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲੈਣ ਅਤੇ ਕਚਹਿਰੀ ਅਤੇ ਸਵਾਰੀ ਮੌਕੂਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਪਰ ਜਦ ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪੁੱਜਣ ਲੱਗੀਆਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਵੈਰੀ ਉਸ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਉੱਤੇ ਬੜੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਜੋ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜਾ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ ਪਰ ਵਿਚਾਰਾ ਕਰ ਕੀ ਸਕਦਾ ਸੀ?

ਇਸ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਰੁਸਤਮ-ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਸਿੱਖ ਕੈਦੀ ਅਤੇ ਹੱਥ ਆਇਆ ਮਾਲ

(ਪੰਜ ਹਾਥੀ, ਤਿੰਨ ਤੋਪਾਂ, ਸਤਾਰਾਂ ਰਹਿਕਲੇ, ਇਕ ਸਾਇਬਾਣ ਅਤੇ ਕੁਝ ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਚੋਬਾਂ) ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਜੋੜੀ ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ (ਇਕ ਨਰ ਅਤੇ ਇਕ ਮਦੀਨ) ਇਨਾਮ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੱਖ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਬਰਮ ਖ਼ਾਨ ਕੋਤਵਾਲ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਬਹਾਦੁਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਗਏ। ਦੋ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਠੰਢਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ 3 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਖ਼ਾਨਿ-ਖ਼ਾਨ ਮੁਨਾਇਮ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਭਰੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਖ਼ਿਲਤਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀਆਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀ-ਉਲ-ਮੁਲਕ ਅਮੀਰ-ਉਲ ਉਮਰਾ, ਮੁਹਾਬਤ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦੁਰ, ਹਮੀਦੁ-ਦੀਨ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦੁਰ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦੁਰ ਨੂੰ ਖਿਲਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਦੀ ਬੜੀ ਉੱਘੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਰਾਜਾ ਉਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਬੁੰਦੇਲੇ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਖਿੱਲਤ ਦਿੱਤੀ, ਰਾਜਾ ਚਤਰਸ਼ਾਲ ਬੁੰਦੇਲੇ ਨੂੰ ਕਲਗੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਗਈ ਅਤੇ ਚੂੜਾਮਿਣ ਜਾਣ ਨੂੰ ਇਕ ਹਾਥੀ ਦਿੱਤਾ। 3 ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਹੀ ਖ਼ਾਨਿ-ਖ਼ਾਨ ਜਮਦਾਤੁਲ-ਮੁਲਕ ਦੀ ਮੋਹਰ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਕਮਾਊਂ ਦੇ ਰਾਜਾ ਗਿਆਨ ਚੰਦ, ਸਿਰੀ ਨਗਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਫਤਹਿ ਚੰਦ (ਸਿੰਘ) ਅਤੇ ਨਾਹਨ ਦੇ ਰਾਜੇ (ਭੂਪ) ਦੇ ਨਾਉਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ (ਲੋਹਗੜ੍ਹ) ਤੋਂ ਭੱਜ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੇ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਫੜ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰ ਦਿਓ। ਹਮੀਦ ਖ਼ਾਨ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਕਿ 'ਜੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਫੜਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਊਂਦੇ ਨੂੰ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਆਉਣ, ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬਰਫ਼ੀ ਰਾਜਾ (ਨਾਹਣੀਏ) ਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ' ਚੂੰਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਨਾਹਨ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਏ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਨਾਹਨ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਕਸੂਰ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ। ਮੰਦੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਬਰਫ਼ੀ ਰਾਜੇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ (ਨਾਹਨ) ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਮੀਲਾਂ ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਉੱਤੇ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸੂਹ ਨਾ ਮਿਲੀ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਰਾ ਗੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜਾ ਭੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਰਾਜਾ ਹਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਪੁੱਤਰ) ਉੱਤੇ ਕਢਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਪੁਰੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਾਗੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰੇ ਵਿਚ 14 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਲੈ ਆਏ।

ਰਾਜਾ ਭੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਤੀਹ ਦੇ ਲਗਭਗ ਪਹਾੜੀਏ ਜੋ ਭੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜੇ ਸਨ, ਪਿੱਛੋਂ 13 ਮਾਰਚ ਸੰਨ 1711 ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ। ਇਸੇ ਦਿਨ ਖੁਦ ਰਾਜਾ ਨਾਲ ਜੋ ਸਲੂਕ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਇਹ ਤਰਸਯੋਗ ਸੀ। ਖ਼ਾਫੀ ਖ਼ਾਨ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਰਫ਼ੀ ਰਾਜਾ (ਭੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼) ਅਤੇ ਉਸ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਹਿਤ ਬੜੇ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਇਸ ਲੋਹੇ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਦਿੱਲੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

ਰਾਜਾ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਸਿਰੀ-ਨਗਰੀਆਂ (ਗੜ੍ਹਵਾਲੀਆ) ਚੂੰਕਿ ਬੜੇ ਅਪਹੁੰਚ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜਿਥੇ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਪੁੱਜ ਸਕਣਾ ਔਖਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਫੜਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਇਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਤੋਹਫ਼ੇ ਭੇਜ ਕੇ ਈਨ ਮੰਨ ਲਈ। ਇਹ ਤੋਹਫ਼ੇ 27 ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ 1711 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੇ।

6 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਹਿੰਦੂ (ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ) ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ (ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੀ) ਗਾਰਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਅਤੇ ਲੌਂਡੀਆਂ ਨਾ ਖਰੀਦਣ ਅਤੇ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਬੰਦੀ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸਫ਼ਰ-ਮੈਨਾਂ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਕਿਲ੍ਹਾ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਪੁੱਟਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਇਸੇ ਦਿਨ 6 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਹੋਈ ਕਿ ਉਥੋਂ ਪੰਜ ਲੱਖ ਰੁਪਈਆ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਚਾਰ ਸੌ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਅਸ਼ਰਫ਼ੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰ ਲਈਆਂ ਜਾਣ।

10 ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ 1710 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਖ਼ਸ਼ੀ-ਉਸਲ-ਮੁਲਕ ਆਬਤ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨਾਬਾਦ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਲਿਖ ਦੇਵੇ ਕਿ ਨਾਨਕ-ਪੂਜ (ਸਿੱਖ) ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਣ, ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ।

ਬੰਦਾ ਸਿਘ ਨੂੰ ਫੜਨ ਵਾਸਤੇ ਨਾਹਨ ਅਤੇ ਸਿਰੀ-ਨਗਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਫੁਰਮਾਨ ਭੇਜਣ ਅਤੇ ਅਮੀਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਭਲ ਵਿੱਚ ਤੋਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣਾ ਡੇਰਾ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈ ਸਢੌਰੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਬਾਰਸ਼ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਡੇਰਾ ਬਾਰਾਂ ਦਿਨ ਹਰੀ (ਪੁਰੀ) ਹੀ ਰੁਕਿਆ ਰਿਹਾ ਜਿਥੇ ਕਿ 12 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਪੁੱਜਾ ਸੀ। 24 ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰਾ ਸੋਮ ਨਦੀਉਂ ਉਗਰ ਅਤੇ 25 ਨੂੰ ਸਢੌਰੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਲੱਗਾ। 27 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਖ਼ਾਨਿ-ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ (ਪਾਲਕ) ਪੁੱਤਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਚਤੁਰਮਲ ਬੁੰਦੇਲੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਸੀ. ਚਤੁਰਮਲ ਨੂੰ ਚੂੰਕਿ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਜਾਣ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕਾਰ-ਤਲਬ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ।

9 ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ 1711 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨੂੰ ਗਿਆ। ਜਦ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸਿੰਘ ਇਕ ਲਾਗੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਵਸਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਕੇ ਸੱਤ ਸਿੰਘ ਫੜ ਲਏ ਜੋ ਡੇਰੇ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਰਵੀਏ ਰਾਜਾ ਭੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਜੋ ਚਾਲੀ ਸਿੰਘ ਫੜ ਕੇ ਭੇਜੇ ਸਨ ਉਹ 4 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰਾ 5 ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਮਧਲੀ ਪੁੱਜਾ ਸੀ, ਇੱਥੇ ਹੀ 18 ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ

ਖ਼ਾਨਿ-ਖ਼ਾਨ ਵਜ਼ੀਰ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਉਠਾ ਨਾਲ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੰਨ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਅਗਲੇ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਅਮੀਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਚੰਗਾ ਆਦਮੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਗਾੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਇਸੇ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਦੱਖਣ ਸੱਦਾ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਨੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਆਗਰੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਖ਼ੁਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਹਿੰਮ ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹੇ। ਪਰ ਹੁੰਦਾ ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਭਾਵੇ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪੁੱਜਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਪਠਾਨਕੋਟ ਕੰਢੀ ਵੱਲ ਸਿੰਘ ਫੇਰ ਉਠ ਖੜੋਤੇ ਹਨ। 12 ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਚੜ੍ਹਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰਚ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਹਫ਼ਤੇ 11 ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਪੁੱਜੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਕੁਤਬ ਅਲੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਹਨ। 20 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਨੂੰ ਜੋ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਸਰਹੰਦੀ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਸਢੌਰੇ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਜੋਗੇ ਜੱਟ ਨੂੰ ਹਿਦਾਇਤੁੱਲਾ ਖ਼ਾਨ ਨਾਇਬ ਦੀਵਾਨ ਪਾਸ ਭੇਜਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪਿਛਲਾ ਹਿਸਾਬ ਮੰਗੇ।

26 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖ (ਨਾਨਕ-ਪ੍ਰਸਤਾਂ) ਨੂੰ 'ਦੁਜ਼ਦਾਇਨ-ਸਿੱਖ ਅਰਥਾ 'ਚੋਰ-ਸਿੱਖ' ਲਿਖਿਆ ਜਾਇਆ ਕਰੇ। ਇਹ ਹੁਕਮ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਾ ਅਤੇ ਖ਼ਬਰਾਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਡੇਰਾ ਸਤਲੁਜੋਂ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਹੀ ਸੀ। 10 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਇਹ ਛੱਤ ਬਨੂੜ ਦੇ ਲਾਗੇ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਜ਼ਰਾ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਰਵਾਂ ਰਵੀਂ 20 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਰੋਪੜ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ 7 ਮਈ ਨੂੰ ਸਤਲੁਜੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਕੇ ਦੁਆਬਾ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ। 14 ਮਈ ਨੂੰ ਮਹਿਤਪੁਰੋਂ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ 'ਰੁਸਤਮਿ-ਜੰਗ' ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸੇ ਦਿਨ ਤਲਵਨ ਦੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਮੁਗ਼ਲ-ਬੇਗ-ਖ਼ਾਨ, ਦੁਰਙਾਬ ਖ਼ਾਨ, ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ, ਇਨਾਇਤ ਖ਼ਾਨ ਆਦਿ ਨੂੰ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਿਯਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ। ਨੌਸ਼ਹਿਰੇ, ਅਕਬਰਪੁਰ, ਧਰਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਦੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਬਾਦਸ਼ਾਹ 30 ਮਈ ਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਪੁੱਜਾ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ-ਉਲ-ਮੁਲਕ (ਜ਼ੁਲਫ਼ਿਕਾਰ ਖ਼ਾਨ) ਵੱਲੋਂ ਅਰਜ਼ ਹੋਈ ਕਿ ਕਮਾਊਂ ਦੇ ਰਾਜਾ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿਰੀ-ਨਗਰੀਏ ਦੀ ਹੱਦ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਝੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਵੱਢ ਕੇ ਭੇਜੇ ਹਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ 'ਕੋਤਵਾਲ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿਓ, ਚੌਕ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦੇਵੇ।' 1 ਜੂਨ ਨੂੰ ਇਥੇ (ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਾਲਕ ਪੁੱਤਰ) ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਮੀਦੁ-ਦੀਨ ਰਾਹੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਉਹ ਸਰਬਰਾਹ ਖ਼ਾਨ ਕੋਤਵਾਲ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ

ਉਤਾਰਾ ਕਰਿਆ ਕਰੇ ਅਤੇ ਕੋਤਵਾਲ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖੇ ਕਿ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਤੰਗ ਨਾ ਕਰਨ।

13 ਜੂਨ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰੁਹੇਲੇ ਦੇ ਪੱਤਣੋ (ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰ) ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਬੇੜੀਆਂ ਦੇ ਪੁਲ ਉਤੋਂ ਦੀ ਬਿਆਸਾ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕੀਤੀ। ਅਜੇ ਲਸ਼ਕਰ ਲੰਘ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਤਿ ਦੀ ਵਰਖਾ ਉਤਰ ਪਈ ਅਤੇ ਪੁਲ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਚੋਖਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਈ ਲੋਕ ਡੁੱਬ ਗਏ। ਇਥੇ ਕਾਹਨੂੰਵਾਨ (4-6 ਜੁਲਾਈ) ਚਮਿਆਰੀ (20 ਜੁਲਾਈ) ਅਤੇ ਪੰਜ-ਗਰਾਈਂ (24-29 ਜੁਲਾਈ) ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰਾ। ਅਗਸਤ 1711 ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚ ਜਾ ਪੁੱਜਾ।

ਬਹਿਰਾਮ ਤੇ ਬਟਾਲੇ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਾਰ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਸਤਾਰਾਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਖਾਲੀ ਕਰਨੇ ਪੈ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ। ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜਿਊਂਦਾ ਫੜ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਇਸੇ ਮਤਲਬ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਲੋਹੇ ਦਾ ਪਿੰਜਰਾ ਵੀ ਬਣਵਾ ਕੇ ਨਾਲ ਲਿਆਂਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਮੁਨਇਮ ਖ਼ਾਨ ਖ਼ਾਨਿ-ਖ਼ਾਨਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਵਾਇਆ ਬਲਕਿ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰੇਗਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਉੱਤੇ ਚਾੜ੍ਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਈ ਗਈ। ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਖ਼ੁਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਮੁਹਿੰਮ ਉੱਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਵੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਘੇ ਸਾਥੀ ਤਲਵਾਰਾਂ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾ ਚੀਰਦੇ ਹੋਏ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ, ਵਜ਼ੀਰ, ਬਖ਼ਸ਼ੀ-ਉਲ-ਮੁਲਕ, ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਪੂਤ ਬੁੰਦੇਲੇ ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਜੱਟ ਹੱਥ ਮਲਦੇ ਰਹਿ ਗਏ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ। ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਆਸੇ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ ਵੱਡਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਵਜ਼ੀਰ ਨਿਮੋਝੂਣਾ ਹੋਇਆ ਧੌਣ ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ ਰਣਭੂਮੀ ਵਿੱਚੋਂ ਵਾਪਸ ਆਇਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਨੇ ਬਾਜੇ ਵੱਜਣੇ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਬਖਸ਼ੀ-ਉਲ-ਮੁਲਕ ਮਹਾਬਤ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਮੱਥੇ ਲੱਗਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਨਿਰਾਦਰੀ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ ਕਹਿਣ ਕਰਕੇ ਵੱਡਾ ਵਜ਼ੀਰ ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਉਠ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮੁਹਿੰਮ ਅਸਫਲ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਨ ਪੈ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਦੇ ਘਾਟੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਿ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਭਜਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਥੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿ ਕੇ ਹੋਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਆਪਣੇ ਅਰੰਭੇ ਹੋਏ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਥੋਂ ਬਚ ਨਿਕਲਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਗਏ।

ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪਾਣੀਪਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਤੱਕ ਅਜੋਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੱਠ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਜਲੰਧਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਅੰਬਾਲਾ ਅਤੇ ਕਰਨਾਲ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਜਿੱਤ ਲਿਆ। ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਧਰੇ-ਕਿਧਰੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਟੁਕੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਪਰ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਅਮਲਦਾਰੀ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਇਕ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਬਹੁਤੀ ਬਾਕਾਇਦਾ ਫੌਜ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਮਲਾਂ ਮਾਰਨ ਲਈ ਹਰ ਥਾਂ ਸਥਾਨਕ ਜਥੇ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਫੌਜ ਜੋ ਸੀ ਵੀ ਉਹ ਵੀ ਖਿੰਡੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਵੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੀ। ਸਮਾਣੇ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਖਾਲੀ ਕਰਨ ਤੱਕ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਬਣਿਆ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਉਹ ਸਾਲ ਕੁ ਭਰ ਵਿਚ ਹੀ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਲਈ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਅਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਮੁਲਖੱਈਏ ਦਾ ਬਿਨਾਂ ਖਾਣੇ ਦਾਣੇ ਦੇ ਭਰਪੂਰ ਖਾਤਿਆਂ ਦੇ ਲੰਬਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਸਕਣਾ ਅਤਿ ਔਖਾ ਸੀ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘ ਇਤਨੀ ਵੱਡੀ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸਾਹ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਠੁੱਠ ਵਿਖਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸਫਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੇ ਖੁੱਸ ਜਾਣ ਨਾਲ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਢਾਅ ਬੈਠਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਇਹੋ ਵੱਡੇ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜਿੱਤਾਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਆਏ ਸਨ ਉਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਅਜਿੱਤ ਸਾਹਸ ਵਿਚ ਸੀ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਸੀ। ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਨਿਕਲਣ ਦੇ ਬਾਰਵੇਂ ਦਿਨ ਹੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਰਾਸਤੀ ਚਿੱਠੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਹੁਕਮ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਉਸ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚ ਜਾਏ। 12 ਪੋਹ ਸੰਮਤ (12 ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ 1710) ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਜੋਨਪੁਰ ਦੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਜੋ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :—

ਮੋਹਰ ਦੇਗੋ ਤੇਗ਼ੋ ਫ਼ਤਹਿ ਨੁਸਰਿਤ ਬੇ-ਦਿਰੰਗ
ਯਾਫਤ ਅਜ ਨਾਨਕ-ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ
ੴ ਫਤੇ ਦਰਸਨੁ

ਸਿਰੀ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਸਰਬੱਤ ਖਾਲਸਾ ਜਉਨਪੁਰ ਕਾ ਗੁਰੂ ਰੱਖੇਗਾ ਗੁਰੂ ਆਪਣਾ ਜਨਮੁ ਸਵਰੇਗਾ ਤੁਸੀ ਸਿਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਹੈ ਪੰਜ ਹਥਿਆਰ ਬਨਿ ਕੈ ਹੁਕਮੁ ਦਿਖਦਆਂ ਦਰਸਿਨ ਆਵਣਾ। ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਗਤ ਗਣਾ ਭੰਗ ਤਮਾਕੂ ਹਫੀਮ ਪੋਸਤ ਦਾਰੂ ਅਮਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ ਮਾਸ ਮਛਲੀ ਪਿਆਜ ਨਾ

ਹੀ ਖਾਣਾ ਚੋਰੀ ਜਾਰੀ ਨਾਹੀ ਕਰਣੀ ਅਸਾਂ ਸਤਜੁਗੁ ਵਰਤਾਇਆ ਹੈ ਆਪ ਵਿਚਿ ਪਿਆਰ ਕਰਵਾ ਮੇਰਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਜੋ ਖ਼ਾਲਸੇ ਰਹਤ ਰਹੇਗਾ ਤਿਸ ਦੀ ਗੁਰੂ ਬਾਹੁੜੀ ਕਰੇਗਾ ਮਿਤੀ ਪੋਹ ੧੨ ਸੰਮਤ ਪਹਿਲਾ ੧ ਸਤਰਾ ਦਸ ੧੦

ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਵੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਸਿੰਘ ਸਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਕੀਰਤਪੁਰ ਆ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੀ ਹੌਂਸਲਾ ਵਧ ਗਿਆ ਅਤੇ ਛੇਤੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਿਵਾਲਕ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਦੋਖੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਕਰ ਸਕਣ ਜੋਗਾ ਤਕੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਉੱਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਜ਼ਰ ਪੈਣ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਵੈਰ ਕਮਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਹਿੰਮ ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਜਦ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਮੁਗ਼ਲ ਹਾਕਮਾਂ ਨਾਲ ਜਾ ਗੰਢੀ। ਪਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਬੇਧਿਆਨੇ ਉੱਤੇ ਅਕਾਰਣ ਹੀ ਹੱਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ। ਆਪਣੇ ਦਸਤੂਰ ਅਨੁਸਾਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਰਵਾਨਾ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਪਾਸ ਆਦਮੀ ਭੇਜੇ ਕਿ ਈਨ ਮੰਨ ਲਵੇ। ਭੀਮ ਚੰਦ ਦਾ ਅਪਰਾਧੀ ਦਿਲ ਅੱਗੇ ਹੀ ਧੜਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਰਹੰਦ ਉੱਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਫਤਹਿ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਲੇ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਜਲੰਧਰ ਦੁਆਬ ਦੇ ਉੱਘੇ-ਉੱਘੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗੁਆਂਢੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦੀ ਕਿਲ੍ਹਾਬੰਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਲੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਸ ਲਈ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਰਵਾਨੇ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਜਦ ਸਿੰਘ ਆ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅੜ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਟਾਕਰੇ ਵਿਚ ਤੇਰਾਂ ਸੌ ਰਾਜਪੂਤ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਹੀ ਕੋਈ ਸਿਰਕੱਢ ਬਚ ਕੇ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੌ ਸੌ ਕਰਕੇ ਤੇਰਾਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਖਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਦਬਿਆ ਗਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਤੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਚੋਖਾ ਮਾਲ ਹੱਥ ਆਇਆ।

ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਹਾਇਕਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੂਸਰੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਘਬਰਾਹਟ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਲੇ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸੌਖਾ ਅਤੇ ਬਚਾਉ ਦਾ ਰਾਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਲੈਣ। ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਡੇਰੇ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਅਤੇ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਅਤੇ ਕਰ ਭੇਟ ਕਰਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਾਬੇਦਾਰ ਬਣ ਗਏ।

ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੰਡੀ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸਿੱਧ ਸੈਨਾ ਸੀ। ਉਸ

ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਟਹਿਲੂਏ ਹਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਚਰਨ ਪਾ ਕੇ ਨਿਵਾਜ਼ਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਰਾਣੇ ਨੂੰ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ ਸੀ । ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਰਾਜਾ ਸਿੱਧ ਸੈਨ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਦੇਖ ਕੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੱਧ ਸੈਨ ਨੂੰ ਰਿੱਧੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਪੋਥੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਵੇਲੇ ਕੁਵੇਲੇ ਤੁਹਾਡੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗੀ।

ਭੰਗੂ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਪੋਥੀ ਦੀ ਅਸਚਰਜ ਲੀਲ੍ਹਾ ਦੀ ਇਕ ਕਥਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੋਥੀ ਦੇ ਇਕ ਪੱਤਰੇ ਦੀ ਨਕਲ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਘਰਵਲੀ ਨੇ ਇਕ ਅਰੋੜਾ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਜੇਜੋਂ ਦੇ ਲਾਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਬੰਦਈ ਮਾਈ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਰ ਨੇੜੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਵਚਨ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਉਹ ਕਹਿ ਦੇਵੇ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਸਵਾਨ ਦੂਨ ਦੇ ਰਾਜਾ ਜਘੜ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਰਾਣੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਨਰੀਨਾ ਔਲਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰਾਣੀਆਂ ਕਈ ਥਾਈਂ ਸਿੱਧਾਂ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਅਸੀਸ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰੀਏ ਸੋਢੀ ਵਡਭਾਗ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰੀ, ਪਰ ਕਿਧਰੋਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਸ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋਈ। ਅੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਊਨੇ ਦੇ ਬੇਦੀ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਬੰਦਈ ਮਾਈ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ। ਰਾਣੀਆਂ ਮਾਈ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪੁੱਜੀਆਂ ਅਤੇ ਭੇਟਾ ਰੱਖ ਕੇ ਹੱਥ ਜੋੜੀ ਖੜੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਅੱਗੋਂ ਸੰਤਨੀ ਮਾਈ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ "**ਹਮ ਲਾਕ ਕਿਆ ਕੰਮ ਤੁਮਾਰ**'। ਤੁਸੀਂ ਬਡੇ ਮਹੰਤ ਗੁਰੂਅਨ ਪਹਿ ਜਾਪੋ। ਹਮ ਗਰੀਬਨ ਤੇ ਤੁਮ ਕਿਆ ਚਾਹੋ। ਉਹਨੀ ਕੀਂ ਤੁਮ ਸੇਵਾ ਕਰੋ। ਉਸ ਹੀ ਆਗੇ ਤੁਮ ਚੜ੍ਹਤੀ ਧਰੋ।" ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਰਾਣੀਆਂ ਮਾਈ ਦੀ ਚਰਨੀ ਢਹਿ ਪਈਆਂ। ਇਹ ਨਿਮਰਤਾ ਦੇਖ ਕੇ ਮਾਈ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ, ਆਦਰ ਨਾਲ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਹੱਸ ਕੇ ਅਸੀਸ ਦੇ ਬਚਨ ਕਹੇ "ਦੇ ਊਗ ਮਾਲਕ ਆਸ ਪੁਜਾਇ। ਮਿਹਰਤ ਕਰਤਾਰ ਦੀ, ਬੰਦਈ ਸੰਤਨੀ ਮਾਈਏ ਬਚਨ ਪੂਰੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਸਾਲ ਕੁ ਵਿਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਹੋ ਗਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਅਭਿਰਾਜ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਰਾਜਰਿਪ ਸਿੰਘ ਰੱਖੇ ਗਏ।

ਮੰਡੀ ਤੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਕੁੱਲੂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਪਿਆ, ਪਰ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਪੁੱਜਣ ਤੇ ਉਹ ਰਾਜੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਥੇ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹੋਰ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਪੁੱਜਾ ਹੋਣਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਓਧਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਭੇਜ ਕੇ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਰਾਜਾ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੀ

ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਾਜਾ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੋਈ ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਖਾਉ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲਈ ਅਤੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਲੰਮੀ ਵੱਧ ਗਈ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਰਾਜਾ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਅਜਿਹੀ ਲਾਟ ਕੱਢੀ ਜੋ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਧੀ ਹੋਈ ਦਾੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਜਾ ਲੱਗੀ। ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਦੱਸਣ ਲਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਕ ਲੋਹੇ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਣੇ ਪਿੰਜਰੇ ਉਡ ਕੇ ਮੰਡੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਆ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਸਿੱਧ ਸੈਨ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਬੜੀ ਆਓ ਭਗਤ ਕੀਤੀ। ਅਸਲੀਅਤ ਇਉਂ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਲੂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿਚ ਇਕੱਲਾ ਪੁੱਜਾ ਹੋਇਆ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਚਾਨਕ ਤੇ ਅਭੋਲ ਹੀ ਰਾਜਾ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਲੋਹੇ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਵੇ ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੰਡੀ ਦੇ ਰਾਜਾ ਸਿੱਧ ਸੇਨ ਨੇ ਕੁੱਲੂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਮੁਹਿੰਮ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚੋਂ ਬਚ ਨਿਕਲਿਆ ਅਤੇ ਮੰਡੀ ਪੁੱਜ ਗਿਆ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਮੰਡੀ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਟਿਕਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਛੇਤੀ ਹੀ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਚੰਬੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਥੇ ਰਾਜਾ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਧਰ ਆਉਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਜ਼ੀਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਵਜ਼ੀਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਭੇਟਾ ਰੱਖ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਤੁਸੀਂ ਡਰੋ ਨਾ, ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਕੇਵਲ ਚੰਬਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਹੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਆਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਸੈਰ ਕਰ ਕੇ ਮੁੜ ਆਵਾਂਗਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਮੰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਉੱਚੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਦੇ ਔਖੇ ਰਾਹਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਨਾਲ ਹੀ ਚੰਬੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੜੀ ਆਓ-ਭਗਤ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਐਸਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੇਵਕ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਰਾਣੇ 'ਚੋਂ ਇਕ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੀ ਕੁਖ ਤੋਂ ਸੰਨ 1711 ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਅਜੈ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1711 ਵਿੱਚ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਕੁ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਰਾਇਪੁਰ ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਅਤੇ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪੈਰ ਪਸਾਰਨੇ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। 1 ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ 1711 ਨੂੰ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਾਅਦ 13 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਫ਼-ਸ਼ਿਕਨ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦੁਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭਾਣਜੇ ਹਿੰਮਤ-

ਦਲੇਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ। 19 ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਹਾਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਯਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 25 ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਚਾਲੇ ਪਾਏ। 6 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਰੁਸਤਮ ਜੰਗ ਵੱਲੋਂ ਅਰਜ਼ੀ ਪੁੱਜੀ ਕਿ ਸੂਬਾ ਲਾਹੌਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੇ ਹੁਕਮ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਚਲਾ ਜਾਵਾਂ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਚੌਦਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣ। 11 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਆਈ ਅਤੇ 13 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਨਾਉਂ ਇਖ਼ਲਾਸ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਅਤੇ ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਕਾਨੂੰਗੋਆਂ ਦੇ ਖਤ ਤੋਂ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਬਟਾਲੇ ਵੱਲ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਕੁਤਬ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ (ਕੁਤਬੀਦੀਨ ਖ਼ਾਨ ਬਾਯਜੀਦ ਖ਼ਾਨ) ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਖਬਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਖ਼ਾਨ ਮਾਰੇ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਸੀ ਕਿ ਲੜਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਦੋਵੇਂ ਖ਼ਾਨ ਕਾਇਮ ਹਨ, ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਲੜਾਈ ਰਾਇਪੁਰ ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਮਾਰਚ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਹੋਈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਮਸ ਖ਼ਾਨ ਤਾਂ ਰਣਭੂਮੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਾਯਜੀਦ ਖ਼ਾਨ ਮਾਰੂ ਜ਼ਖਮਾਂ ਨਾਲ ਘਾਇਲ ਹੋ ਕੇ ਮਰਨ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਮਰ ਗਿਆ।

ਜਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਰਾਇਪੁਰ ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਂ ਜੰਮੂ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਪੇਸ਼ਗੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੁਤਬਦੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਰਾਇਪੁਰੋਂ ਉੱਤਰ-ਲਹਿੰਦੇ ਨੂੰ ਸੋਲਾਂ ਕੁ ਮੀਲ ਦੀ ਵਿੱਥ ਉੱਤੇ ਸੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਦੁਆਬਾ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਫ਼ੌਜਦਾਰੀ ਤੋਂ ਹਟਾਏ ਜਾਣ ਪਰ ਇਤਫ਼ਾਕ ਨਾਲ ਇਧਰ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਬਹਿਨੋਈ ਸ਼ਹਦਾਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਡੇਢ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰ ਦੇ ਕੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਰਾਇਪੁਰ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਪਿਛੋਂ ਖ਼ੁਦ ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਵੀ ਨੌਂ ਸੌ ਸਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਉਧਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਪਏ। ਅੱਧਾ ਕੁ ਪੰਧ ਕੱਟ ਕੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਲਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਬਰ ਪੁੱਜੀ ਕਿ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਲਾਗੇ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਪਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਰਾਹੋਂ ਵਾਲੀ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਫਸਾ ਲਿਆ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਭੱਜ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾਇਆ। ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਕਹਿਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਲਾਗੇ ਜਾ ਢੁੱਕਾ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਇਕ ਦਮ ਪਿਛੇ ਨੂੰ ਪਰਤ ਗਏ ਅਤੇ ਮਗਰ ਆ ਰਹੇ ਪਠਾਣਾਂ ਉਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ।

ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ? ਗਹਿਗੱਚ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਧੱਕ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮੋਇਆਂ ਅਰ ਫੱਟੜਾਂ ਦੇ

ਢੇਰ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਜਦ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਲੜਾਈ ਦਾ ਪਾਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਵਧੇ ਆ ਰਹੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਆਏ। ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਕਲ ਪਏ। ਸ਼ਮਸ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਨੇਜ਼ੇ ਨਾਲ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ। ਅੱਗੋਂ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਨੇਜ਼ਾ ਖੋਹ ਕੇ ਮੁੜ ਉਹੀ ਉਸ ਉੱਤੇ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਬਾਂਹ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੱਟੜ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਏ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਅੱਡੀ ਲਾਈ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਿਆ। ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਵਾਰ ਆਪਣੀ ਢਾਲ ਨਾਲ ਰੋਕ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮੋੜਵੀਂ ਐਸੀ ਸੱਟ ਮਾਰੀ ਕਿ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਡਿੱਗ ਪਈ। ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭਰਾ ਪਹਾੜ ਸਿੰਘ ਲਾਗੇ ਹੀ ਖੜੋਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਸ਼ਮਸ ਖ਼ਾਨ ਉੱਤੇ ਜਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਮਸ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਉੱਤੇ ਮੁੜ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਹਾੜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਇਕ ਐਸਾ ਭਰਪੂਰ ਹੱਥ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਸ਼ਮਸ਼ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਮੋਢੇ ਨੂੰ ਚੀਰਦੀ ਹੋਈ ਪਿੱਠ ਤੱਕ ਜਾ ਨਿਕਲੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਭੋਇੰ 'ਤੇ ਜਾ ਡਿੱਗਿਆ।

ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਭਤੀਜੇ ਦੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਪਰ ਬੜਾ ਰੋਹ ਚੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਅਗਾਂਹ ਵਧਿਆ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਬੰਦੂਕ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹਰ ਵਾਰੀ ਖੁੰਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਭੰਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਤਲਵਰ ਲੈ ਕੇ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਖ਼ਾਨ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੂਸਰੀ ਸੱਟ ਮਾਰ ਸਕਦਾ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਆ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨੇਜ਼ੇ ਨਾਲ ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਬਾਂਹ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਉੱਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਘਾਇਲ ਕਰ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਡਿੱਗਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਢਹਿ ਗਏ, ਪੈਰ ਥਿੜਕ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਧੜਾਂ ਲਈ ਕਾਫੀ ਖਿਚਤਾਣ ਰਹੀ ਅਤੇ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਹੀ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆਏ। ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਇਤਨੇ ਡੂੰਘੇ ਜ਼ਖਮ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਤਿੰਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਵੀ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਕਸੂਰ ਲਿਜਾ ਕੇ ਦਫ਼ਨਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਪੇਸ਼ਗੀ (ਕੁਤਬੁਦੀਨ ਖ਼ਾਨ) ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਡੇਰਾ ਅਤੇ ਸਾਮਾਨ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ। ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਅਤੇ ਰਾਇਪੁਰੋਂ (ਰਾਜਪੁਰੋਂ) ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਚੋਖਾ ਮਾਲ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਇਹ ਕਲਾਨੌਰ ਅਤੇ ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਪਰਗਣਿਆਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਪਏ। ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਰਾਜਪੁਰ ਦੀ ਲੜਾਈ 6 ਮਾਰਚ ਸੰਨ 1711 ਦੇ ਇਕ ਅੱਧਾ ਦਿਨ ਏਧਰ ਓਧਰ ਹੋਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਹਾਲਤ ਹੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਕਿ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਾਤਾ (ਸੁੰਦਰੀ) ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਆਪਣੀ ਮਿਤੀ ਵੈਸਾਖ 22 (1768 ਬਿਕਰਮੀ, 20 ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ 1711 ਈਸਵੀ) ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ :—

....ਦੇਸ਼ ਵਿਚਿ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਬਲੁ ਛੂਟਿ ਗਇਆ ਹੈ॥ ਸਿੰਘ ਪਰਬਤਾਂ ਬਬਾਨਾ ਜਾਇ ਬਸੇ ਹੈਨ॥ ਮਲੇਛੋਂ ਕੀ ਦੇਸ਼ ਮੇਂ ਦੋਹੀ ਹੈ॥ ਬਸਤੀ ਮੇਂ ਬਾਲਕ ਜੁਵਾਂ ਇਸਤਰੀ ਸਲਾਮ ਨਾਹੀ॥ ਮੁਛ-ਮੁਛ ਕਰਿ ਮਾਰਦੇ ਹੈਨ॥ ਗੁਰੂ ਦਰੋਹੀ ਬੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗੁ ਮਿਲਿ ਗਏ ਹੈਨ॥ ਹੰਦਾਲੀਏ ਮਿਲਿ ਕਰਿ ਮੁਕਬਰੀ ਕਰਦੇ ਹੈਨ॥ ਸਾਥੀ ਚਕੁ ਛੋੜ ਗੇ ਹੈਨ॥ ਮੁਤਸਦੀ ਭਾਗ ਗਏ ਹੈਨ॥ ਸਾਡੇ ਪਰ ਅਬੀ ਤੋ ਅਕਾਲ ਕੀ ਰਛਾ ਹੈ॥ ਕਲ ਦੀ ਖਬਰ ਨਾਹੀ॥ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਟਲ ਹੈਨ॥ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁਤਰੇਲੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸਤ ਹੋਇ ਗਇਆ ਹੈ।...ਦੇਸ਼ ਵਿਚਿ ਗੋਗਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਬੰਧਨ ਮੁਕਤਿ ਹੋਇ ਭਾਗ ਗਇਆ ਹੈ॥ ਸਾਹਿਬ ਬਾਹੁੜੀ ਕਰਨਗੇ॥.....ਮਿਤੀ ਵੈਸਾਖੁ ੧੧॥

ਇਹ ਉਹ ਦਿਨ ਸਨ ਕਿ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਸਿੰਘਾਂ ਹੱਥੋਂ ਖੁਸ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਰਾਜ ਹਿੱਲ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀ ਸਿੰਘ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੇ ਸਨ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ 10 ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ 1710 ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਤਲਾਮ ਦੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਹੋਏ ਨੂੰ ਚਾਰ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਬੱਚੇ, ਜੁਆਨ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਕੇ ਮਾਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਬਹਿਰਾਮਪੁਰੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੱਖਣ-ਲਹਿੰਦੇ ਨੂੰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਕਲਾਨੌਰ ਆ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਜਿੱਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਥੇ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਹੁਤ ਕਰਨੀ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਹੋਣੀ ਅਤੇ ਈਨ ਮੰਨ ਕੇ ਕਲਾਨੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਲੜਾਈ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ। ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਆ ਭਰਤੀ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਉਸ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹ ਦਿਲੇ ਵਰਤਾਓ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰੱਈਅਤ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਇਸਲਾਮੀ ਧਰਮ ਦਾ ਵੈਰੀ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਅਕਾਰਨ ਸੇ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਖ਼ਤੀ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਤਾਂ ਜ਼ੁਲਮੀ ਰਾਜ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ। ਇਤਫ਼ਾਕ ਨਾਲ ਇਸ ਵੇਲੇ ਰਾਜ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਰਾਜਸੀ ਬਲ ਉੱਤੇ ਰਾਜਸੀ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਧਨ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ।

28 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1711 ਨੂੰ ਹਿਦਾਇਤੁੱਲਾ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਰਾਹੀ ਭਗਵਤੀ ਦਾਸ ਹਰਕਾਰੇ ਦਾ ਖਬਰਾਂ ਦਾ ਪਰਚਾ ਜੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਹੋਇਆ ਉਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ :—

ਨਾਨਕ-ਪੂਜ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਦਾ (20 ਅਪ੍ਰੈਲ) ਤੱਕ ਡੇਰਾ ਕਲਾਨੌਰ ਦੇ ਕਸਬੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬਚਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਿਹਾ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਜੋ ਭੀ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਸ ਵੱਲ ਰੁਜੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਅਤੇ ਤਨਖਾਹ ਨਿਯਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਨਮਾਜ਼ ਅਤੇ ਖੁਤਬਾ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੁਣ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚੁਨਾਂਚਿ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਬਾਂਗ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਵੱਲੋਂ ਸੁਖ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬਿਆਸਾ ਰਾਵੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਇਲਾਕਾ ਗਾਹ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਰਾਵੀਉਂ ਪਾਰ ਵੀ ਜਾ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ। 13 ਮਈ ਨੂੰ ਕੇਸੋ ਰਾਉ ਹਰਕਾਰੇ ਵੱਲੋਂ ਪੁੱਜੀ ਖਬਰ ਦੀ ਫ਼ਰਦ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਨੇ ਰਾਵੀਉਂ ਪਾਰ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਠਾਣੇ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਏ ਹਨ। ਫੇਰ ਉਰਾਰ ਆ ਕੇ ਫਸਾਦ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਫ਼ਗਾਨਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਕਰਕੇ ਕਈ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਪਾਰਲੇ) ਠਾਣਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ। 18 ਮਈ ਨੂੰ ਭਗਵਤੀ ਦਾਸ ਹਰਕਾਰੇ ਨੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਿਆਸਾ ਨਦੀ ਤੋਂ ਸੱਤਾ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਹੈ। ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਇਸੇ ਹਰਕਾਰੇ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੀ ਫਰਦ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ। (16 ਮਈ) ਤੱਕ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਡੇਰਾ ਬਟਾਲੇ ਤੋਂ ਦੋ ਕੋਹਾਂ ਉੱਤੇ ਅੱਚਲ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਸੀ ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਵੱਲ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਤੋਂ ਰਾਮ ਚੰਦ ਨਾਮੀ ਆਦਿ ਸਿੱਖ ਸਤ ਹਜ਼ਾਰ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹਿਆਂ ਅਤੇ ਪਿਆਦਿਆਂ ਸਮੇਤ ਉਸ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ ਹਨ ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਉਸਨੂੰ ਰੱਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਖਾਣਾ ਦਾਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਤੋਂ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹਥ ਲੱਗੇਗਾ ਉਹ ਉਸੇ ਦਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਆਉਣਗੀਆਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ ਨਾ ਪੁੱਜੀਆਂ ਤਾਂ ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਦੇ ਰਸਤੇ ਅਜਮੇਰ ਵੱਲੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਜਾਵਾਂਗੇ।

ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆ ਪੁੱਜਣ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਇਥੇ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਈ ਲੋਕ ਘਰ-ਘਾਟ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ ਟੱਬਰਾਂ ਅਤੇ ਚੁੱਕੇ ਜਾ ਸਕਣ ਜੋਗੇ ਮਾਲ ਸਮੇਤ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਥਾਵਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਭੱਜ ਗਏ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਧੜੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਧੜੇ ਦਾ ਆਗੂ ਸੱਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ ਕਾਦਰੀ ਸੀ। ਇਹ ਨਵਾਂ ਨਵਾਂ ਹੀ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਵਸਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਵੱਡਾ ਮਦਰੱਸਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾਨਕਾਹ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਟੱਬਰ ਕਬੀਲੇ ਲੈ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਧੜੇ ਦਾ ਆਗੂ ਸ਼ੇਕ ਅਹਿਮਦ ਸੀ ਜੋ ਸ਼ੈਖੁਲ-ਹਿੰਦ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਡੱਟ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ

ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੜਨ ਅਤੇ ਘੇਰੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਹੌਂਸਲਾ ਦਿੱਤਾ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਟਾਲੇ ਪੁੱਜਾ, ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਕਰ ਲਏ ਅਤੇ ਕੰਧਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਆਪ ਸ਼ੈਖੁਲ-ਹਿੰਦ ਆਪਣੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਅਤੇ ਕੁਲ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਾਥੀ ਦਰਵਾਜਿਉਂ ਬਾਹਰ ਗਿਆ। ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਡਟ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਸਿੰਘਾਂ ਅੱਗੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਨਾ ਟਿਕ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਹੀ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਘੇਰਿਆ ਅਤੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ੇਖ ਦੀ ਲੋਥ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਦੋ ਕੁ ਮੀਲ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਨਾਮੀ ਪਿੰਡ ਤੇ ਕੋਟਲਾ-ਸ਼ੈਖਲ-ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਦਫਨਾਈ ਗਈ। ਇਥੇ ਇਸ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਦੇ ਬੰਦੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਨ ਤੱਕ ਵਸਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਸ਼ੈਖੁਲ-ਹਿੰਦ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੀ ਖੜੋਣਾ ਸੀ? ਝੱਟ ਭੱਜ ਤੁਰੇ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋੜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾ ਵੜੇ। ਸੱਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਫ਼ਜਲ ਦੀਨ ਦਾ ਮਦਰੱਸਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਖਾਲੀ ਪਿਆ ਸੀ, ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਹਵੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਅਬਦੁੱਲ ਹੱਕ ਦਾ ਮੁਹੱਲਾ ਅਤੇ ਮਕਾਨ ਸੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਗਏ। ਬਟਾਲੇ ਦੀ ਲੜਾਈ 18 ਮਈ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਹੋਈ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਦਾ ਸੀ ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਬਾਦਸਾਹੀ ਜਰਨੈਲ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਪਏ ਹੋਏ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਸਨ ਅਤੇ ਖੁਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਰਾਵੀ ਪਾਰ ਹੋ ਕੇ ਜੰਮੂ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦੀ 23 ਮਈ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ ਲਿਖਤ ਅਤੇ 28 ਮਈ ਬਸੀ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਪੁੱਜੀ। ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਲਿਖਤ ਅਤੇ ਰੁਸਤਮ ਜੰਗ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਟਾਲਿਉਂ ਹੱਟ ਕੇ ਰਾਵੀਉਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। 30 ਮਈ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਰਫਰਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹਸਨ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ ਤੋਂ ਕਰੌਲ ਲੈ ਕੇ ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਦਿਨੀਂ ਬਟਾਲੇ ਛਾਉਣੀ ਪਾਉਣ ਲਈ ਥਾਂ ਦੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ।

ਜੰਮੂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਕ ਜਥੇ ਨੇ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਅਤੇ ਪਸਰੂਰ ਜਾ ਮਾਰੇ ਉਧਰੋਂ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ 24 ਮਈ ਨੂੰ ਬਿਆਸਾ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਸਿੱਧਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲੱਗ ਤੁਰਿਆ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਲਈ 31 ਮਈ ਨੂੰ ਉਹ ਸੌਖੇ ਹੀ ਰਾਵੀਉਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਤ ਵਿਚ 30 ਕੋਹ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਮਾਰ ਕੇ ਪਸਰੂਰੋਂ ਸੱਤ ਕੋਹ ਪਰੇ 1 ਜੂਨ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਜਾ ਲਾਈ। ਜਿੱਥੇ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬੜੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਰੁਸਤਮਿ-ਜੰਗ, ਈਸਾ ਖ਼ਾਨ ਮੰਝ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਬੜੀ ਹਟਵੀਂ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਦੋਵਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦਾ ਬੜਾ

ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਵੱਲੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਜੀ ਗਈ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਜੋ 4 ਜੂਨ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੀ ਉਹ ਖ਼ੁਦ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਬੰਦੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਫੱਟੜ ਹੋਏ (ਬੰਦਾ ਰਾਇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਹਮ ਬਿਸੀਆਰ ਜ਼ਖਮੀ ਸ਼ੁਦਾ) ਈਸਾ ਖ਼ਾਨ ਮੰਝ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਹਾਥੀ ਵੀ ਫੱਟੜ ਹੋਏ ਅਤੇ ਆਪ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਹੀ ਬਚ ਸਕੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਖ਼ੁਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਨਹੀ , ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਾਂ ਘਾਇਲ ਫਟੜਾਂ ਵਿਚ ਡਿਗਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਾਣਕਾਰ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਲੋਥਾਂ ਪਛਾਣਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੌੜ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇਸ ਜਥੇ ਵਿੱਚ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਜੰਮੂ ਦੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਜਥਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਜੰਗ ਹੋਈ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉੱਤਰ-ਲਹਿੰਦੇ ਵੱਲ ਪਸਰੂਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਮਗਰ ਆ ਜਾਣ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਉੱਤਰ-ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਨਿਕਲ ਜਾਏ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ ਭਾਵੇਂ ਜੰਗ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਨੀ ਹੀ ਉਠਾਉਣੀ ਪਈ।

ਜਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੰਮੂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਸੂਹ ਜਮਵਾਲੀਏ ਰਾਜਾ ਧਰੁਵ ਦੇਵ ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਸੂਬਾ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰ-ਨਵੀਸ ਨੂੰ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਰਾਜੌਰ ਦੇ ਸੱਯਦ ਅਜਮਤੁੱਲਾ ਖ਼ਾਨ ਆਦਿ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਰਾਹ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ। ਉਧਰ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ, ਰੁਸਤਮਿ ਜੰਗ (ਰੁਸਤਮ ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ), ਅਗਰ ਖ਼ਾਨ (ਅਸਗਰ ਖ਼ਾਨ), ਈਸਾ ਖ਼ਾਨ ਮੰਝ ਆਦਿ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਦਰੇ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਆ ਪੁਜੇ। ਆਪਣੇ ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖਬਰਾਂ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਕਿ ਅੱਜ ਜਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਫੜ ਲਿਆ ਜਾਏਗਾ। ਇਹ ਖਬਰਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਲਾਹੌਰੀ ਅਖ਼ਬਾਰ-ਨਵੀਸ ਵੱਲੋਂ ਹਿਦਾਇਤੁੱਲਾ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਰਾਹੀ 7 ਅਤੇ 8 ਜੂਨ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀਆਂ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਣੀ ਫਿਰ ਗਿਆ। ਜਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਚਤੁਰਾਈ ਨਾਲ ਜੋ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਫੁਰ ਪੈਂਦੀ ਸੀ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਬਚ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਾਸਿਆਂ ਉਤੇ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਦਸਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਣ ਦਾ ਵੀ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦਾ। ਤਿੰਨ ਪਾਸੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਉੱਚੀ ਸਿੱਧੀ ਪਹਾੜੀ। ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅੱਖ ਬਚਾ ਕੇ ਉਹ ਇਕ ਨੁੱਕਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੌਕਾ ਤਾੜ ਕੇ ਪੜੋਲ ਕਠੂਹੇ ਦੇ ਲਾਗਿਉਂ ਬਿਲਕੁਲ ਰੁਸਤਮ ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਉਸਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ 'ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਿਆ। ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਰੁਸਤਮਿ ਜੰਗ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵੱਲੋਂ

ਬੜੀ ਵਾਹ ਲਾਈ ਪਰ ਝੱਟ ਪੱਟ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਆਈ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਰੌਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਤਲਵਾਰਾਂ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚੀਰਦੇ ਅਤੇ ਜੋ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਦੇ, ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤਿਲਕ ਜਾਣ ਪਰ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਰੁਸਤਮ ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਦਿਲ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਛਾ ਗਿਆ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫੜ ਸਕਣ ਦੀ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਆਸ ਨਾ ਰਹੀ। ਉਹ ਅੜ-ਬੜ ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਔਖੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਅਤੇ ਡੰਡੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਛਿੱਥਾ ਪੈ ਕੇ ਰੁਸਤਮ ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਆਪਣਾ ਗੱਚ ਪੜਲ ਕਠੂਹੇ ਅਤੇ ਲਾਗੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਉੱਤੇ ਕੱਢਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠ-ਮੂਠ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਫੜ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹ ਵਜੋਂ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਦਭਾਗੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਘੋੜ ਮੰਡੀ (ਬਾਜ਼ਾਰ ਨਾਖਾਸ) ਵਿਚ ਜਾ ਵੇਚਿਆ।

ਛੇਤੀ ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਨ ਵਿੱਚ ਮਤਭੇਦ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਾਚਾਕੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਰੁਸਤਮਿ-ਜੰਗ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੰਨ ਭਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਖੱਟਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੰਨਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਕੱਚਾ ਸੀ ਚੁਗ਼ਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਮੰਨ ਕੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਗੰਢ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਮੁਹੰਮਦ ਸਫ਼ੀ ਵਾਹਿਦ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਮਿਰਤਿ-ਵਾਰਿਦਾਤ' ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਰੁਸਤਮਿ ਜੰਗ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬੇਈਮਾਨੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਦੀ ਊਜ ਲਗਾਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰੁਸਤਮਿ-ਜੰਗ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਚ ਨਿਕਲਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਸੱਚੀ ਮੰਨ ਲਈ। ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦ 11 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਰੁਸਤਮਿ-ਜੰਗ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਪੁੱਜੀ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੰਮੂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਦਰੇ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਹੋਰ ਫ਼ੌਜ ਮਿਲ ਜਾਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਰੇ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦਰੇ ਵਿਚ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਰੁੱਖਾ ਅਤੇ ਅਯੋਗ ਵਰਤਾਉ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਰੁਸਤਮ-ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ 21 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਹਮੀਦੁ ਦੀਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰੁਸਤਮ-ਦਿਲ ਖਾਨ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਵਿਚ ਨਾ ਵੜਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ, ਪਰ ਜਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਲਾਹੌਰ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਘਰ ਘਾਟ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਏ ਅਤੇ ਜੇ ਅੱਗੋਂ ਕੋਈ ਹੁੱਤ ਕਰੇ ਤਾਂ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। 22 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਜਦ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ ਲੈ ਕੇ

ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ ਲੜਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਰੁਸਤਮ ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਬੇੜੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿਤਾ ਜਾਏ। ਉਸ ਦਾ ਘਰ ਘਾਟ ਅਤੇ ਮਾਲ-ਮਤਾਹ ਸਭ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਏ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਸਰਬਰਾਹ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ।

ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਲਿਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਦੁਖੀ ਸਨ ਉਸਨੂੰ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬੁੱਕ ਉਸ ਉੱਤੇ ਸੁੱਟੇ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੇਰਪਰਵਾਹ ਸੁਭਾਉ ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਘਬਰਾਇਆ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਹਾਥੀ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਸਨ ਹਾਸਾ ਮਖੌਲ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਸੇ ਖੜੌਤਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉੱਚੀ ਸੁਣਾ ਕੇ ਆਖਿਆ "ਦੱਲਾ, ਦੱਲਾ"। ਇਸਲਾਮ ਖ਼ਾਨ ਇਸ ਵੇਲੇ ਰੁਸਤਮ ਦਿਲ ਖਾਨ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਦੂਸਰੇ ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰੁਸਤਮ ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਘਬਰਾਹਟ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਭਾਈ! ਕਿਸ ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਹੈ? ਅਗਲਾ ਦੱਲਾ ਕਿ ਪਿਛਲਾ ਦੱਲਾ?" ਰੁਸਤਮ-ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਮੀਰ ਤੁਜ਼ਕ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਇਸਲਾਮ ਖਾਨ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਨਾਇਤੁੱਲਾ ਖ਼ਾਨ ਖ਼ਾਨਿ ਸਾਗਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇ। ਰੁਸਤਮ ਦਿਲ ਖਾਨ ਪਾਸੋਂ 500 ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਅਸ਼ਰਫੀਆਂ ਇਕ ਲੱਖ ਛੱਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ, 11 ਹਾਥੀ, 10 ਘੋੜੇ, 18 ਊਠ, ਕੁਝ ਹੀਰੇ ਜਵਾਹਰ ਅਤੇ 40 ਗੱਡੇ ਤੰਬੂਆਂ ਦੇ ਮਿਲਾ ਕੇ 27 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ ਹੋਈ ਕਿ ਰੁਸਤਮ-ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਾਈ ਸਿਕੰਦਰ ਖ਼ਾਨ ਕਾਂਗੜੇ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਰੁਸਤਮ ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਕੈਦ ਹੋਏ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਸਮਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਵੀ ਢਿਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਰੁਸਤ ਨੂੰ ਰਿਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਗਰੰਫਰ ਖਾਨ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਬਖਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਕਾਂਗੜੇ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਨਿਯਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਬਹਾਦੁਰ.ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਬਾਅਦ

ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ 1 ਅਗਸਤ ਸੰਨ 1711 (ਪੰਜ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ) ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਡੇਰਾ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਬਲਕਿ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਿੰਡ ਆਲੂਵਾਲਾ ਦੇ ਪਾਸ ਰੱਖਿਆ। ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਅਜ਼ੀਗੁਸਾਨ ਪਿੰਡ ਅਵਾਨ ਪਾਸ ਟਿਕਿਆ ਅਤੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਦੇ ਗੱਡਿਆਂ ਨਾਲ ਵਲਗਨ ਤਗਲ ਲਈ ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਅੱਜ਼ਦੀਨ ਦਾ ਡੇਰਾ ਪ੍ਰਵੇਜ਼ਬਾਦ ਮੰਡੀ ਦੇ ਲਾਗੇ ਸੀ। ਰਫ਼ੀ-ਉ-ਸਾਨ ਦਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਗਮੂ ਦੇ ਬਾਗ ਪਾਸ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਜਹਾਨ ਮਸ਼ ਦਾ ਸ਼ਾਹਮੀਰ ਖੁਸ਼ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਚੂੰਕਿ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ ਅਤੇ ਗਾਜ਼ੀ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਆ ਰਹੇ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕੱਟੜ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹ ਮਚ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਬੜੀ ਆਫਤ ਦੇ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਮੁਸੀਬਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਉੱਠੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਦ ਕਿ ਹੈਦਰੀ ਝੰਡੇ ਵਾਲੇ ਜਹਾਦ ਦੇ ਆਗੂ ਸੱਯਦ ਇਨਾਇਤ, ਅਤਾਉੱਲਾ, ਮੁਹੰਮਦ ਤਕੀ ਆਦਿ ਭੀਲੋਵਾਲ ਵਿਚ ਮਾਰ ਖਾ ਕੇ ਨਿਮੋਝੂਣੇ ਮੁੜੇ ਸਨ। ਰਣਭੂਮੀ ਵਿਚ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਛਿੱਥੇ ਪਏ ਹੋਏ ਜਹਾਦੀ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੱਟੜ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਧਰਾਮਿਕ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕਾਫਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਘਾਟ ਫੂਕ ਦਿਓ ਅਤੇ ਜੋ ਹੱਥ ਆਵੇ ਲੁੱਟ ਲਓ। 'ਤਾਰੀਖਿ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹੀ'ਦਾ ਕਰਤਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਤਲਾਮ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫਰਮਾਨ ਵੀ ਇਥੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਪਾਗਲ ਕੱਟੜਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਵਧੀਕੀਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਸ਼ਹਿ ਮਿਲ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਲੋਕਾਂ ਉਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸਿੱਖਾਂ ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੱਖੀ ਜਾਂ ਹਮਦਰਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਝੂਠ ਮੂਠ ਕਹਿ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਿਰੋਲ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪੂਜਾ ਵੀ ਰੋਕਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਗਰੀਬ ਅਵਧੂਤ ਸਨਿਆਸਨ ਹਿੰਦੂ ਜਨਾਨੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਫਸਾਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪੁਰਾਣਿਆਂ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਪਾਸ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਮੱਠ ਸੀ ਜਿਥੇ ਉਹ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਸਮਾਧੀ ਲਾਇਆ ਕਦੇ ਸਨ। ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਅਵਧੂਤ ਜਨਾਨੀ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਮਗਨ ਸੀ ਕਿ ਕੁਝ ਲੁੱਚੇ ਲਫੰਗੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਕੱਟੜਪਣ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਛੁਰਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਖੋਪਰੀ ਉਡਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਦੇ ਜ਼ਖਮ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਹੂ ਵਗ ਤੁਰਆ ਜਿਵੇਂ ਝਰਨੇ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਵਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘੰਟੇ ਵਿਚ ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਗੀ ਜ਼ਖਮ ਵਿਚੋਂ ਲੋ ਦੀ ਇਕ ਛੋਹੀ ਜਿਹੀ ਰਿਸ਼ਮ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੌਕੇ ਉੱਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਸਭ ਨੂੰ ਇਸ ਦੁਖ ਭਰੀ ਘਟਨਾ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਅਫਸੋਸ ਅਤੇ ਅਚੰਭਾ ਹੋਇਆ ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਪੱਖਪਾਤ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਮੂੰਹੋਂ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਿੰਤਾ ਭਰੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰ ਗਈ। ਕਿਉਂਕਿ 'ਸੀਅਰੁਲ-ਮੁਤਾਖ਼ਰੀਨ' ਦੀ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਭਾਵੇਂ ਮੌਤ ਦਾ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਭੈ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਆਪਣੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂ ਸਰੀਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਵੀ ਰੋਮ ਨਹੀਂ ਕੱਟਣ ਜਾਂ ਮੁਨਾਉਣਗੇ।

ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨਾਬਾਦ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਯਾਰ-ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਕਲੰਧਰ ਦੇ 'ਦਸਤੂਰੁਲ ਇਨਸ਼ਾ' ਅਤੇ ਰੁੱਕਾਤਿ-ਅਮੀਨੁਦੌਲਾ' ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਰੁਕੇ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ:

ਇਸੇ ਦਿਨ ਨਿਸ਼ ਦਿਨ ਕਿ ਨਾਨਕ-ਪ੍ਰਸਤਾਂ (ਨਾਨਕ ਪੂਜ-ਸਿਖਾਂ) ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੀ, ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਕੱਟ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਕੋਈ ਬੇਦੀਨ (ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਿਮ) ਲੰਮੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਨਾ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਜੋ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਮਿਲ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਪੁੱਟ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਸਾਰੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਨਸਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕੈਂਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਹੁਕਮ ਨੇ ਇਹ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ ਕਿ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਦਿਓ-ਕੱਦ ਸਰਦਾਰ ਨਾਈਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਈ ਗੰਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਚਿਲਮਚੀਆਂ ਸਮੇਤ ਗਲੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਨਿਰਾਦਰੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਮੁੰਨ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਗੜੀ ਅਤੇ ਜਾਮੇ ਲਾਹ ਦਿੰਦੇ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰ ਮੁਤੱਸਦੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਹਿੰਦੂ ਆਪਣੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਘਰੀਂ ਹੀ ਮੁਨਾ ਕੇ (ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ) ਹਜ਼ੂਰ ਆਉਂਦੇ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਇਹ ਗੱਲ ਵਧਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ਜਦ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰਾ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਜਾ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਰਸਮ ਲਈ ਤਿਆਰੀਆਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੀਆਂ ਵੱਲ ਝੁਕਾਓ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਸੁੰਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤੌਖ਼ਲਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀਆਂ ਮਸੀਤਾਂ ਵਿੱਚ

ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਲਈ ਜੁਮੇ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਵਾਰਸ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਲਈ ਬਦ 'ਵਸੀ' ਦਾ ਵਾਧਾ ਰੌਲੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਅੱਗੇ ਸੁੰਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਈਂ ਫਸਾਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੁੰਨੀ ਮੁੱਲਾਵਾਂ ਦੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਰਨ ਪਰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਤੋਂ ਜੁੰਮੇ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਪਿਛੋਂ ਖ਼ੁਤਬਾ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਹਠ ਉੱਤੇ ਅੜਿਆ ਰਿਹਾ, ਖ਼ੁਤਬਾ ਨਾ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਖ਼ਤੀਬ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਕੈਦ ਕਰਨ ਲਈ ਆਗਰੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਖ਼ਾਨ ਮੀਰ ਆਤਿਸ਼ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਗਲੇ ਜੁੰਮੇ ਨੂੰ ਤੋਪ ਖ਼ਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਜਾਮੇ-ਮਸੀਤ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ 'ਵਸੀ' ਵਧਾ ਕੇ ਖ਼ਤਬਾ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੇ। ਪਰ ਆਖ਼ਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹਠ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ 21 ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ 1711 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪੁਰਾਣੇ ਢੰਗ ਦਾ ਖ਼ਤਬਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਸੁੰਨੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਫਸਾਦ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਮਿੱਟ ਗਿਆ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਟਿਕੇ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੰਮੂ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੱਖਣ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਖਿਸਕ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸੂਹ ਪਿੱਛੇ ਪਈਆਂ ਰਹੀਆਂ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੰਦਾ। 30 ਦਸੰਬਰ, 1711 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਛੇਵਾਂ ਸਾਲ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਜਨਵਰੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਅੰਤ ਉਸ ਦੀ ਤਬੀਅਤ ਕੁਝ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਗੜਦੀ ਗਈ। ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਕੁਝ ਖਰਾਬੀ ਜਿਹੀ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਭਰਮ (ਵਹਿਮ) ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਫਰਵਰੀ 1712 ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਕੀ ਗੱਲ ਆਈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੁੱਤੇ ਅਤੇ ਖੋਤੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਜੋਗੀ ਸਾਧੂਆਂ ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਨੂੰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਵਹਿਮ ਹੁਣ ਤੱਕ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਤੇ ਉਦੋਂ ਰੋਂਦੇ ਹਨ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਜਮਦੂਤ ਜਾਂ ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਦਿਨੀਂ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੇ ਰੋਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦਾ ਭੈਅ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਣ ਪਰ ਸੈਂਕੜੇ ਕੁੱਤੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਅਮੀਨ ਦੀਨ ਨੇ ਜਿਸ ਦਾ ਤੰਬੂ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਸੀ, ਆਪ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸਵੇਰੇ ਪਹੁ-ਫੁਟਾਲੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੁੱਤੇ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਡਰ ਕੇ ਪਾਰਲੇ ਪਾਸੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹਨੇਰੇ ਪਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਉਂਦੇ ਜਿਥੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਮਿਲਦਾ ਸੀ।

ਜੋਗੀਆਂ, ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ, ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਆਦਿ ਸਬੰਧੀ 28 ਅਕਤੂਬਰ, ਸੰਨ 1711 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਏ ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਲਸ਼ਕਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ।

14 ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸੀ। 15 ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਰਾਤ ਨੂੰ ਤਿਲੀ ਦੀ ਸੋਜ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਤਬੀਅਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਜ਼ਾਦਿਆਂ, ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਅਮੀਰਾਂ (ਸਰਦਾਰਾਂ) ਅਤੇ ਲਸ਼ਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਅਫੜਾ-ਤਫੜੀ ਮਚ ਗਈ। ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਵੈਦਾਂ ਹਕੀਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਬਹੁਤ ਯਤਨ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਹੁੰਦਾ ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਭਾਵੇ। 17-18 ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ 1712 ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹ ਆਲਮ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਇਸ ਅਸਾਰ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸਰੀਰ ਦਫ਼ਨਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਮੌਲਵੀ ਗੁਗਦੱਲਾ, ਮਹਿਫੂਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਅਬਦੁਲ ਕਾਦਰ ਨੇ ਤਾਬੂਤ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਵਾਲੀ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਇਹ ਤਾਬੂਤ ਬਿਨਾਂ ਦਫ਼ਨਾਏ ਹੀ ਪਿਆ ਰਿਹਾ। ਅੰਤ (1 ਅਪ੍ਰੈਲ) ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਮਲਿਕਾ ਬੀਬੀ ਮਿਹਰ-ਪਰਵਰ ਅਤੇ ਚੰਨ-ਕਿਲੀਚ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਸੁਪਰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਲੋਥ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਤੋਰੀ ਗਈ ਜਿੱਥੇ ਇਹ 5 ਮਈ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ ਅਤੇ ਖ਼ੁਆਜਾ ਬਖ਼ਤਿਆਰ ਕਾਕੀ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਦੇ ਲਾਗੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਬਣਵਾਈ ਹੋਈ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦੀ ਮਸੀਤ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਦਫਨਾਈ ਗਈ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਿਓ ਦਾਦਿਆਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਤਖ਼ਤ ਲਈ ਆਪਾ ਧਾਪੀ ਪੈ ਗਈ। ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਫਸੀਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ 4-7 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਮੁੱਸ਼ਾਨ ਦਾ ਹਾਥੀ ਤੋਪ ਦੇ ਇਕ ਗੋਲੇ ਨਾਲ ਫੱਟੜ ਹੋ ਕੇ ਇੰਨਾ ਬੇਕਾਬੂ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਰਾਵੀ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਜਾ ਛਾਲ ਮਾਰੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਅਤੇ ਹਾਥੀ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਡੁੱਬ ਮੋਏ। ਆਖ਼ਰ ਜਹਾਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਬਾਕੀ ਭਰਾਵਾਂ ਜਮਨ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਰਫ਼ੀ-ਉ-ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ (17-18 ਮਾਰਚ) ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮਾਰ ਮੁਕਾ ਕੇ 19 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ। ਜਹਾਨ ਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਰਾਜ ਕਤਲਾਂ ਅਤੇ ਕੈਦਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਇਹ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤੱਕ ਨਾ ਚੱਲ ਸਕਿਆ। ਦਸਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਪਿਛੋਂ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਅਜ਼ੀਮੁਸ਼ਾਨ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਫਰੁੱਖਸੀਅਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸੱਯਦ ਹਸਨ ਅਤੇ ਅਬਦੁੱਲਾ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ 2 ਫਰਵਰੀ 1713 ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਤਖ਼ਤ ਲਈ ਆਪ ਧਾਪੀ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ 1712 ਤੋਂ ਸੰਨ 1713 ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਤੱਕ ਜਦ ਕਿ ਅਬਦੁੱਸਮੱਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ

ਸਢੌਰੇ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ ਰਾਜ–ਰੌਲੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਖਾਲਸਿਆਂ ਸਦਾ ਮੁੜ ਜ਼ੋਰ ਪੈ ਜਾਣ ਲਈ ਬੜਾ ਸਹਾਈ ਹੋਇਆ। ਦਸੰਬਰ 1710 ਵਿੱਚ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਜਿਵੇਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਜਾ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ ਜਿਥੇ ਕਿ ਬਾਯਜ਼ੰਦ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸ਼ੱਮਸ ਖ਼ਾਨ ਤਾਂ ਥਾਂ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਯਜ਼ੀਦ ਖ਼ਾਨ ਇਥੇ ਇਤਨਾ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਾਇਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮਰ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਲਾਨੌਰ ਅਤੇ ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਪਰਗਣੇ ਜਾ ਮਾਰੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਸਰੂਰ ਜਾ ਸੋਧਿਆ ਅਤੇ ਦਸਤਮ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਪੜੋਲਾ ਕਠੂਹੇ ਵੱਲੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਜੰਮੂ ਦੀਆਂ ਦੱਖਣ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜਿਆ ਸੀ ਜਿਥੋਂ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਖੁਰਾ ਵੀ ਨਾ ਲੱਭ ਸਕਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਜ਼ਰੂਰ ਪਿਆ ਰਿਹਾ।

ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਤਖ਼ਤ ਲਈ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਹੱਥ ਪੈਰ ਪਸਾਰਨ ਅਤੇ ਖੁੱਸੀ ਹੋਈ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਝੱਟ ਪੱਟ ਸਢੌਰੇ ਉੱਤੇ ਮੁੜ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਜਿਸ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਉਹ ਅੜਬੜ ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਔਖੀਆਂ ਖੱਡਾਂ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਸਢੌਰੇ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਵਾ ਲਈ ਅਤੇ ਦੋ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਸਮੇਂ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣ ਜਾਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

ਸਢੌਰਾ ਅਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੀ ਘੇਰਾਬੰਦੀ

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫਰੁੱਖ਼-ਸੀਅਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਢੌਰੇ ਅਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਘੇਰਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੀਏ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੜੌਲ ਅਤੇ ਕਠੂਏ ਤੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਦੇ ਮੁੜ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲੈਣ ਅਤੇ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਇੱਥੇ ਘੇਰੇ ਲਈ ਜਾ ਪੁੱਜਣ ਤੱਕ ਬੀਤੇ ਵਾਕਿਆਤ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਦੇਣਾ ਉਚਿੱਤ ਹੈ।

ਰੁਸਤਮ-ਦਿਲ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਮੁਹਿੰਮ ਤੋਂ ਮੁੜ ਆਉਣ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ 22 ਅਗਸਤ ਤੱਕ ਦੇ ਹਾਲ ਪਿਛੇ ਲਿਖੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ 27 ਅਗਸਤ ਸੰਨ 1711 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਪੁੱਜੀ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਜਾਣ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਰੋਪੜ ਦੇ ਪਾਸੇ ਜਾ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਫ਼ੌਜ ਸਮੇਤ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਤੁਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ 31 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਜੈਨੁ-ਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਚਕਲਾ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 800 ਜ਼ਾਤ ਅਤੇ 840 ਸਵਾਰ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਬਰਾਬਰ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਇਹ ਵਹਿਦਾ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਤਰੱਕੀ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਲਾਏਗਾ। 14 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਨਾਲ ਨਿਯਤ ਸ਼ੰਕਰ ਰਾਓ ਹਰਕਾਰੇ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ 6 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੋਖੀ ਗਿਣਤੀ ਅੰਬੋਟੇ ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬਜਵਾੜੇ ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਲੋਕ ਖਿੰਡਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਈਸਾ ਖ਼ਾਨ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਦੁਆਬ ਅਤੇ ਫ਼ੈਜਅਲੀਖ਼ਾਨ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਬਜਵਾੜਾ ਕਈ ਚਿਰ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਇਬ ਵੀ ਆਪਣੀ ਥਾਈਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸ਼ੇਖ਼ ਅੱਲਾਯਾਰ ਦਰਵੇਸ਼ ਨੇ ਬਜਵਾੜੇ ਠਾਣੇਦਾਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਾਫ਼ਰ ਇਧਰ ਆਉਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਢੋਲ ਵਜਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕਣ ਲਈ ਪਿੰਡ ਅੱਜੋਵਾਲ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ।

15-16 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਖਬਰ ਪੁੱਜੀ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਕਹਿਲੂਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸੀ ਅਤੇ 7 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਸਤਲੁਜੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਿਛੋਂ ਦੀ 1 ਅਕਤੂਬਰ ਦੀ ਇਕ ਖ਼ਬਰ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ

ਕੀਰਤਪੁਰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਰਾਮਪੁਰੇ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਕਈ ਪਿੰਡ ਜਾ ਮਾਰੇ ਹਨ।

11 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਰਬਰਾਹ ਖ਼ਾਨ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੁਲਤਾਨ ਵੱਲ ਦੇ ਜੋ 40 ਨਾਨਕਪੰਥੀ ਵਣਜਾਰੇ ਸਿੱਖ ਕੋਤਵਾਲੀ ਆਏ ਹਨ, ਜੇ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਗੱਲ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਅਰਜ਼ ਹੋਈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਛੱਡਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਓ।

16 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਹਰਕਾਰੇ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਰਾਜਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੋਧਪੁਰੀਆ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਆਮ੍ਹੇਰੀਆ (ਜੈ-ਪੁਰੀਆ) ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ 7 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਸਢੌਰੇ ਪੁੱਜ ਗਏ ਹਨ। 9 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ ਖ਼ਬਰ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਨਾਹਣੀਏ ਰਾਜਾ ਭੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਜੋ ਸਲੀਮਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਕੈਦ ਸੀ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀਆਂ ਹੱਥੀਂ ਰਾਜਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜੈ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਲਿਖ ਕੇ ਬੰਦ-ਖ਼ਲਾਸੀ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਣਾ, ਪਰ ਅੱਗਿਉਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਵਾਬ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬੜੇ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਮੰਨੇ-ਦੰਨੇ ਰਾਜੇ ਹੋ, ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਜਾਓ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਬੰਦ-ਖ਼ਲਾਸੀ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਣਾ, ਪਰ ਅੱਗਿਉਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਵਾਬ ਲਿਖ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਬੰਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕੰਮ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਢੌਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਨਾਹਣ ਹਨ, ਲਿਖੋ ਕਿ ਉਸ ਬਦਬਖ਼ਤ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਵੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲੈਣ। ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਡੀ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਖ਼ਲਾਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

19 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਕੁਲੂ ਦੇਤੱਲਕੇ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਦੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਉੱਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਪਾ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਰੋਪੜ ਦੇ ਪਿੰਡ ਉੱਥਲ-ਪੁੱਥਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ 6 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ਦਾਰ ਖ਼ਾਨ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਦੁਆਬ ਜਲੰਧਰ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ।

14 ਅਤੇ 17 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਵੱਲੋਂ ਖ਼ਬਰ ਪੁੱਜੀ ਕਿ 9 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਫੱਟੜ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਜੰਗ ਕਿੱਥੇ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਖ਼ਬਰ ਤੋਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ।

30 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ (ਸ਼ੰਕਰ) ਰਾਓ ਹਰਕਾਰੇ ਨੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਇਹ ਲਿਖਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ (1) ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਜਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੋਧਪੁਰੀਏ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਹੇਰੀਏ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਏ ਹੋ, ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਪੁੱਜਿਆ ਸਮਝੋ। (2)

ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਾਸੂਸਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹਾਂ, ਛੇਤੀ ਹੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਜਾਂ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਆਂਗੇ ਅਤੇ ਲਸ਼ਕਰ ਵਿੱਚ ਢੌਂਡੀ ਪਿਟਵਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਦਿਸੇ ਤਾਂ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। (3) ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰਾਜਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਕੰਢੀ ਵਿੱਚ ਚੱਕਰ ਲਾਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰ ਭੇਜ ਦਿਓ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਦ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੋਧਪੁਰੀਏ ਅਤੇ ਆਮ੍ਹੇਰੀ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਜੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ 25 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਨਵੇਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਰੰਘੜਪੁਰ ਦੇ ਥਾਣੇ ਉੱਤੇ ਜਾ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਖਿਸਕ ਗਏ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 28 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਉੱਤੇ ਜਾ ਛਾਪਾ ਮਾਰਿਆ। ਬਰਸਾਣਾ ਨਦੀ ਉੱਤੇ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦਾ ਕਾਫੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਨੇ ਪੰਜ ਕੋਹ ਤੱਕ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਨਾ ਸਕਿਆ।

30 ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ 1711 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਛੇਵਾਂ ਵਰ੍ਹਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਿਨ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਪੁਤਰੇਲੇ) ਨੇ ਜੋ ਸਰਬਰਾਹ ਖ਼ਾਨ ਕੋਤਵਾਲ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿੱਚ ਸੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 9 ਅਸ਼ਰਫ਼ੀਆਂ ਦਾ ਸਿਰਵਾਰਨਾ ਕੀਤਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਚੱਕ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

17-18 ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ 1712 ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਜਹਾਂਦਰ ਸ਼ਾਹ 19 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ। ਦਸਵੇਂ ਦਿਨ 29 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ 9 ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਹਿੰਮ ਲਈ ਨਿਯਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 9 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਰਜ਼ ਹੋਈ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਫ਼ੌਜ ਸਮੇਤ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। 23 ਮਈ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਜੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਅੱਡੇ (ਕਿਲ੍ਹਾ ਲੋਹਗੜ੍ਹ) ਵਿੱਚ ਡਟਿਆ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਨਵੀਂ ਫ਼ੌਜ ਭਰਤੀ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਜਾਏ। 29 ਮਈ ਨੂੰ ਥਾਨੇਸਰ ਦੇ ਪੜਾਓ ਉੱਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰਾਏ ਮਾਨ ਖਿਦਮਤੀਏ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੋਧਣ ਲਈ ਹੋਰ ਫ਼ੌਜ ਮੰਗਵਾ ਲਈ ਜਾਏ।

11 ਜੂਨ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਮਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ 'ਤੇ ਬੈਠਾ 12 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਭੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਪੁੱਤਰ ਹਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼) ਨਾਹਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਰੋਸੇਯੋਗ

ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਖਿੱਲਤ ਇਨਾਮ ਬਖਸ਼ੀ।

8 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਦੋ ਤੋਪਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭੇਜਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ, ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਿਤਨੀ ਵੀ ਹੋਰ ਭੇਜੀ ਜਾ ਸਕੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਤੋਪਾਂ ਵੀ ਭੇਜੀਆਂ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪਹੁੰਚਾਈ ਗਈ। ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਸਢੌਰੇ ਅਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਘੇਰਾ ਪਾਈ ਰੱਖਿਆ ਪਰ ਸਿੰਘਾਂ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਜਦ ਵੀ ਕਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧੀਆਂ, ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਜਾ ਕੇ ਮੁੜ ਪਿੱਛੇ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1124 ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਜਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਦਰ ਸ਼ਾਹ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲੋਂ ਆ ਰਹੇ ਫੱਰੁਖ-ਸੀਅਰ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕਣ ਲਈ ਅਕਬਰਾਬਾਦ (ਆਗਰੇ) ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਧਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਲਈ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ਾਹੀ ਮੁਹਿੰਮ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਮੱਧਮ ਪੈ ਗਈ ਭਾਵੇਂ ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਿੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉੱਥੇ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਫ਼ਰੱਖ-ਸੀਅਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਜਹਾਂਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ 31 ਦਸੰਬਰ 1712 ਨੂੰ ਹਾਰ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ 1 ਫਰਵਰੀ 1713 ਨੂੰ ਅਮੀਰੁ-ਲ-ਉਮਰਾ ਜੁਲਫ-ਕਾਰ ਖ਼ਾਨ ਸਮੇਤ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਤਲਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਅਤੇ ਆਟੇ ਦਾਣੇ ਦੇ ਦੁਖਦਾਈ ਕਾਲ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਰਾਜ, ਮਿੱਸ ਕੌਰਨਰ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਬੜੀ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾ ਨੀਤੀ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ। ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਸਢੌਰਿਉਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਬੁਲਾਏ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਉੱਥੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀ ਕਰ ਸਕਣਾ ਸੀ? ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਵੀ ਵਿਹਲ ਮਿਲੀ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਵਿਅਰਥ ਨਹੀਂ ਗਵਾਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਸਢੌਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬਿਲਕੁਲ ਲਾਗੇ ਇਕ ਗੜ੍ਹੀ ਰਚ ਲਈ ਅਤੇ ਇਥੇ ਇਕ ਅੱਡਾ ਬਣਾ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ (ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ) ਦੇ ਸਾਰੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸਫਲ ਕਰਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।

ਸਢੌਰੇ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਅੰਦਰ ਬੈਠੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜੰਗ ਲਈ ਜੋਸ਼ ਅਤੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਡਟੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾਯੋਗ ਸੀ। ਉਹ ਮੌਸਮ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਛਕਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਬਾਹਰ ਘੇਰਾ ਪਾਈ ਬੈਠੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਜਦ ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਸ

ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਗੋਲਿਆਂ ਦਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੋਰਚੇ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਵਧਾ ਲਏ ਅਤੇ ਗੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਚਾਲੀ ਪੰਜਾਹ ਗਜ਼ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ। ਇੱਥੇ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਬਾਤਰੀ ਜਾਂ ਉੱਚਾ ਮੋਰਚਾ ਬਣਾ ਕੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਤੋਪ ਲਿਆ ਗੱਡੀ ਅਤੇ ਗੜ੍ਹੀ ਉੱਤੇ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾਉਣੀ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਤੋਪ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਬਹੁਤਾ ਵਿਗਾੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦਲੇਰੀ, ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਅਤੇ ਹਿੰਮਤ ਦਾ ਰੁਹਬ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤੋਪ ਨੂੰ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖਿਸਕਾ ਲਿਜਾਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਆਵਾਜ਼ ਹੀ ਸੁਣੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਲੈ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਐਨ ਉਸ ਥਾਂ ਤੱਕ ਸੁਰੰਗ ਪੁੱਟੀ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਤੋਪ ਗੱਡੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਲਦਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ ਅਤੇ ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਰੱਸੇ ਲੋੜ ਪੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਏ। ਇਹ ਵਰਖਾ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ। ਇਕ ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਦ ਕਿ ਮੀਂਹ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਵਰ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਨਾ ਕੁਝ ਦਿਸਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਸੁਣਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰਲੀ ਫ਼ੌਜ ਵਾਲੇ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਈਂ ਦੜੇ ਪਏ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਸਿਰ ਕੱਢਣ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦਾ, ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਤੋਪ ਖਿਸਕਾ ਲੈਣ ਦਾ ਚੰਗਾ ਮੌਕਾ ਸਮਝਿਆ। ਅੱਧੀ ਕੁ ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਰੰਗ ਦੀ ਬਾਕੀ ਛੜੀ ਹੋਈ ਮਿੱਟੀ ਵੀ ਹਟਾ ਲਈ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਦੂਈ ਦੇ ਅੱਗੇ ਬਲਦਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋਗਾਂ ਜੋੜ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਫਿਰ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਵਰਖਾ ਅਤੇ ਹਵਾ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਗੜ੍ਹੀ ਦੀ ਖਾਈ ਤਰ ਕੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਬੜੀ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਪੈ ਰਿਹਾ ਵੈਰੀ ਦੀ ਬਾਤਰੀ ਤੱਕ ਜਾ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਤੋਪ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਨੂੰ ਰੱਸੇ ਘੁਟ ਕੇ ਜਾ ਬੰਨ੍ਹੇ ਅਤੇ ਤਰ ਕੇ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਆ ਗਏ। ਬਲਦਾਂ ਨੇ ਜਦ ਖਿੱਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਤੋਪ ਸਣੇ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਹਿੱਲ ਪਈ ਤੇ ਸੁਰੰਗ ਵੱਲ ਨੂੰ ਰੁੜ ਪਈ। ਪਰ ਮੰਦੇਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਜਦ ਹੇਠਾਂ ਪੁੱਜੀ ਤਾਂ ਤੋਪ ਅਤੇ ਤਖ਼ਤ ਨੂੰ ਬੰਨੇ ਹੋਏ ਰੱਸੇ ਟੁੱਟ ਗਏ। ਤੋਪ ਤਖ਼ਤੋਂ ਲਹਿ ਗਈ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡਿੱਗਣ ਨਾਲ ਇਤਨਾ ਧਮਾਕਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਜਾਗ ਪਏ। ਤੋਪ ਨੂੰ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ ਦੇਖ ਕੇ ਸਰਹੰਦੀ ਲਸ਼ਕਰ ਵਿੱਚ ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਪਾਸੀਂ ਭੱਜ ਉਠੇ। ਚਿੱਕੜ ਅਤੇ ਜਿਲ੍ਹਣ ਵਿੱਚ ਦੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਖੁਦ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਪਿਆਦਾ ਬੜਾ ਘਬਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਬਾਤਰੀ ਪਾਸ ਪੁੱਜਾ। ਸਾਰੀ ਪਾਸੀਂ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਸੀ। ਵਰਖਾ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਮਸ਼ਾਲ ਜਗਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਲਸ਼ਕਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗੋਲੀ ਸਿੱਧੀ ਵਰ੍ਹਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ। ਪਰ ਲੋਅ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਦਿਸਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੰਤ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤੋਪ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਬਾਤਰੀ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਟੋਏ ਵਿੱਚ ਪੁੱਠੇ ਡਿੱਗੇ ਪਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਉੱਡੇ ਹੋਏ ਹੋਸ਼ ਕੁਝ ਟਿਕਾਣੇ ਆਏ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਸੌ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਇਨਾਮ ਦੇਣ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਜੇ

ਉਹ ਤੋਪ ਕੱਢ ਲਿਆਉਣ। ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੋਪ ਖਿੱਚ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਥਾਂ ਪਹੁੰਚਾਈ। ਸਢੌਰੇ ਦਾ ਘੇਰਾ ਕਈ ਚਿਰ ਲਮਕਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਨਵੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁਖ-ਸੀਅਰ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਕਮਾਨ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤੀ।

14 ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ 1713 ਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਜੰਮੂ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਬਣਾਇਆ। 21 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖ਼-ਸੀਅਰ ਵੱਲੋਂ ਸੱਯਦ ਹੁਸੈਨ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਲਿਖ ਦੇਵੇ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਵੇ। 2 ਅਤੇ 4 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ ਖ਼ਬਰ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਚਾਰ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਡਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸਢੌਰੇ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਪੱਕੇ ਪੈਰ ਜਮਾ ਕੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪਰਗਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਕਰੇ ਪਰ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਬਣ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਤਾਕੀਦੀ ਹੁਕਮ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਸਢੌਰੇ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਤੂਗਲ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਖ਼ੁਆਜਾ ਅਹਿਹਾਰ ਦੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹਤਮਾਦੁ-ਦੌਲਾ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਸਾਂਢੂ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਘਰਵਾਲੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਚਾਚੇ ਖ਼ੁਆਜ਼ਾ ਜ਼ਕਰੀਆ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲੋਂ ਚਾਰ ਸਦੀ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਇਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੇਲੇ ਇਹ ਹਫ਼ਤ ਸਦੀ ਬਣਿਆ। ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਈ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਇਹ ਜ਼ੁਲਫ਼ਕਾਰ ਖ਼ਾਨ ਨਾਲ ਰਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਜਹਾਨ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਅਤੇ ਜਹਾਂਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਨਵੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ (ਫ਼ਰੁੱਖੇ-ਸੀਅਰ) ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਦਲੇਰਿ-ਜੰਗ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਬਖਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਾਇਆ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਹਿੰਮ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਜਦ ਇਹ ਸਢੌਰੇ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘ ਦੋਹੀਂ ਥਾਈਂ ਡਟੇ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਖ਼ੁਦ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਸੀ ਅਤੇ ਸਢੌਰੇ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਡਟੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਯਤਨ ਇਹ ਥਾਂ ਖਾਲੀ ਕਰਵਾ ਸਕਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਹੇ ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਦੋਨੋਂ ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕੀਤੇ ਹੱਲੇ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਣਗੇ, ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਜੈਨੂਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਇਨਾਮ ਖ਼ਾਨ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਜੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਭੇਜੀਆਂ ਸਨ ਰਲ ਕੇ ਸਢੌਰੇ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਦਾ ਘੇਰਾ ਕੱਸ ਦਿੱਤਾ। ਲੁੱਟ ਦੀ ਆਸ ਨਾਲ ਇਸ ਵੇਲੇ

ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁਲੱਖਈਆ ਵੀ ਚੋਖਾ ਆ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੇਰੇ ਦੇ ਤੰਗ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਬੜੀ ਔਖੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਦਾਣਾ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਤੰਗੀ ਵੱਧ ਗਈ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਸਢੌਰੇ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ, ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਭੇਜਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਲੋਹਗੜ੍ਹੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਭੇਜਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਤੇ ਲੜਾਈ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ। ਉਧਰੋਂ ਸਢੌਰੇ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਸਿੰਘ ਆ ਰਹੇ ਜਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਜਾਂ ਉਧਰੋਂ ਉਡਦੀ ਧੂੜ ਤੱਕਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਹੱਲਾ ਕਰ ਕੇ ਘੇਰੇ ਵਾਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪੈਂਦੇ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਹੱਥ ਆਉਂਦਾ. ਖੋਹ ਖਿੰਜ ਕੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਵੜਦੇ। ਪਰ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਘੱਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘ ਬੜੇ ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਹੱਲਿਆਂ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਬੈਠੇ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰਾਂ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕੱਲੇ ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤਾ ਖਾਣਾ ਦਾਣਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਔਖ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ।

22 ਜੂਨ ਸੰਨ 1713 ਨੂੰ ਜਦ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੇੜ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਢੌਰੇ ਵਿੱਚ ਘਿਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਜਥਾ ਭੇਜਿਆ ਤਾਂ ਇਨਾਮ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਵੀ ਨਿਕਲ ਪਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਅਤੇ ਲਸ਼ਕਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਟੱਕਰ ਹੋ ਪਈ। ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਕਟਾ-ਵੱਢੀ ਹੋਈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਨਵੀਂ ਆਈ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਆਗੂ ਬਕਾ-ਬੇਗ ਖ਼ਾਨ ਜੋ ਇਨਾਮ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਾਥੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਇਸ ਝੜਪ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੇ।

ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਂਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਇਕ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰਨ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮੋਰਚੇ ਜ਼ਰਾ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਸਰਕਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਪਾਸ 17 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੀ ਹੋਈ ਖ਼ਬਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਇਨਾਮ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਖ਼ਾਨ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮੋਰਚੇ ਸਢੌਰੇ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਲਾਗੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲੱਕੜੀ ਦੀਆਂ ਸਤ ਸੌ ਪਉੜੀਆਂ ਬਣਵਾ ਕੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦੋ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਤਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਤੰਬਰ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਅੱਧ ਵਿਚ (ਖ਼ਿਆਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 18 ਜਾਂ 19 ਤਾਰੀਖ਼ ਨੂੰ) ਸਿੰਘ ਇਕ ਦਮ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਪਏ ਅਤੇ ਜਿਧਰ ਜਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੇ ਬੰਦੇ ਘੇਰਾ ਘੱਤੀ ਬੈਠੇ ਸਨ ਉਧਰ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਮਾਂਗਵੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਨੇ ਸਿਰਲੱਥ ਸੂਰਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਤਲਵਾਰਾਂ ਵਾਹੁੰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ

ਵਿੱਚ ਦੀ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਏ ਦੇ ਨਿਕਲ ਗਏ ਅਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। 24 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਖ਼ਬਰ ਪੁੱਜੀ ਕਿ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਸਿਘਾਂ ਦੀ ਸਢੌਰੇ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਢਾਹ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

12 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਭਗਵਤੀ ਦਾਸ ਹਰਕਾਰੇ ਵੱਲੋਂ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ਖ਼ਬਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਆਗੂ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਖਾਈ (ਖੰਦਕ) ਤਿਆਰ ਕਰਵਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

9 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖ਼ਾਸ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਦਿੱਲੀ (ਦਿੱਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ) ਡੌਂਡੀ ਪਿਟਵਾ ਦੇਵੇ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਪਾਲਕੀ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਇਰਾਕੀ ਤੇ ਅਰਬੀ ਘੋੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸਵਾਰ ਨਾ ਹੋਇਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਦਿਨ 13 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਲਹਿਰੀ ਆਦਾਰ ਕਾਠੀਆਂ ਸਵਾਰੀ ਲਈ ਨਾ ਵਰਤਿਆ ਕਰਨ।

ਸਢੌਰੇ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਢਾਹ ਕੇ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵੱਲ ਵਧਿਆ। 13 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ, ਇਨਾਮ ਖ਼ਾਨ, ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਆਦਿ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਅਬਦੁਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਜਾ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਵਿਚ ਇਥੇ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ। ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਣ ਦਾ ਨਾਮ ਮਾਤਰ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਪਹੁੰਚਾ ਤਾਂ ਨਾ ਤਾਂ ਉਥੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਫ਼ੌਜ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੀ ਮਿਥੀ ਹੋਈ ਤਜਵੀਜ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਵੀ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰ ਦੇਣਾ ਯੋਗ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਚੁੱਪ ਚੁਪੀਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵੱਲ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰੀ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਲਈ ਥਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਾਣੀ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਸਨ ਅਤੇ ਖਾਈ ਪੁੱਟਣ ਲਈ ਮਿੱਟੀ ਸੁੱਟਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦਸਤਾ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਇਕ ਟਿੱਬੇ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਵੇਖਿਆ ਸਿੰਘ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਪਰਲੇ ਪਾਰ ਉੱਤਰ ਕੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿਸਕ ਜਾਣ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਵੇਖੇ। ਪਹਿਲੇ ਟਿੱਲੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਵੰਜਾ ਮੋਰਚੇ ਅਤੇ ਰਾਖੀ ਚੌਕੀਆਂ ਇਸ ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਤੋਂ ਦੂਸਰੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਆ ਰਹੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਧੁਰ ਤੱਕ ਮਾਰੂ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਕਿ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੰਘ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਕੇ ਕਿਤੇ ਹੱਲਾ ਨਾ ਕਰ ਦੇਣ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਨੇ ਕਈ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵੀ ਨਾ ਲੱਭਾ। ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਖਾਲੀ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖਿਸਕ ਜਾਣ ਦੀ ਖਬਰ 16 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ

ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਈ ਬੰਦੇ ਕਤਲ ਅਤੇ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਰੂਦ ਦੇ ਕੋਠੇ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਏ ਹਨ 7 ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਹਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਬਖ਼ਸ਼ੀ (ਫ਼ੌਜੀ ਕਮਾਂਡਰ) ਹਾਜੀ ਕਮਾਲ, ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਅਬੁਲ ਮੁਕਾਰਮ, ਫਤਹਿ ਖ਼ਾਨ ਆਦਿ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਏ। 29 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਸਿਰ ਨੇਜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਟੰਗ ਕੇ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨਜ਼ਰੋਂ ਗੁਜ਼ਾਰੇ।

ਕਿੜੀ ਪਠਾਣਾਂ, ਰੋਪੜ ਅਤੇ ਬਟਾਲਾ

ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਜੰਮੂ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਹਿੰਮ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸ਼ੀਅਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ 29 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ। ਪੰਜ ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਖਿਲਤ ਜੜਾਊ ਕਲਗੀ ਅਤੇ ਝੰਡਾ ਅਤੇ ਧੌਂਸਾ ਇਨਾਮ ਹੋਏ। 5 ਜਨਵਰੀ 1714 ਨੂੰ ਫੇਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ (ਅਤੇ ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਦੇ ਭਾਈ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਨ, ਰਾਜਾ ਛਬੀਲਾ ਰਾਮ, ਗੰਧਰਵ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ) ਖਿਲਤਾਂ ਆਦਿ ਕੇ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਉੱਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ।

21 ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ 1714 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦੋ ਚੌਬਦਾਰ ਨਿਯਤ ਕੀਤੇ ਕਿ ਛੇਤੀ ਜਾ ਕੇ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਮੁਲਤਾਨ ਵੱਲੋਂ ਮੁਹਿੰਮ ਤੋਂ ਮੁੜ ਆਇਆ ਸੀ। ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ 24 ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਮੀਰ ਜੁਗਲਾ ਦੀਵਾਨ ਖਾਸ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੱਕ ਸੁਆਗਤ ਲਈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਥਾਪੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਖਿੱਲਤ ਅਤੇ ਨਿਗਾ ਕਲਗੀ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤੀਆਂ। 28 ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਇਕ ਖਿੱਲਤ ਸਰ-ਪੇਚ, ਜੜਾਊ ਤਲਵਾਰ, ਇਕ ਘੋੜਾ ਅਤੇ ਹਾਥੀ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਗਏ ਅਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ।

ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਘਟਣ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਖ਼ਤੀ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਵੱਧ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਦਾਓ ਲਗਦਾ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸਰਹੰਦ ਮਾਝੇ ਅਤੇ ਰਿਆੜਕੀ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵੈਰੀ ਹੀ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੜਨਾ ਜਾਂ ਮਾਰਨਾ ਮਰਵਾਉਣਾ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਤਾਂ ਸੀ ਹੀ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਪਰ ਸਰਹੰਦ, ਬਟਾਲਾ, ਕਲਾਨੌਰ ਅਤੇ ਕਾਹਨੂੰਵਾਨ ਡੇਢ ਕੁ ਸਾਲ ਤੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਅੱਡੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠਾਂ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਆਮ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੱਟੜ ਹੋਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ।

ਮਾਰਚ 1714 ਵਿਚ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਾਹਨੂੰਵਾਨ ਦੇ ਪਰਗਣੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਕੁਝ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੰਗ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੋਹਰੀ ਇਸ ਪਰਗਣੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਕਿੜੀ ਪਠਾਣ ਬਸਦੀ ਉਮਰ ਗਾਜ਼ੀ ਦੇ ਮੁਲਾਣੇ ਸਨ। ਤੰਗ ਆਏ ਹੋਏ ਬੰਦੇ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਇਕ ਅਖੌਤ ਹੈ ਕਿ 'ਤੰਗ ਆਦਮ ਬਜੰਗ ਆਮਦ', ਅਰਥਾਤ ਤੰਗ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਲੜਾਈ 'ਤੇ ਉੱਤਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਦੇ ਸਿੰਘ ਇਸ ਪਰਗਣੇ ਦੇ ਇਕ ਉੱਘੇ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ, ਨੌਕਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਪਿੰਡ ਉੱਤੇ ਜਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ। ਮੁਹੰਮਦ ਇਸਹਾਕ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦਾ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਮਾਲ (ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਗਹਿਣਾ ਗੱਟਾ) ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਮੁਹੰਮਦ ਸਮੀਰ ਦੇ ਘਰ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆਇਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਘਰ ਘਾਟ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਗਏ।

ਚੜ੍ਹਦੇ ਵਿਸਾਖ ਕਣਕ ਦੀ ਵਾਢੀ ਪੈਣ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਫਸਲ ਦੀ ਕਟਾਈ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਪਹਾੜਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉੱਤਰ ਆਏ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਭਾਈ-ਬੰਦਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਸੂਹ ਮਿਲਣ ਪਰ ਸਰਹੰਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਸ਼ਰਫੁੱਦੀਨ ਨੇ ਜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲਿਆ। ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਢੀ ਕਰਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸ ਦਾਤਰੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ? ਫੇਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਸਰਹੰਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕੁਝ ਬੰਦੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵੀ। ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਸਰਹੰਦੀਆਂ ਦੇ ਅਠਾਰਾਂ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਵਾਰ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਬਹਾਦੁਰੀ ਨਾਮੀ ਇਕ ਜਮਾਂਦਾਰ ਅਤੇ 22 ਨਫ਼ਰ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਏ। ਇਸ ਦੀ ਖ਼ਬਰ 17 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਪੁੱਜੀ।

ਹੁਣ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਮੀਰ ਅਬੁਲ ਮੁਕਾਰਮ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਚੱਕਰ ਲਾਉਣ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਮੱਲ-ਗੁਜ਼ਾਰ ਗਾਹ ਮਾਰੀ। 30 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਪੜੋਂ ਬਾਹਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਭੇੜ ਪੈ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਸਰਹੰਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਚੋਖਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। 7 ਮਈ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਪੁੱਜੀ ਖਬਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ 300 ਸਿੱਖ ਕਤਲ ਹੋਏ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫੌਜ ਦੇ ਦੋ ਸੌ ਸਵਾਰ ਅਤੇ ਪਿਆਦੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਫੱਟੜ ਹੋਏ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਤੋਂ ਮੁੜ ਆਏ ਸਨ। 28 ਮਈ ਨੂੰ ਖਿਲਤਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 16 ਜੂਨ ਨੂੰ ਹਾਮੀਦੁੱਦੀਨ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦੁਰ ਨੂੰ

ਖ਼ਿਲਤ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨਾਜ਼ਮ (ਸੂਬੇਦਾਰ) ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਨਾਇਬ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਜੂਨ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਲੈ ਕੇ ਅਨੰਦਪੁਰ (ਮਾਖੋਵਾਲ) ਵੱਲ ਆ ਨਿਕਲਿਆ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਕਹਿਲੂਰ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਰਹੰਦ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਇਧਰ ਚੱਕਰ ਲਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਰਣ ਹੀ ਤੰਗ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਰਾਜਾ ਕਹਿਲੂਰ ਉੱਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਆਫ਼ਤ ਆ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਭੇਜਿਆ। 9 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਖ਼ਬਰ ਪੁੱਜੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਹਿਲੂਰ ਦੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰ (ਰਾਜੇ) ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਮਾਖੋਵਾਲ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਮੌਕੇ ਸਿਰ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਹ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਲ ਡੰਗਰ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ।

16 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਸਰਹੰਦੋਂ ਦਿੱਲੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ ਖ਼ਬਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸੱਤ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਰੋਪੜ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਨਾਇਬ ਅਤੇ ਭਤੀਜੇ ਅਬੁਲ ਮੁਕਾਰਮ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡੱਟ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ। ਦੋ ਕੁ ਸੌ ਸਿੰਘ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਹਰਨ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਖ਼ਬਰ 30 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ ਖ਼ਬਰ ਨਾਲ ਰਲਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ , ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਰੂਪ ਹੋਵੇ।

ਸੰਨ 1714 ਦੀ ਪਤਝੜ, ਦਸੰਬਰ ਅਤੇ ਜਨਵਰੀ 1715 ਵਿੱਚ ਸਰਹੰਦੋ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਕ ਦੁੱਕੇ ਜਥੇ ਪਹਾੜੋਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਪੰਜੌਰ ਤੱਕ ਆ ਗਏ ਸਨ (ਖ਼ਬਰ 5 ਦਸੰਬਰ) ਅਤੇ ਬਾਘਾਟ (6 ਜਨਵਰੀ), ਮੰਡੀ ਸੁਕੇਤ (25 ਜਨਵਰੀ) ਆਦਿ ਵੱਲ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੌਰਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਖਿਦਮਤ-ਤਲਬ ਖ਼ਾਨ ਸੀ ਜੋ ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਨਵਾਂ ਹੀ (ਸਤੰਬਰ-ਨਵੰਬਰ ਵਿੱਚ) ਨਿਯਤ ਹੋਇਆ ਸੀ।

23-24 ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ 1715 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਬਾਬਤ ਦੋ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪੁੱਜੀਆਂ, ਪਹਿਲੀ ਖ਼ਬਰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਹਰਕਾਰੇ ਵੱਲੋਂ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਫੌਜਦਾਰ ਪਰਗਣਾ ਐਮਨਾਬਾਦ ਦੇ ਅਮੀਨ ਇਰਾਦਤਮੰਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਟੱਬਰਾਂ ਸਮੇਤ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਟਿਕਾਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕਾਬੁਲ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਵਿਚਾਕਰ ਰਾਹ ਰੋਕੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਤੇ ਰਾਜਾ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੋ ਮਾਲ ਅਤੇ ਡੰਗਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਧ ਆਪ ਰੱਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਧਾ ਉਸ (ਇਰਾਦਤਮੰਦ ਖ਼ਾਨ) ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰੀ ਖ਼ਬਰ ਟਕਲਾ ਜੰਮੂ ਦੇ ਲਾਗਿਉਂ ਅਸਫ਼ੰਦ ਯਾਰ ਨੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਗ਼ੁਲਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀ ਮਾਰਫ਼ਤ ਭੇਜੀ ਸੀ ਕਿ ਸਰਹੰਦ ਵੱਲੋਂ ਆ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸੁਕੇਤ ਮੰਡੀ ਦੇ ਪਹਾੜ

ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਧਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਥਲਕਾ ਮਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਰਾਜਾ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਫਤਹਿ-ਉਲ-ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਦੇ ਆਮਿਲ (ਪ੍ਰਬੰਧਕ) ਅਜ਼ਾਨੀ ਬੇਗ ਨਾਲ ਦੂਨ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਪਿਆਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਮਿਲ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਫੱਟੜ ਹੋਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਆਪ ਹਰਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੰਮੂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿੱਚ ਝਨਾਂ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਪਿੰਡ ਭਬੌਰ ਤੋਂ ਦੋ ਕੁ ਮੀਲ ਦੱਖਣ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਉਸ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਮੌਕੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਦਿਨ ਕਟੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਦ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਮੁੜ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਅਤੇ ਸਫ਼ਲ ਸੱਟ ਮਾਰ ਸਕੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਹਾਂਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਫੇਰ ਫਰੁੱਖ਼-ਸੀਅਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਵਾਲੇ ਰਾਜ ਰੌਲੇ ਅਤੇ ਕੱਟਾ ਵੱਢ ਦੀ ਮੁੜ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪੈਰ ਪਸਾਰਨੇ ਸੌਖੇ ਹੋਣਗੇ।

ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ 1713 ਤੋਂ ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ 1715 ਤੱਕ ਦੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਵੀ ਸਾਡੀ ਕੁਝ ਬਹੁਤ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਕਿਧਰੇ-ਕਿਧਰੇ ਇੱਕੀ-ਦੁੱਕੀ ਖ਼ਬਰ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਾਰੇ ਮਾਤਰ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਫ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਖ਼ੁਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਕਿਧਰੇ ਘੱਟ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਥਾਈਂ ਜਿੱਥੇ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਜਾਂ ਜੱਥਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਜਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰਾਂ ਲਈਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੋਲ-ਮੋਲ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਖ਼ੁਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਉਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਪੈ ਸਕੇ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਮਿਲ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖ਼ਬਰਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿਰੋਲ ਸਚਾਈ ਲਭ ਸਕਣ ਲਈ ਬੜੇ ਗਹੁ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪਿਛੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਉਪਰੋਕਤ ਸਵਾ ਕੁ ਸਾਲ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬਹੁਤਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੰਮੂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿੱਚ ਡੇਹਰੇ ਵਾਲੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਮੌਕੇ ਦੀ ਤਾੜ ਵਿੱਚ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਕ ਇਹ ਗੱਲ ਨਿਸ਼ਚੇ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਦੇ ਇਕ ਖੱਤਰੀ ਸ਼ਿਵ ਰਾਮ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨਾਲ ਦੂਸਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ ਜਿਸ ਤੋਂ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਪੁੱਤਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬੰਸ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਪੁੱਤਰ ਅਜੈ ਸਿੰਘ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਨਾਲ 9 ਜੂਨ 1716 ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ ਸੀ।

'ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਅਤੇ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਕਹਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸਮਕਾਲੀ ਅਤੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਂ ਗ਼ੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਦੀ ਕਸੌਟੀ ਉੱਤੇ ਠੀਕ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਨਾ ਹੀ ਵੇਲੇ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਗਵਾਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣਾ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਹਾਲਾਤ ਕੁਝ ਐਸੇ ਬਿਖੜੇ ਸਨ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਕੋਈ ਗੱਲ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜ਼ਿੱਗ ਕਲਗੀ ਸ਼ਸਤਰ ਬਸਤਰ ਸਜਾ ਕਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਜੈਸਾ ਦਰਬਾਰ ਲਗਾਇ ਕਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ' ਵੀ ਗੱਲ ਬਾਅਦ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਦੇ ਵਿਚਾਕਰ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਜਾਂ ਲਿਖਾ-ਪੜ੍ਹੀ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਗਵਾਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ, ਸਮਕਾਲੀ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਿਆਂ, ਤਜ਼ਕਰਿਆ, ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਜਾਂ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਇਤਿਹਾਸਾਂ, ਸ੍ਰਜੀਵਨੀਆਂ ਜਾਂ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸਮਕਾਲੀ ਅਮੀਰਾਂ ਜਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਐਸਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਫਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਵਿਚਕਾਰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਸਮਝੌਤਾ ਜਾਂ ਬਾਤਚੀਤ ਹੋਈ ਸੀ ਜਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਮਤਭੇਦ ਜਾਂ ਝਗੜਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚੂੰਕਿ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਿਆ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਬਿਲਕੁਲ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ (ਫ਼ਤਹਿ ਦਰਸ਼ਨ ਚਾਲੂ ਹੋਈ ਸੀ ਜੋ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ (ਕਈ ਵਿਵੇਕੀ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਵੈਸ਼ਨੋ ਭੋਜਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਮਤਭੇਦ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪੰਜ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿਛੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦੋ ਧੜੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਬਹੁਤ ਮਤਭੇਦ ਹਰ ਥਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਮਾਂ ਪੈ ਜਾਣ ਨਾਲ ਖਿੱਚੇ ਧਰੂਏ ਹੋਏ ਉਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਕੁਝ ਵਾਕੇ ਪਿਛੇ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਲੈ ਆਂਦੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਮਾਮੂਲੀ ਮਤਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਕਈ ਅਣਹੋਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਘੜ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦੇ ਹਾਂ।

ਜਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਸੰਨ 1714 ਈਸਵੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸ਼ੀਅਰ ਵੱਲੋਂ ਜ਼ੈਨੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਖਿਦਮਤ

ਤਲਬ ਖ਼ਾਨ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘ ਪਹਾੜਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮੈਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਨਵੇਂ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੇ ਬੜੀ ਵੱਡੀ ਨਵੀਂ ਫ਼ੌਜ ਭਰਤੀ ਕਰ ਲਈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਤਰਨ ਦੇ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗ ਸਕੇ। ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਿਲੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਚੁੱਕੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਖਾਣੇ ਦਾਣੇ ਦਾ ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀ ਸਾਰੇ ਪਾਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਠ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਮਾਲਵੇ ਵੱਲ ਉੱਤਰ ਸਕਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਸੀ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮੁੜ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ।

ਮਾਰਚ ਸੰਨ 1715 ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੰਮੂ ਵੱਲੋਂ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਨਿਕਲਿਆ ਅਤੇ ਕਲਾਨੌਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਕਲਾਨੌਰ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸੁਹਰਾਬ ਖ਼ਾਨ, ਸੰਤੋਖ ਰਾਏ ਅਤੇ ਅਨੋਖ ਰਾਏ ਆਦਿ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਗੁਆਂਢੀ ਪਰਗਣਿਆਂ ਤੋਂ ਚੋਖੀਆਂ ਵਾਰਾਂ 9 ਜਹਾਦੀਆਂ ਦੇ ਦਸਤੇ ਅਤੇ ਮੁਲੱਖਈਆ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੱਟ ਪੈਂਦੇ ਸਾਰ ਇਹ ਸਭ ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਹਵਾ ਵਾਂਗ ਉੱਡ ਗਏ। ਖ਼ੁਦ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ ਅਤੇ ਕਲਾਨੌਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਥੇ ਆਪਣਾ ਠਾਣਾ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਰਾਖੀ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਕੁਝ ਸਵਾਰ ਅਤੇ ਪਿਆਦੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ।

ਅੱਚਲ ਵਿੱਚ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਟਾਲੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕੀਤਾ। ਇਥੇ ਮੁਹੰਮਦ ਦਾਇਮ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸੀ। ਉਹ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਛੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਗਹਿਗੱਚ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦਾ ਚੋਖਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਖ਼ਾਨਦਾਨਾਂ ਦੇ ਕਈ ਬੰਦੇ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਪਰ ਰਣ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਕੋਈ ਵੀ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਕਮਾਂਡਰ ਅੜ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਮੁਹੰਮਦ ਦਾਇਮ ਨੂੰ ਹਾਰ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਦਿਲ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਭਰੋਵਾਲ ਨੂੰ ਦੌੜ ਗਿਆ। ਬਟਾਲੇ ਅਤੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਉੱਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਕੀ ਧਨਵਾਨ ਅਤੇ ਕੀ ਨਿਰਧਨ, ਆਪਣੇ ਘਰ ਘਾਟ ਛੱਡ ਕੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਪਾਸ ਜਾ ਟਿਕੇ। ਕਈ ਟਿਕੇ ਨੂੰ ਚਲੇ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਈ ਠਾਹਰ ਨਾ ਦਿੱਸੀ ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਚੰਬੇ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਗਏ ਜਾਂ ਬਿਆਸਾ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਦਸੂਹੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ।

ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਲੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ 14 ਮਾਰਚ 1715 ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਤਕੜੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਕਲਾਨੌਰ, ਬਟਾਲਾ ਅਤੇ ਰਾਏਪੁਰ ਮਾਰ ਲਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਅਤੇ ਥਾਨੇਦਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ

ਲਈ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਭੱਟੀਆਂ ਦਾ ਫਸਾਦ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀ-ਉਲ-ਮੁਲਕ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਹੋਵੇ ਛੇਤੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਜਾਵੇ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ 15 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ ਵੱਲ ਮਦਾਰਾ ਨਾਮੀ ਫਸਾਦੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗਏ ਹੋਏ ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਨਾਉਂ ਫਰਮਾਨ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਫੌਜ ਸਮੇਤ ਛੇਤੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਚਲਾ ਜਾਏ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਫ਼ਰਾ ਸਿਆਬ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਜਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਏ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਉਦਿਤ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਾ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਭਦਵਾੜੀਆ, ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਦਲਪਤ ਬੁੰਦੇਲੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੋਈ।

ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦਾ ਘੇਰਾ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮੁੜ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਆ ਨਿਕਲਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜਣ ਲੱਗ ਪੈਣ ਨਾਲ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸ਼ੀਅਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਘਾਬਰ ਉਠਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਅਮੀਰਾਂ, ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰਥਲੀ ਮਚ ਗਈ। ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਨਾਜ਼ਮ (ਸੂਬੇਦਾਰ) ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਹੀ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ ਸ਼ਾਇਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਟੱਕਰ ਲੈਣੋਂ ਡਰਦਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਾਰਨ ਹੋਵੇ। ਹਾਂ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਭੱਟੀ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਨੇ ਕੁਝ ਫਸਾਦ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਿਆ। ਇਹ ਕੋਈ ਐਸੀ ਭਾਰੀ ਮੁਹਿੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਥੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੂੰ ਖ਼ੁਦ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸ਼ੀਅਰ ਨੂੰ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਵੇਲੇ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਵੱਲ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਜਦ 14 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਲਾਨੌਰ, ਬਟਾਲਾ ਅਤੇ ਰਾਏਪੁਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲੈਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜੀ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਵਾਈ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਹੈ ਇਕ ਦਮ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਚਲਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਿਵੇਂ ਪਿਛੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਗਲੇ ਦਿਨ 15 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਇਹਤਮਾਦ ਦੌਲਾ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਖ਼ਾਨ, ਤੀਸਰੇ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਅਫ਼ਰਾ ਸਿਆਬ ਖ਼ਾਨ, ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖਾਨ, ਰਾਜ ਉੱਦਿਤ ਸਿੰਘ ਬੁੰਦੇਲੇ, ਰਾਜ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਭਦਾਵੜੀਏ, ਰਾਜਾ ਦਲਪਤ ਬੁੰਦੇਲੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਫ਼ੌਜਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਜਾਣ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਪਰਵਾਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਈ ਫ਼ੌਜਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੋਏ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ। ਇਹ ਹੁਕਮ ਪੁੱਜਣ ਪਾਰ ਗੁਜਰਾਤ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਮਿਰਜ਼ਾ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ, ਐਮਨਾਬਾਦ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਇਰਾਦਤਮੰਦ ਖ਼ਾਨ, ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਅਤੇ ਪਸਰੂਰ ਦਾ ਨੂਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ, ਬਟਾਲੇ ਦਾ ਸ਼ੇਖ ਮੁਹੰਮਦ ਦਾਇਮ, ਹੈਬਤਪੁਰ ਪੱਟੀ ਦਾ ਸਯੱਦ ਹਫ਼ੀਜ਼ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ, ਕਲਾਨੌਰ ਦਾ ਸੁਹਰਾਬ ਖ਼ਾਨ, ਕਾਂਗੜੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹਮੀਰ ਚੰਦ ਕਟੌਚੀਆ, ਧਰੁਵ ਦੇਵ ਜਸਰੋਟੀਏ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹਰਦੇਵ ਆਦਿ ਲਾਹੌਰ ਜਮਾਂ ਹੋ ਗਏ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਾਇਬ ਨਾਜ਼ਮ ਆਰਿਫ਼ ਬੇਗ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸ਼ਾਹਗੰਜ ਦੇ ਲਾਗੇ ਡੇਰਾ ਲਾ ਲਿਆ

ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਵੱਲੋਂ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

19 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਕੁਝ ਪਰਗਣਿਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਤੱਕ ਆ ਪੁੱਜੇ ਹਨ, ਇਸ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਦੌੜ ਗਏ ਹਨ, ਲੋਕ ਹੋਰ ਪਰਗਣਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵੱਲ ਦੌੜ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹੀਂ ਥਾਈਂ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਅਤੇ ਅਮਲਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਬਟਾਲੇ ਅਤੇ ਕਲਾਨੌਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਟ ਮਿਰਜ਼ਾ ਜਾਨ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਇਕ ਕੱਚੀ ਗੜ੍ਹੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਹਾਲ ਤੱਕ ਗੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਖਾਈਆਂ ਅਤੇ ਰੋਕਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬਣੀਆਂ ਕਿ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਤੇ ਨਾਇਬ ਆਰਿਫ਼ ਬੇਗ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਫ਼ੌਜਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿਲਵੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਉੱਪਰ ਆ ਪਈਆਂ। 'ਸੀਅਰੁਲ-ਮੁਤਾਖ਼ਰੀਨ ਦਾ ਕਰਤਾ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਬੰਦਾ' (ਸਿੰਘ) ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਡਟਿਆ ਰਿਹਾ ਕਿ ਸਭ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇਤਨੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਨਾਲ ਲੜਿਆ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ (ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਨੇ) ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠਰੰਮੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀ ਮਰਵਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਪਏ ਹੋਇਆਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦਾ ਇਕ ਟਿਕਾਣੇ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਟਿਕਾਣੇ ਵੱਲ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਹਟਿਆ ਜਿਵੇਂ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ ਇਕ ਝਾੜ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਝਾੜ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹਟਦਾ ਹੈ। ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਕਾਫ਼ਰ ਇਤਨੇ ਝੁੰਜਲਾ ਕੇ ਲੜੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਉੱਤੇ ਲਗਭਗ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਕੇ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਖਾਈ।' ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਸਿਰ ਲੁਕੋ ਸਕਣ ਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹਟਣਾ ਪੈ ਗਿਆ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣ ਦਾ ਠੀਕ ਟਿਕਾਣਾ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਨਾਉਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਪਿੰਡ ਸੀ ਜੋ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਬੰਦੇ-ਵਾਲੀ-ਥੇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਥਿਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਡੇਢ ਕੁ ਮੀਲ ਅਤੇ ਗੁਰਦਾਸ ਪੁਰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਚਾਰ ਮੀਲ ਦੱਖਣ-ਲਹਿੰਦੇ ਨੂੰ ਹੈ। ਨਵਾਂ ਪਿੰਡ ਇਸ ਥਿਹ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਨੂੰ, ਪੂਰੇਵਾਲ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੱਖਣ-ਲਹਿੰਦੇ ਨੂੰ ਅਤੇ ਕਲਿਆਣਪੁਰ ਦੱਖਣ-ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਸਵਾ ਮੀਲ ਡੇਢ ਮੀਲ ਦੀ ਵਿਥ 'ਤੇ ਹਨ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਥੇ ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਜਾਂ ਗੜ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਇਥੇ ਭਾਈ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦੇ ਦਿਹਾਤੀ (ਵਲਗਣ) ਵਿਚ ਆਸਰਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ ਇਸਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਬੜੀ ਪੱਕੀ ਉੱਚੀ ਕੰਧ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਇਤਨੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਥਾਂ ਸੀ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘ ਉਥੇ ਸਮਾਂ

ਸਕਦੇ ਸਨ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜਲਦੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਜਿਤਨੀ ਕੁ ਹੋਰ ਪਕਿਆਈ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਉਹ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਖਾਣੇ ਦਾਣੇ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਦਾ ਬਾਰੂਦ ਆਦਿ ਜੋ ਸਾਮਾਨ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਉਹ ਕੀਤਾ। ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਵਲਗਣ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਖਾਈ ਖਿੱਚ ਲਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਗਲੀ ਨਹਿਰ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਵੱਢ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜ ਵੱਲੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਨਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਚੋਆਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵੱਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪਾਸੀਂ ਅਜਿਹੀ ਦਲਦਲ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੈਰੀ ਲਈ ਕੀ ਘੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਕੀ ਪਿਆਦਿਆਂ ਲਈ, ਲੰਘ ਸਕਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ।

7 ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ 1715 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਪਾਸ ਖ਼ਬਰ ਪੁੱਜੀ ਕਿ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਵਾਲੀ ਨਵੀਂ ਥਾਂ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਅਮੀਰ ਮੋਰਚੇ ਪੁੱਟਣ ਅਤੇ ਘੇਰੇ ਲਈ ਪੁਸਥੇ ਬੰਨ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਹਤਮਾਦੁ ਦੌਲਾ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਕਿ ਸਿੱਖ ਆਗੂ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਕੈਦ ਕਰ ਲਵੇ।

ਜਦ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਣਾ ਪੱਠਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਗਸ਼ਤੀ ਦਸਤੇ ਵੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਚੱਕਰ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਏ। ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਲੈ ਆਏ ਅਤੇ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਨੇ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਪੁੱਜਦੇ ਸਾਰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਨਾਕੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। 14 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜੀ ਖ਼ਬਰ ਅਨੁਸਾਰ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਪਾਸ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 24 ਹਜ਼ਾਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅੱਧੇ ਸਵਾਰ ਅਤੇ ਅੱਧੇ ਪਿਆਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਤੋਪਖਾਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਘੇਰਾ ਇਤਨਾ ਪੀਡਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਹਿਰਾ ਇਤਨਾ ਸਖ਼ਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਘਾਹ ਦਾ ਇਕ ਤੀਲਾ ਅਤੇ ਅੰਨ ਦਾ ਇਕ ਦਾਣਾ ਵੀ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਕਰੀਆਂ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਆਪਣੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਹੱਲੇ ਨਾਲ ਮਾਰ ਲੈਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਹੋਈ। ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਬਹਾਦੁਰੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਥਾਵਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਭੁਆ ਕੇ ਮੁੜਨਾ ਪਿਆ। 'ਇਬਰਤ-ਨਾਮੇ' ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਿਮ ਇਸ ਵੇਲੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਾਇਬ ਨਾਜ਼ਿਮ ਆਰਿਫ਼ ਬੇਗ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿੱਚ ਖ਼ੁਦ ਉਥੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਜਹੰਨਮੀ ਸਿੱਖਾਂ' ਦੇ ਬਹਾਦੁਰੀ ਅਤੇ

ਦਲੇਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਲੇ ਸਨ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਕੁਝ ਚਾਲੀ ਜਾਂ ਪੰਜਾਹ ਕਾਲਮੂੰਹੇ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਡੰਗਰਾਂ ਦੇ ਘਾਹ ਪੱਠੇ ਲਈ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ ਅਤੇ ਜਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਿਲਵੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਤੀਰਾਂ, ਰਾਮਜੰਗੀਆਂ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦਾ ਘਾਣ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਤਨਾ ਭੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਦੀਆਂ ਜਾਦੂਗਰੀਆਂ ਦਾ ਇਤਨਾ ਡਰ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਇਸ (ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ) ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਰੱਬ ਪਾਸੋਂ ਦੁਆਵਾਂ ਮੰਗਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਐਸਾ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਵੇ ਕਿ ਬੰਦਾ (ਸਿੰਘ) ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੌੜ ਜਾਵੇ।' ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੱਲਿਆਂ ਅਤੇ ਘੇਰੇ ਦੇ ਪੱਕੇ ਹੋਣ ਸਬੰਧੀ ਰਿਪੋਰਟ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਮਿਲੀ ਜੋ 20 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜੀ।

ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸੋਝੀ ਪੈ ਗਈ ਕਿ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆਂ (ਸਿੰਘਾਂ) ਨੂੰ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਤੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਇਸ ਲਈ ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਆਈ ਹੋਰ ਫ਼ੌਜ ਉਸ ਲਈ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਜਦ ਘੇਰਾ ਤੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਗੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਤੋਪ ਦੀ ਮਾਰ ਦੀ ਹੱਦ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਨਜ਼ਦੀਕ-ਨਜਦੀਕ ਹੋਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਕਮਾਂਡਰਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਕ ਪਾਸਾ ਖ਼ੁਦ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਮੱਲ ਲਿਆ, ਦੋ ਪਾਸੇ ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਅਤੇ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਬਾਹੀ ਫ਼ੌਜਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਂਝੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਸੀਂ ਤੰਬੂ ਲਾਗੇ-ਲਾਗੇ ਕਰਕੇ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਰੱਸਾ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਹੁਣ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਤੋਪਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਚੇ ਦਮਦਮੇ ਬਣਾ ਲਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੋਰਚੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਸਰਕਾ ਦਿੱਤੇ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਯਤਨ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਕੈਂਪ ਉੱਤੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਤੀਰ ਅਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਵਰ੍ਹਾਉਣ ਵਿਚ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਬਹਾਦੁਰੀ ਵਿਖਾਈ। ਉਹ ਕਈ ਵਾਰੀ ਘੇਰਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰੀਆਂ ਦੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਉਤੇ ਟੁੱਟ ਪੈਂਦੇ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਂਦੇ। ਆਪਣੇ ਆਦਮੀਆਂ, ਘੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਡੰਗਰਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਲਸ਼ਕਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂ ਅਗੇ ਦਸ ਤੋਂ ਵੀਹ ਗਜ਼ ਤੱਕ ਲੰਮਾ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬੰਨਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੰਨਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿੱਟੀ ਪਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀ ਪਾਸੀਂ ਸਾਰੇ ਤੰਬੂਆਂ ਦੇ ਮੋਹਰੇ ਇਕ ਕੰਧ ਬਣ ਗਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਘਿਰ ਗਈ। ਕੋਈ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਸਿੰਘ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਖੇਮੇ ਉੱਤੇ ਆ ਪਏ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਰੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੂੰਝ ਕੇ ਜੋ ਹੱਥ ਆਇਆ, ਲੈ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਕਈ ਵਾਰੀ ਗੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਸੀਰਨੀ ਅਤੇ

ਖਾਣ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲੈ ਕੇ ਮੁੜ ਜਾਂਦੇ। ਇਸ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਲੇਰੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਕੈਂਪ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੜੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਪਰ ਨਿਸਫਲ ਗਏ। ਜੇ ਲਸ਼ਕਰੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਪਹਿਰਾ ਪੱਕਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਮ ਆ ਪੈਂਦਾ ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਲੌਢੇ ਵੇਲੇ ਝੁੱਟੀ ਮਾਰ ਜਾਂਦਾ। ਹਰ ਵਾਰੀ ਉਹ ਪਹਿਰੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਚੌਕਸੀ ਤੋਂ ਅੱਗੋਂ ਪਿਛੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿੰਘ ਇਤਨੇ ਦਲੇਰ ਅਤੇ ਅਜਿੱਤ ਸਨ ਕਿ ਵੈਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੰਗੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਰ ਉਠਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਹੀ ਡਰ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅੰਦਰ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਸਿੰਘ ਕਿਧਰੇ ਇਕ ਇਕੱਲਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹੱਲਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਆਗੂ ਨੂੰ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣ। ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਵਹਿਮੀ ਲਸ਼ਕਰੀਆਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬੜੀਆਂ ਰਿੱਧੀਆਂ-ਸਿੱਧੀਆਂ ਅਤੇ ਜਾਦੂਗਰੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਉਹ ਕੁੱਤੇ ਜਾਂ ਬਿੱਲੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪਾਸਿਉਂ ਕਿਸੇ ਕੁੱਤਾ ਜਾਂ ਬਿੱਲੀ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਦੇਖਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪੈਂਦੇ ਅਤੇ ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਉਸ ਨੂੰ ਤੀਰ ਜਾਂ ਪੱਥਰਾਂ ਨਾਲ ਮਾਰ ਨਾ ਦਿੰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦਾ ਇਹ ਘੇਰਾ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦਾ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ।

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੋਰਚੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਸਰਕਾਏ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪਾਸਿਉਂ ਮੋਰਚਿਆਂ ਨਾਲ ਘੇਰ ਲੈਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਕੁਹਾੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬੇਲਦਾਰ ਅਤੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਤਰਖਾਣ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਦਰਖੱਤ ਵੱਢਣ ਉੱਤੇ ਲਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਊਠ ਲਕੜੀਆਂ ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਜਦ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਚੱਕ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਧੜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਪੈੜ ਲਾ ਕੇ ਜੋੜ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣੇ ਉੱਚੇ ਸਿੱਧੇ ਲਗਾਤਾਰ ਧੜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਾਸੇ ਬਣ ਗਈ ਖਾਈ ਨੂੰ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾ ਰੱਖ ਕੇ ਪੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਖਾਈ ਦੇ ਘੇਰੇ ਲੰਘਣ ਲਈ ਹੋਰ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਘੇਰਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰੋਕਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੋਂ ਅਚਾਨਕ ਝਪਟਾ ਜਾਰੀ ਰਹੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਾਹਰਲਿਆਂ ਦਾ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਅੰਦਰਲਾ ਰਾਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਇਤਨਾ ਤਕੜਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਅੰਦਰੋਂ ਇਤਨੀ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਮਾਰੂ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਥਾਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲਣ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦਾ। ਇਤਨੇ ਬਹਾਦੁਰ ਅਤੇ ਡਟੇ ਹੋਏ ਵੈਰੀ ਵਿਰੁੱਧ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਕੋਈ ਆਸ ਨਾ ਰਹੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਵਲਗਣ (ਗੜ੍ਹੀ) ਦੀ ਕੰਧ ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੱਕ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਯਤਨ ਨਿਸਫਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਹੁਣ ਉਸ ਲਈ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਹੀ

ਢੰਗ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹੇਠਾਂ ਦੀ ਸੁਰੰਗ ਲਾ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਕੰਧ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹਾਤੇ ਦੀਆਂ ਨੁੱਕਰਾਂ ਦੀ ਸੇਧੇ ਸੁਰੰਗਾਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਯਤਨਾ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਫਲਤਾ ਹੋ ਗਈ। ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਸੁਰੰਗਾਂ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੱਕ ਪੁੱਜੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਿ ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਖਾਈ ਲੰਘ ਕੇ ਉਸ ਗੁਮਟੀ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਜਿਥੋਂ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਰਾਮ ਜੰਗਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਧਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਦੂਸਰੇ ਉਸ ਦਰਵਾਜੇ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਵਰਤਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹਰ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਅਤੇ ਕਮਾਂਡਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੋਰਚੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਵਧਾ ਲਏ। ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਿੰਘ ਸਾਰਿਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਘੇਰੇ ਘੱਧੇ ਗਏ।

ਹੁਣ ਘੇਰਾ ਇਤਨਾ ਨਜ਼ਦੀਕ ਅਤੇ ਪੀਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਸਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕੋਈ ਖਾਣਾ ਲਿਆ ਸਕਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੱਠਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਲੰਮੇ ਘੇਰੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੰਗਰ ਬਿਲਕੁਲ ਮਸਤਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਾਣਾ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਨਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਉਹ ਲੱਗੇ ਭੁੱਖੇ ਮਰਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਤੀਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਡਰਾ, ਧਮਕਾ ਸਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਖ ਨੇ ਭੰਨ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੰਧਾਂ ਉੱਪਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਲਸ਼ਕਰੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਕੇ ਦੋ ਦੋ-ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਰੁਪਏ ਸੇਰ ਦਾਣੇ ਖਰੀਦਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਇਸਦਾ ਕੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਅਤੇ ਭੁੱਖ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਅਤਿ ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਏ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕੁਝ ਮਤਭੇਦ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੱਤਭੇਦ ਅਗਲੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਸਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੰਦਾ ਸਿਘ ਇਸ ਰਾਏ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਨਿਕਲਣ ਜਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕਿਉਂ ਅੰਤ ਤੱਕ ਇੱਥੇ ਡਟੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸੀ, ਇਸਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਇਸ ਰਾਏ ਉੱਤੇ ਡਟੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰ ਕੇ ਇਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੱਲਾਂ-ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਠਾਂ ਉੱਤੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆ ਖੜੋਤਾ। ਫੈਸਲਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜੋ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਕਲ ਜਾਏ। ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਘੋੜੀ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਅਹਾਤਿਉਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਪਿਆ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਚੀਰਦਾ ਪਾੜਦਾ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਅੱਖ ਦੇ ਫਰੋਕੇ ਵਿੱਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਸ ਨਾਲ ਮਤਭੇਦ ਤਾਂ ਮਿਟ ਗਿਆ ਪਰ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਭੁੱਖ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਹੁੰਦਾ ਨਾ ਦਿੱਸਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅੰਤ ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਣਾ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਸਹਿ ਜਾਣ ਦੀ ਧਾਰ ਲਈ। ਜਦ ਖਾਣ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਘੋੜੇ, ਖੋਤੇ ਤੇ ਹੋਰ ਡੰਗਰ ਖਾ ਜਾਣ ਪਰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਗਏ। ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਰਵਿਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੂੰਕਿ ਸਿੱਖ ਜਾਤ ਪਾਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਪੱਕੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਲਦ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਡੰਗਰ ਝਟਕਾ ਲਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਅੱਗ ਜਲਾਉਣ ਲਈ ਲੱਕੜ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਕੱਚਾ ਹੀ ਮਾਸ ਖਾ ਗਏ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੇਚਸ (ਅਤੀਸਾਰ) ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨਾਲ ਹੁਕਮ-ਸਤ ਕਰ ਗਏ। ਜਦ ਘਾਹ ਵੀ ਮੁੱਕ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਰੱਖ਼ਤ ਦੇ ਪੱਤੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲਏ। ਜਦ ਇਹ ਵੀ ਖਾਧੇ ਗਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੀ ਛਿੱਲ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਸੁੱਕੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਪੀਹ ਕੇ ਆਟੇ ਦੀ ਥਾਂ ਖਾ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਜਾਨ ਨੂੰ ਬਚਾਈ ਰੱਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਅੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੋਏ ਹੋਏ ਡੰਗਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਪੀਹ ਕੇ ਢਿੱਡ ਨੂੰ ਝੁਲਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਕਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਕੁ (ਸਿੰਘਾਂ) ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੱਟਾਂ ਦੇ ਮਾਸ ਕੱਟ ਕੇ ਭੁੰਨ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਦੀ ਕਾਮਵਰ ਖ਼ਾਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਜਹੰਨਮੀ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਮਹਾਨ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਅੱਠ ਮਹੀਨੇ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਸਕੀ। ਪਰ ਇਹ ਇਤਨੀ ਕੁ ਦੇਰ ਚਲ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਆਖ਼ਰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਪੇਟ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਪਚਾ ਜਾਂ ਝੱਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਾਂ ਮੁਕਣ ਅਤੇ ਆਪਚਨੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਬਿਲਕੁਲ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿਤੇਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਹੂ-ਭਰੇ ਦਸਤ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਕਾਲ-ਵੱਸ ਹੋ ਗਏ। ਮਰੇ ਅਤੇ ਮਰ ਰਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਡੰਗਰਾਂ ਦੇ ਸੜ ਗਲ ਰਹੇ ਸਰੀਰਾਂ ਤੋਂ ਉੱਠੀ ਬਦਬੋ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਅਹਾਤਾ ਭਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਜਿਊਂਦੇ ਸਨ ਉਹ ਵੀ ਸੁਕ ਕੇ ਕਾਨੇ ਹੋ ਗਏ। ਉਹ ਅੱਧ-ਮੋਇਆਂ ਤੋਂ ਵਧ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਤਨੇ ਦੁਰਬਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚੁੱਕ ਸਕਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਰੂਦ-ਖਾਨੇ ਵੀ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਸਕਣਾ ਅਤੇ ਗੜ੍ਹੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰ ਸਕਣਾ ਡਾਢੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅੰਤ 7 ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ 1715 ਨੂੰ ਬੁੱਧਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ (ਭਾਈ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦਾ) ਅਹਾਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਜਾਂ ਗੜ੍ਹੀ ਜਾਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਉੱਪਰ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਅਹਾਤੇ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਸਿੰਘ ਅੱਧ-ਮੋਏ ਹੋਏ ਪਏ ਸਨ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀ ਅਤੇ ਕਮਜੋਰੀ ਨਾਲ ਨਿਢਾਲ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਟਾਕਰਾ

ਕਰ ਸਕਣੋਂ ਅਸਮਰਥ ਸਨ, ਪਰ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਤਨਾ ਭੈਅ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਡਰਦਾ ਮਾਰਾ ਕੋਈ ਅਹਾਤੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇਣ ਲਈ ਕਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਜਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰੀ ਅੱਧ-ਮੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਉੱਤੇ ਭੁੱਖੇ ਬਘਿਆੜਾਂ ਵਾਂਙ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਮਗਰੂਰੀ ਵਿੱਚ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਣ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਜੂੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਅਤੇ ਤਾਤਾਰੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਥਾਂ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਲਹੂ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਢਿੱਡ ਇਸ ਲਾਲਚ ਨਾਲ ਚੀਰ ਦਿੱਤੇ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਨਿਗਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਵੱਢ ਕੇ ਖਾਹ ਫੂਸ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਨੇਜ਼ਿਆਂ ਉੱਤੇ ਟੰਗੇ ਗਏ। ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦਾ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦਾ ਅਹਾਤਾ ਸਭ ਢਹਿ ਕੇ ਢੇਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਹੁਣ ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਥੇ ਕੇਵਲ ਇਕ ਥੇਹੀ ਪਈ ਹੈ ਜੋ 'ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਥੇਹ' ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਵਿਚ ਇਸ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਥੇਹ ਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ।

ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਸਿਘ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਫੜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਵੱਲੋਂ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਨੇ 12 ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ 1715 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫਰੁੱਖ-ਸ਼ੀਅਰ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੁਣਾਈ ਜਦ ਉਹ ਜਹਾਂਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣੀ ਫਤਹਿ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਮਨਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਦੀ ਕਾਮਵਾਰ ਖ਼ਾਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਅਕਲਮੰਦੀ ਜਾਂ ਬਹਾਦੁਰੀ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਲਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਿਆ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚਾਰੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਸਣੇ ਇਸ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਨਿਸਫਲ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਕਾਫਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਭੁੱਖ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।"

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਸਿੰਘ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਕਤਲ

ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਹੌਰ ਲੈ ਗਏ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਏਨਾ ਭੈਅ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਹੀ ਖ਼ਤਰਾ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸੜਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿਧਰੇ ਬਚ ਕੇ ਨਾ ਨਿਕਲ ਜਾਏ। ਇਸ ਲਈ ਇਕ ਮੁਗ਼ਲ ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹਾਥੀ ਉੱਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਓ ਤਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਬਚ ਕੇ ਭਜਣ ਲੱਗੇਗਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਛੁਰਾ ਉਸ ਦੇ ਢਿੱਡ ਵਿੱਚ ਖੋਭ ਦਿਆਂਗਾ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੈਰੀ ਬੇੜੀਆਂ, ਗੋਡਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਲੇ ਲੱਕ ਦੁਆਲੇ ਸੰਗਲ ਅਤੇ ਗਲ ਵਿਚ ਕੁੰਡਲ ਪਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਕੜੀ ਦੀਆਂ ਡੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਗੰਢਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਕੜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਚਾਰ ਥਾਈਂ ਸੰਗਲ ਲਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਦੋ ਮੁਗ਼ਲ ਅਫ਼ਸਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਉਸੇ ਹਾਥੀ ਉੱਤੇ ਬੱਧੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਨਿਕਲ ਨਾ ਜਾਏ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉੱਘੇ ਉੱਘੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇੜੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੰਡੇ, ਮਾੜੂਏ ਅਤੇ ਮਰੀਅਲ ਖੋਤਿਆਂ ਅਤੇ ਊਠਾਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੀਆਂ ਟੋਪੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਟੋਲੇ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਲਿਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਢੋਲ ਅਤੇ ਵਾਜਾ ਵਜ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨੇਜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਟੰਗੇ ਹੋਏ ਸਿਰ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਨੇ ਚੁੱਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਅਮੀਰ, ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜੇ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਮੇਤ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਈ ਮੀਲਾਂ ਤੱਕ ਸ਼ਾਹੀ ਸੜਕ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਲੋਕ ਖੜੋਤੇ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਗ਼ਲੀਆਂ ਅਤੇ ਕੋਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਮਨੁੱਖਈ ਸਿਰਾਂ ਦਾ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਬਣਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਧਮੋਏ ਕੈਦੀਆਂ ਅਤੇ ਲਹੂ ਭਰੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਜਲਸੇ ਨਾਲ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆ।

ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਖ਼ੁਦ ਦਿੱਲੀ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ ਜਿਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸੂਬੇ ਦੇ

ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੱਲ ਦੇਖੇ ਅਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਭੇਜ ਦੇਵੇ। ਲਾਹੌਰੋਂ ਤੁਰਨ ਵੇਲ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋ ਕੁ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਕੁਝ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਾਪੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ। ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਅਤੇ ਚੌਧਰੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਸਿਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਪਾਸ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੱਖ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਮੁਸਲਿਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜੱਲਾਦਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਢੇ ਹੋਏ ਸਿਰਾਂ ਨਾਲ ਸੱਤ ਸੌ ਗੱਡੇ ਭਰ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਕੰਨਿਘਮ੍ਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ (ਕੈਦੀਆਂ) ਨੂੰ ਬੜੀ ਦੁਰਗਤਿ ਨਾਲ ਜੋ ਜਾਹਲ ਅਤੇ ਅੱਧ-ਜੰਗਲੀ ਜੇਤੂ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ ਗਿਆ। ਬੰਦਾ ਸਿਘ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ, ਪੈਰਾਂ, ਲੱਕ ਅਤੇ ਗਲਾਂ ਤੋਂ ਸੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਜਕੜਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਦੋ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਕਰ ਕੇ ਗੱਡਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੱਦਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟਿਕਚਰਾਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਗਾਲ੍ਹੀਆਂ ਕੱਢਦੇ ਸਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਬੜੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਸਹਿ ਲਿਆ।

27 ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ 1716 ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਅਗਰਾਬਾਦ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਫਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਮਿਲੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਹਤਮਾਦੁ-ਦੌਲਾ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਦਮ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਗਰਾਬਾਦ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਤੱਕ ਜਲੂਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੇ। ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ 29 ਫਰਵਰੀ ਸੰ 1716 ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਲੂਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਉਹ ਹੀ ਦਿਖਾਵੇ ਦਾ ਢੰਗ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਜੋ ਛਤਰਪਤੀ ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸੰਭਾ ਜੀ ਦੇ ਫੜੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਬਾਸਾਂ ਉੱਤੇ ਟੰਗੇ ਹੋਏ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਭੂਸੇ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਿਰ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਕੇਸ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਉਡ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਂਸ ਉੱਤੇ ਇਕ ਮੋਈ ਹੋਈ ਬਿੱਲੀ ਇਹ ਦੱਸਣ ਲਈ ਟੰਗੀ ਹੋਈ ਕਿ ਬਾਦਸਾਹੀ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਕੋਈ ਜਾਨਵਾਰ ਵੀ ਜਿਊਂਦਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਅਤੇ ਬਿੱਲੀਆਂ, ਕੁੱਤਿਆਂ ਤਕ ਸਭ ਕੁਝ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖ਼ੁਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿੱਚ ਜਕੜ ਕੇ ਹਾਥੀ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਖੌਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਤਿੱਲੇ ਕੱਢੀ ਲਾਲ ਪਗੜੀ ਬੱਧੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਤਿੱਲੇ ਨਾਲ ਕੱਢੀ ਹੋਈ ਅਨਾਰਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਭਰੀ ਗੂੜ੍ਹੇ ਲਾਲ ਬਾਦਲੇ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪੁਆਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਤੂਰਾਨੀ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੰਜੋਇ-

ਮੜ੍ਹਿਆ ਅਫ਼ਸਰ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਕੱਢੀ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਬੇਪਲਾਣੇ ਊਠਾਂ ਉੱਤੇ ਦੋ ਦੋ ਕਰਕੇ ਬੱਧੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਕੈਦੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 740 ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਉੱਚੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਹਾਸੋਹੀਣੀ ਸ਼ਕਲ ਦੀਆਂ ਭੇਡਾਂ ਦੀ ਖੱਲ ਦੀਆਂ ਟੋਪੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਮਣਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸਜਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੱਥ ਦੋ ਲਕੜੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪੇਚਾਂ ਨਾਲ ਕੱਸ ਕੇ ਧੌਣ ਨਾਲ ਜਕੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਉੱਘੇ ਸਿੰਘਾਂ ਉੱਤੇ ਜੋ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਭੇਡਾਂ ਦੀਆਂ ਖੱਲਾ ਪਾਈਆ ਹੋਈਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਵਾਲ ਬਾਹਰਵਾਰ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਰਿੱਛਾਂ ਵਾਂਙੂ ਜਾਪਣ। ਜਲੂਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਤਿੰਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਅਮੀਰ ਘੋੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਨ ਇਹਤਮਾਦੁ-ਦੌਲਾ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖਾਨ, ਚੀਨ-ਬਹਾਦੁਰ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਨੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦੁਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜਵਾਈ (ਨਵਾਬ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦਿਲੇਰਿ-ਜੰਗ ਦਾ ਪੁੱਤਰ) ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ, ਜੋ ਬਾਅਦ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ 'ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦੁਰ' ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਅਗਰਾਬਾਦ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲਾਹੌਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੱਕ ਕਈ ਮੀਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੜਕ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਝੁਰਮਟ ਦੇ ਝੁਰਮਟ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ ਜੋ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਰੂਪ ਦੇਖ ਕੇ ਟਿਚਕਰਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ।

'ਸਵਾਨਿਹਾ' ਜਾਂ 'ਇਬਰਤ ਨਾਮਾ' ਦਾ ਕਰਤਾ ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਰਿਸੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸਿੱਖ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਜਲੂਸ ਦਾ 'ਤਮਾਸ਼ਾ' ਦੇਖਣ ਲਈ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਨਮਕ-ਮੰਡੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬਾਦਸਾਹੀ ਕਿਲੇ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਜਲੂਸ ਦਾ ਉੱਪਰ ਦਿੱਤਾ ਹਾਲ ਅੱਖੀ ਦੇਖ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ "ਮੈ ਇਸ ਦਿਨ ਇਹ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖਣ ਲਈ ਨਮਕ ਮੰਡੀ ਤੱਕ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮੁਬਾਰਿਕ ਤੱਕ ਜਲੂਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਾਂ। ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਹੋਵੇ ਜੋ ਤਮਾਸ਼ਾ ਤੱਕਣ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਹਨਤੀਆਂ (ਸਿੱਖਾਂ) ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਦੇਖਣ ਲਈ ਬਾਹਰ ਨਾ ਆਇਆ ਹੋਵੇ। ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਭੀੜ ਕਦੀ ਘੱਟ ਹੀ ਦੇਖੀ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਫੁੱਲੇ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਉਹ ਮੰਦਭਾਗੇ ਸਿੱਖ ਜੋ ਇਸ ਅੰਤਿਮ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਉੱਤੇ ਰਾਜ਼ੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਉਦਾਸੀ ਜਾਂ ਅਧੀਨਤਾ ਦਾ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਸ ਰਿਹਾ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਊਠਾਂ ਉੱਤੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਜਾਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਹੁਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ, "ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਓ। ਅਸੀਂ ਕਤਲ ਹੋਣੋ ਨਾ ਡਰੇ ਹਾਂ ਜੇ ਡਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੰਗ ਕਰਦੇ? ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਭੁੱਖ ਅਤੇਂ ਖਾਣੇ ਦਾਣੇ ਦੇ ਘਾਟੇ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥ ਫਸਾ

ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹਨ।"

'ਤਬਸਿਰਤੁ-ਨਾਜ਼ਿਰੀਨ' ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਸੱਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਵੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਘੁਮੰਡ ਅਤੇ ਨਖ਼ਰਾਸੀ? ਉਸ ਨੇ ਹੱਥ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿਸਮਤ ਅਤੇ ਨਸੀਬ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਭਾਵ ਦਾ ਦੱਸਣ ਢੰਗ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ।" ਉਹ ਸਾਰੇ ਅਨਾਦਰ ਅਤੇ ਮੰਦੇ ਵਰਤਾਓ ਜੋ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੇ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਉੱਚੇ ਮਾਨਸਿਕ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਡੁਲਾ ਨਾ ਸਕੇ। ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਦੀ ਕਮਾਂਡਰ ਖ਼ਾਨ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਉਦਾਸੀ ਜਾਂ ਸਰਮਿੰਦਗੀ ਦੇ ਉਹ ਸ਼ਾਂਤ-ਚਿੱਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਮੁੱਖ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਮਰਨ ਲਈ ਇੱਛਾਵਾਨ ਦਿਸਦੇ ਸਨ।'

ਜਲੂਸ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਪਾਸ ਪੁਜਣ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ, ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪੋਲੀਏ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰਨ ਲਈ ਇਬਰਾਹੀਮ ਖ਼ਾਨ ਮੀਰਿ-ਆਤਿਸ਼ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਉਸ ਦੇ ਚਾਰ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਅਜੈ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਖਿਡਾਵੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਜ਼ਨਾਨਖਾਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਦਰਬਾਰ ਖ਼ਾਨ ਨਾਜ਼ਰ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਾਕੀ 694 ਸਿੰਘ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣ ਲਈ ਸਰਬਰਾਹ ਖ਼ਾਨ ਕੋਤਵਾਲ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਇਹਤਾਮੁਦਾ-ਦੌਲਾ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਛੇ ਖਿੱਲਤਾਂ, ਇਕ ਜੀਗ਼ਾ ਕਲਗੀ ਅਤੇ ਇਕ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਾਠੀ ਵਾਲਾ ਘੋੜਾ ਇਨਾਮ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਖਿੱਲਤ, ਜੀਗਾ ਕਲਗੀ, ਘੋੜਾ ਅਤੇ ਹਾਥੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਹੋਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕੀਮਤੀ ਵਸਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰ, ਜੋ ਉਹ ਲਾਹੌਰੋਂ ਨਾਲ ਲਿਆਇਆ ਸੀ, ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਤਹਿਵੀਲਦਾਰ ਨੂੰ ਦੇਣ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਤਲਵਾਰਾਂ	1000
ਢਾਲਾਂ	278
ਤੀਰ ਕਮਾਨ	173
ਰਾਮਜੰਗੇ (ਬੰਦੂਕਾਂ)	180
ਜਮਦਾੜ੍ਹ	114
ਕਦਰਾਂ	217
ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ	600
ਰੁਪਏ (ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਜ਼ਿਆਦਾ)	600
ਸੋਨੇ ਦੇ ਗਹਿਣੇ	ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ

ਅਰਵਿਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫੜੇ ਗਏ ਹਥਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਰੁਪਿਆਂ ਆਦਿ ਦੀ ਸੂਚੀ

ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਦੀ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਦੌਲਤ ਦਾ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਅਤੇ ਕਾਮਵਰ ਖ਼ਾਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇੰਨੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਾਮਾਨ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਇਕ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਟ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ।

5 ਮਾਰਚ ਸੰਨ 1716 ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤ੍ਰਿਪੋਲੀਆ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੱਲ ਦੇ ਚਬੂਤਰਾ ਕੋਤਵਾਲੀ (ਠਾਣੇ) ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਰਬਰਾਹ ਖ਼ਾਨ ਕੋਤਲਵਾਲ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਹੇਠ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਕਤਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਇਕ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਕ ਇਕ ਸੌ ਸਿੰਘ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਹਫਤੇ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ।

ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇਕ ਸੌ ਸਿੰਘ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਕਤਲਗਾਹ ਵਿੱਚ ਕਤਾਰਾਂ ਲਾ ਕੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਜੱਲਾਦਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਤਿੱਖੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁਹਾਰ ਤਿਆਰ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਉਸ ਦੀ ਜਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏਗੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਜੌਨ ਸਰਮਨ ਅਤੇ ਐਡਵਰਡ ਸਟੀਫ਼ਨਸਨ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਅਖੀਰ ਦਮ ਤੱਕ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇਕ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਧਰਮ ਤਿਆਗਿਆ ਹੋਵੇ।' ਸਿੰਘ ਬੜੀ ਨਿਡਰਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕਰਦੇ, ਹਸੂੰ-ਹਸੂੰ ਕਰਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਨਾਲ ਜੱਲਾਦਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੀਆਂ ਧੌਣਾਂ ਨੀਵੀਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਮੁੱਖ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਆਮ ਲੋਕੀਂ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਵਾਹ-ਵਾਹ ਕਰ ਉਠਦੇ। ਕਤਲ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਸਚਰਜ ਸੀ "ਮੈਨੂੰ, ਮੁਕਤੀ ਦਾਤੇ, ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕਤਲ ਕਰੋ" ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀ ਭਰੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਲਗਾਤਾਰ ਜੱਲਾਦਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ। ਅਰਵਿਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ "ਕੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਅਤੇ ਕੀ ਯੂਰਪੀਅਨ ਸਾਰੇ ਹੀ ਦਰਸ਼ਕ ਉਸ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਿਮਤ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ। ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਗੂ ਲਈ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਬੜੇ ਅਸਚਰਜਨਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦਾ ਕੋਈ ਭੈਅ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਜੱਲਾਦਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਮੁਕਤੀ ਦਾਤਾ ਕਰਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ।" ਸੀਅਰੁਲ-ਮੁਤਾਖ਼ਰੀਨ' ਦਾ ਕਰਤਾ ਗੁਲਾਨ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਸਭ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਕੇਵਲ ਕਤਲ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਹੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਬਲਕਿ ਕਤਲ ਹੋਣ ਲਈ ਪਹਿਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਪਸ 'ਚ ਝਗੜਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜੱਲਾਦਾਂ ਨੂੰ

ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਵਾਸਤੇ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ" ਇਕ ਸਾਤਾ ਭਰ ਜੱਲਾਦਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਕਸਾਈਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਸਿਰ ਕੱਟ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਧੜਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਰਾਤ ਪੈਣ ਪਰ ਗੱਡਿਆਂ ਉੱਤੇ ਲੱਦ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪਹੁੰਚਾਏ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਉੱਤੇ ਟੰਗ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ।

ਇਬਰਤ-ਨਾਮੇ ਦਾ ਕਰਤਾ ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਰਿਸੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕਤਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ 6 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਕਤਲ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਣ ਲਈ ਮੌਕੇ ਉੱਤੇ ਗਿਆ ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਥੇ ਪੁੱਜਾ ਜਦ ਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਕਤਲਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਮੁਕ ਚੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਧੜ ਹਾਲ ਤੱਕ ਸੂਰਜ ਦੀ ਅੱਗ ਵਰਗੀ ਧੁਪ ਵਿਚ ਲਹੂ ਅਤੇ ਧੂੜ ਵਿੱਚ ਪਏ ਸਨ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਆਗੂ ਲਈ ਅਡੋਲ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਅਜ਼ੱਲ ਭਗਤੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਅਸਚਰਜ ਸਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਖੀਂ ਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਮੁਤੰਖਬੁਲ-ਲੁਬਾਬ' ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਜਿਲਦ ਦੇ ਪੰਨਾ 766 ਪਰ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਥੇ ਕੁਝ ਵਖਰੇਵੇਂ ਸਹਿਤ ਦੇਣ ਲਈ ਬਹਿਰੁ-ਮੱਵਾਜ, ਮੁਨਵਰੁੱਲ-ਕਲਾਮ, ਤਾਰੀਖ਼ਿ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹੀ ਆਦਿ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿਃ—

ਕਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਕਲ ਵਾਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਪਰ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਿਆਂ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਉਹ ਮੈਂ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ :—ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਦੇ ਦਿਨੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਲੜਕਾ ਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਵਿਧਵਾ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਹੁਣੇ ਹੀ ਇਸਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਗਾਨਾ ਹਾਲ ਤੱਕ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਵੀ ਕੂਕ ਰਹੀ ਮੌਤ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਬਿਰਧ ਮਾਈ ਸ਼ਾਹੀ ਵਜ਼ੀਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਰਤਨ ਚੰਦ ਪਾਸ ਪੁਜੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸੱਯਦ ਅਬਦੁੱਲਾ ਅਤੇ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਫ਼ਰਿਆਦ ਕੀਤੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਆੜ ਵਿਚ ਕਿ ਜੋ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤਿਆਗ ਦੇਵੇਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਇਸ ਬੁੱਢੀ ਮਾਂ ਨੇ, ਸ਼ਾਇਦ ਦੀਵਾਨ ਰਤਨ ਚੰਦ ਦੇ ਸਿਖਾਉਮ ਅਨੁਸਾਰ, ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਸੀ, ਉਹ ਆਪ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਉਥੇ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਬੇਗੁਨਾਹ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਜਾਏਗਾ। ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਨੂੰ ਉਸ ਮਾਈ ਉਤੇ ਰਹਿਮ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇਕ ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਇਸ ਮਾਈ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਉਹ ਮਾਈ ਰਿਹਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੁੱਜੀ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕਿ ਜੱਲਾਦ ਲਹੂ ਭਰੀ ਤਲਵਾਰ

ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਲੜਕੇ ਦੇ ਪਾਸ ਖੜੋਤਾ ਸੀ। ਮਾਈ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ 'ਜਾਹ ਤੈਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਲੜਕੇ ਦੇ ਰਿਹਾਅ ਹੋਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ! ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਝੂਠ ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਦਿਲ ਜਾਨ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਦਕੀ ਅਤੇ ਅਨਿਨ ਸਿੱਖ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਛੇਤੀ ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਭਾਈਆਂ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਾਉ।" 'ਤਾਰੀਖਿ-ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹੀ' ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦਰਦ ਭਰੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਅਤੇ ਹੰਝੂਆਂ ਭਰੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਝੌਤੀਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਲਈ ਸਿਦਕ ਤੋਂ ਡੁਲਾ ਨਾ ਸਕੀਆਂ। ਦਰਸ਼ਕ ਲੋਕ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ ਜਦ ਉਹ ਸਿਦਕੀ ਬੱਚਾ ਕਤਲਗਾਹ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧੌਣ ਜੱਲਾਦ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾ ਝੁਕਾਈ। ਅੱਖ ਦੇ ਇਕ ਫੋਰੇ ਵਿੱਚ ਜੱਲਾਦ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਉੱਠੀ ਅਤੇ ਉਸ ਲੜਕੇ ਦੀ ਧੌਣ ਕੱਟ ਗਈ ਅਤੇ ਇਹ ਲੜਕਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕਲਕੱਤੇ ਤੋਂ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਦੋ ਆਦਮੀ ਜੌਨ ਸਰਮਨ ਅਤੇ ਐਡਵਾਰਡ ਸਟੀਫਸਨ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੋ ਰਹੇ ਕਤਲ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖੇ ਸਨ। ਇਹ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇ ਨਾਉਂ ਲਿਖੀ ਆਪਣੀ 10 ਮਾਰਚ ਸੰਨ 1716 ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਨੰਬਰ 12 ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਇਹ ਕੋਈ ਘੱਟ ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਸ ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਉਹ (ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਿੱਖ) ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਨਵਾਂ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਧਰਮ ਤਿਆਗਿਆ ਹੋਵੇ।"

10 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਰਬਰਾਹ ਖ਼ਾਨ ਕੋਤਵਾਲ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ 17 ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ (ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ) ਨੂੰ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮਾਰਚ ਵਿੱਚ ਕਤਲਾਂ ਤੋ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਚੁੱਪ ਰਹੀ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ਅਤੇ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਢਿੱਲ ਦਾ ਕਾਰਨ ਜੌਨ ਸਰਮਨ ਅਤੇ ਐਡਵਰਡ ਸਟੀਫ਼ਨਸਨ ਨੇ ਆਪਣੀ 10 ਮਾਰਚ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ "ਉਹ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਦੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਤਸਦੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਲਈ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਹਾਇਕਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਤੌਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ।" ਅੰਤ 9 ਜੂਨ ਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਜੋ ਭਾਣਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਵਰਤਿਆ, ਉਹ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਿਆਨਕ ਅਤੇ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ। 9 ਜੂਨ ਸੰਨ 1716 ਨੂੰ ਜਦ ਕਿ ਸੂਰਜ ਅਸਮਾਨ ਉੱਤੇ ਤਿੰਨ ਕੁ ਨੇਜ਼ੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੀ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੱਚੇ ਅਜੇ ਸਿੰਘ, ਸਰਦਾਰ ਬਾਜ ਸਿੰਘ,

ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ, ਆਲੀ ਸਿੰਘ, ਬਖਸ਼ੀ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜੋ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਸਨ ਸਰਬਰਾਹ ਖ਼ਾਨ ਕੋਤਵਾਲ ਅਤੇ ਇਬਰਾਹੀਮੁਦੀਨ ਖ਼ਾਨ ਮੀਰਿ-ਆਤਿਸ਼ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਜਲੂਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦਿਨ ਵੀ ਬੇੜੀਆਂ ਨਾਲ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤਿੱਲੇ ਨਾਲ ਕੱਢੀ ਹੋਈ ਲਾਲ ਪਗੜੀ ਅਤੇ ਤਿੱਲੇਦਾਰ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਥੀ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ 26 ਸਿੰਘਾਂ ਸੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਦੀ ਕੁਤਬ-ਮੀਨਾਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਖੁਆਜਾ ਕੁਤਬੁਦੀਨ ਬਖ਼ਤਿਆਰ ਕਾਕੀ ਦੇ ਰੋਜ਼ੇ ਦੇ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਕਬਰ ਦੇ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰਾਈ ਗਈ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹਾਥੀ ਤੋਂ ਉਤਾਰ ਕੇ ਭੋਇੰ ਉੱਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਵੇ ਜਾਂ ਮੌਤ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਏ। ਪਰ 'ਤਾਰੀਖ-ਮੁਜ਼ਫਰੀ' ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਤਿਆਗਣ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਚਾਰ ਸਾਲਾ ਬੱਚਾ ਅਜੇ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰੇ। ਪਰ ਕਦੀ ਕੋਈ ਪਿਤਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਉਸ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਜੱਲਾਦ ਨੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਲੰਬੇ ਛੁਰੇ ਨਾਲ ਬੱਚੇ ਦੇ ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਤੜਫ਼ਦਾ ਦਿਲ ਕੱਢ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਉਸ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰਾਜ਼ੀ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਡੋਲ ਖੜ੍ਹੋਤਾ ਰਿਹਾ।

'ਸੀਅਰੁਲ-ਮੁਤਾਖਿਰੀਨ' ਦਾ ਕਰਤਾ ਗੁਲਾਮ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਨ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਖ਼ਫ਼ੀ ਖਾਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਾਗੇ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪਾ ਕੇ ਇਹਤਮਦੁਦੌਲਾ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਜਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਇਹ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜਿਸ ਦੇ ਆਚਰਨ ਵਿੱਚ ਇਤਨੀ ਉੱਚਤਾ ਹੈ ਅਜਿਹੇ ਭੈਅ-ਭੀਤ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਹੋਵੇ।" ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੇ ਹੀ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹਾਂ ਜਦ ਮਨੁੱਖ ਅਜਿਹੇ ਪਾਪੀ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣ ਕਿ ਇਨਸਾਫ਼ ਦਾ ਰਾਹ ਛੱਡ ਬੈਠਣ ਅਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਣ ਤਾਂ ਉਹ ਰੱਬ ਸੱਚਾ ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਬੰਦੇ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਸੰਘਾਰ ਕਰੇ, ਅਤੇ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡੰਡ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਹ ਤੇਰੇ ਜਿਹੇ ਬੰਦੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਡੰਡ ਦੇਵੇ।"

ਹੁਣ ਕਤਲ ਲਈ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਆਈ। ਪਹਿਲਾ ਜੱਲਾਦ ਨੇ

ਛੁਰੇ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਸੱਜੀ ਅੱਖ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਖੱਬੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦਾ ਖੱਬਾ ਪੈਰ ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਵੱਢ ਕੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਫੇਰ ਭਖਦੇ ਲਾਲ ਗਰਮ ਲੋਹੇ ਦਿਆਂ ਚਿਮਟਿਆਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡੇ ਦੇ ਮਾਸ ਦੀਆਂ ਬੋਟੀਆਂ ਖਿੱਚ ਖਿੱਚ ਕੇ ਤੋੜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਅੰਤ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਬੰਦ ਬੰਦ ਕੱਟ ਦਿੱਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਭਰਿਆਂ ਤਸੀਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਬਿਲਕੁਲ ਅਡੋਲ ਸਥਿਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ-ਚਿੱਤ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਐਲਫਿੰਸਟਨ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਬੜੇ ਪਰਪੱਕ ਸਿਦਕ ਨਾਲ 'ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨਿਆਇ ਅਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲੋ ਇਕ ਸਾਧਨ ਹੋਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਨ ਚਿੱਤ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗੇ।" ਬਾਕੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ ਅਤੇ ਸਭ ਦੇ ਸਭ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਬਾਵਾ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ 'ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫ਼ਰੁੱਖ-ਸੀਅਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ (ਸ਼ਾਇਦ ਕਤਲ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ) ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪਾਸ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਇਕ ਸਿੱਖ ਬੜਾ ਬਹਾਦੁਰ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਸ ਪਰ ਬੜੀ ਕਿਰਪਾ ਹੈ।" ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਪਰ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਮੈਂ ਹਾਂ ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਤੁਛ ਸੇਵਕ।" ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਓ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਬੜਾ ਬਹਾਦੁਰ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਤੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।" ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਖੁਲ੍ਹਵਾ ਦਿਓ ਤਾਂ ਹੁਣ ਵੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵਿਖਾ ਦਿਆਂਗਾ।" ਇਸ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਹਿੱਲਣ-ਜੁੱਲਣ ਜੋਗਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬਾਜ ਵਾਂਙੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਿਆ ਅਤੇ ਦੋ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਪਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ। ਫੇਰ ਉਹ ਇਕ ਸ਼ਾਹੀ ਅਮੀਰ (ਸਰਦਾਰ) ਵੱਲ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਬੰਦਈ ਅਤੇ ਤੱਤ-ਖ਼ਾਲਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੱਤ-ਭੇਦ

ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਮੁਗ਼ਲ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਸਭ ਢੰਗ ਵਰਤੇ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਝ ਸਕੇ। ਮੁਨਸ਼ੀ ਨਿਸ਼ਵਰ 'ਮਿਫਤਾਹੁ-ਤਵਾਰੀਖ' ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਇਸ ਭਾਵ ਦਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਇਸ (ਸਿੱਖ) ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਮਿਲ ਜਾਣ ਬਿਨਾਂ ਝਿਜਕ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਮੈਲਕਮ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਹਰ ਸਿੱਖ ਦੇ ਸਿਰ ਲਈ ਇਨਾਮ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਡਾਕਟਰ ਮੈਗਰੇਗਰ 'ਹਿਸਟਰੀ ਔਫ਼ ਦੀ ਸਿੱਖਸ' ਵਿਚ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉਤੇ ਬੜੀ ਸਖ਼ਤੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜਨ ਲਈ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਾਲ ਅਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਮੁਨਾ ਦੇਣ ਅਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਦਾੜ੍ਹੀ ਜਾਂ ਬਾਲਾਂ ਵਾਲਾ ਮਿਲ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਗਸ਼ਤੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਟੋਲ ਭਾਲ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਗਾਹ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਖਿਝੇ ਹੋਏ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਨਿਤਾਣੇ ਹਿੰਦੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਧਰੇ ਟਿਕਣ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦਿੰਦੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਦਿਨ ਕਟੀ ਕਰਨ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸ਼ਿਵਾਲਕ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵੱਲ ਜਾ ਚੜ੍ਹੇ। ਕੁਝ ਦੂਰ ਦੁਰੇਡੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਰੇਤ-ਥਲਿਆਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਹ ਲੋਕ ਹੀ ਕਤਲਾਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਚ ਸਕੇ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁਖ-ਸੀਅਰ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਸਾਲ 1718 ਈਸਵੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਹੋਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਦਾਦ ਖ਼ਾਨ ਖੇਸ਼ਗੀ ਨੂੰ ਈਸਾ ਖ਼ਾਨ ਮੰਝ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਸਮਾਂ ਬੀਤਦੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਵੀ ਕੁਝ ਢਿੱਲਾ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਕਤਲਾਮ ਦੇ ਹੁਕਮ ਆਮ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੀ ਲਾਗੂ ਰਹਿ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰੀਂ ਮੁੜ ਆਉਣ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ

ਕਾਜ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੀ ਸਖ਼ਤ ਅੜਚਣ ਨਾ ਰਹੀ।

ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਉਣ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਅਤੇ ਆਮਦਨੀ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਾਧਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। 1704 ਵਿਚ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਅੰਤਿਮ ਬਾਰ ਚਲਾ ਜਾਣਾ ਪਿਆ ਇਹ ਮੁੜ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਤੋ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਬਹੁਤੀ ਸੀ, ਚੌਖਾ ਦੂਰ ਅਤੇ ਇਕ ਗੁੱਠੇ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਸੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਥਾਂ ਬਣਾ ਚੁਕਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਚੌਥੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਨੇ ਧਰੀ ਅਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ, ਸੰਵਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਵਧਾਇਆ ਸੀ, ਇਥੇ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਬਣਵਾਇਆ, 'ਸਰਬ-ਲੋਹ' ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਭਗਤੀ ਭਰਪੂਰ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਪਿਰਿਟ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਪੁਰਾਣੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਿਹਾ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸਨ। ਸੰਮਤ 1778 ਬਿਕਰਮੀ (ਸੰਨ 1721 ਈਸਵੀ) ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂੰ ਸੰਗਤਾਂ ਹੁਮ-ਹੁਮਾ ਕੇ ਪੁੱਜੀਆਂ। ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਡੇਰੇ ਲੱਗ ਗਏ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਖ਼ੂਬ ਰੱਜ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਦਾਰ ਅਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਮੇਲਾ ਕਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚੰਗਾ ਭਰਿਆ ਸੀ। ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਮੇਲਾ ਵਿਛੜਨ ਵੇਲੇ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਵੰਡ ਸਬੰਧੀ ਡੇਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮੱਤਭੇਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਪੁਰਾਣਾ ਚਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਧੜੇ ਦੇ ਆਗੂ ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਸਨ ਜੋ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਉਥੇ ਅੰਦਰ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣ ਸਬੰਧੀ ਮੱਤਭੇਦ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਿਕਲ ਆਏ ਸਨ। ਦੂਸਰੇ ਧੜੇ ਦਾ ਆਗੂ ਭਾਈ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਖੇਮਕਰਨੀਆਂ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਹੰਤਾ ਸਿੰਘ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਬੜੇ ਠੰਢੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਨੇ ਹੀ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਵੀ ਜਦ ਗੱਲ ਵੱਧਦੀ ਦਿਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਲਾਹ ਅਤੇ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਹਰਿ ਕੀ ਪਉੜੀ ਅਤੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿੱਚ ਪਰਚੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਨਬੇੜਾ ਕਰ ਲੈਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਇਆ। ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਕਾਲ

ਪੁਰਖੀਏ ਜਾਂ ਤੱਤ-ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੱਸਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ 'ਬੰਦਈ' ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਇਕ ਪਰਚੀ ਉੱਤੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫਤਹਿ' ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਉੱਤੇ 'ਫ਼ਤਹਿ ਦਰਸ਼ਨ'। ਕੁਝ ਚਿਰ ਤਾਂ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਦੋਵੇਂ ਪਰਚੀਆਂ ਨੇ ਨਿਰਪੱਖ ਰਹਿਣ ਦੀ ਧਾਰ ਲਈ ਹੈ ਪਰ ਅੰਤ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ' ਵਾਲੀ ਪਰਚੀ ਉੱਪਰ ਤਰ ਆਈ। ਇਸ ਪਰ ਤੱਤ-ਖ਼ਾਲਸਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ ਹੋ ਗਈ ਸਮਝ ਕੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨ ਗੂੰਜਾ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੈਸਲਾ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੰਦਈ ਤਾਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਗਏ। ਕਈ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਸਮਝ ਕੇ ਤੱਤ ਖਾਲਸਿਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ ਪਰ ਭਾਈ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਮਹੰਤ ਨਰਾਜ਼ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਏ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਲਾਹੌਰਾ ਸਿੰਘ ਕਲਾਲ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਖ਼ਾਲਸੇ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ । ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਨਾਲ ਫੁੱਲੇ ਹੋਏ ਤੱਤ-ਖ਼ਾਲਸੇ ਕਿਧਰੇ ਮਹੰਤ ਜੀ ਉਪਰ ਹੱਥ ਹੀ ਨਾ ਚੁੱਕ ਲੈਣ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਲਾਹੌਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ (ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ) ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮੀਰੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਘੋਲ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਧੜੇ ਦਾ ਪਹਿਲਵਾਨ ਢਹਿ ਜਾਏ ਉਹ ਦੂਸਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਏ ਜਾਏ। ਘੋਲ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਧੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਦੇਖਣ ਲਈ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਘੇਰਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਭਾਣਾ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਢਹਿ ਗਿਆ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਲਾਹੌਰਾ ਸਿੰਘ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਖੜੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਤੱਤ-ਖ਼ਾਲਸੇ ਪਾਸੋਂ ਖ਼ਿਮਾ ਮੰਗ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਗਿਆ।

ਤੱਤ-ਖ਼ਾਲਸਿਆਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਹੁਣ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਗਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹੰਤ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਤੱਤ-ਖ਼ਾਲਸਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਬੰਦਈ ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੋ ਸਕਣਾ ਔਖਾ ਸੀ। ਉਹ ਡੇਰਾ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰ ਗਏ। ਭਾਈ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਥੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਾਕੀ ਵੀ ਭੁਜੰਗੀਆਂ (ਤੱਤ-ਖ਼ਾਲਸਿਆਂ) ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ। ਬੰਦਈ ਕਿਉਂਕਿ ਵੈਸ਼ਨਵੀ ਭੋਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਤੱਤ-ਖ਼ਾਲਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਸ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਤਰੀ ਛਕਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਨੂ ਸਿਘ ਢੇਸੀਵਾਲਾ, ਕਿਸ਼ੋਰਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਕਲਾਲ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸਿੰਘ ਚਮਿਆਰੀ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਤੱਤ-ਖ਼ਾਲਸੇ ਬਣ ਗਏ।

ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

ਪੰਜਾਬੀ

1. ਸ਼ਰਧਾ ਰਾਮ ਫਲੌਰੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਵਿੱਥਿਆ, ਲਾਹੌਰ, 1950
2. ਸੈਨਾਪਤੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸ਼ੋਭਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1925
3. ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1936-34
4. ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਲਿਖਤੀ, 1 ਕਤਕ, 1764 ਬਿਕਰਮੀ (ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ
5. ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਗੁਰੂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ, ਲਿਖਤੀ, 12 ਪੋਹ, ਸੰਮਤ 1 (ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ)
6. ਬੰਸਾਵਲੀ ਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦਾ, ਲਿਖਤੀ।
7. ਕਰਮ ਸਿੰਘ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1907
8. ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਕਾਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪਟਿਆਲਾ 1930-1960
9. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ; ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਸਿਆਲਕੋਟ, 1892
10 ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
11. ਚਤੁਰਜੁਗੀ ਲਿਖਤੀ (ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)।
12. ਪੋਥੀ ਇਤਿਹਾਸ ਬੰਸਾਵਲੀ ਨਾਮਾ, ਲਿਖਤੀ, 1839 ਬਿਕਮੀ, ਨਵੰਬਰ 1899 ਈ. (ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)।
13. ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
14. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਸ਼ਹੀਦ, ਪ੍ਰਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1914
15. ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦ-ਮੂਰਤਿ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1962
16. ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ (ਉਲਥਾਕਾਰ), ਲੁਬਾਣਾ ਭਾਈਚਾਰਾ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 1961
17. ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਦਿਲਗੀਰ' ਸਿੱਖ ਤਵਾਰੀਖ਼, ਸਿੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਪ੍ਰੈੱਸ, 2008

ਹਿੰਦੀ

18. ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਬੰਬਈ, 1952 ਬਿਕਰਮੀ।
19. ਨੰਦ ਕੁਮਾਰ ਦੇਵ ਸ਼ਮਾ, ਸਿੱਖੋਂ ਕਾ ਉਥਾਨ ਔਰ ਪਤਨ, ਬਨਾਰਸ, 1978 ਬਿਕਰਮੀ।
20. ਲਾਲ ਕਵੀ, ਛਤਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਸੰਪਾਦਨ ਕੈਪਟਨ ਡਬਲਯੂ ਪ੍ਰਾਈਸ) ਕਲਕੱਤਾ, 1829 ਨਾਗਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਿਨੀ ਸਭਾ, ਬਨਾਰਸ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ

21. Anecdotes from Sikh History, No. 4.
22. Attar Singh, Sakhi Book: Adescription of Guru Gobind Singh's Religion and Doctrines, Transtated from Gurmukhi, Benares, 1893.
23. Bingley, A.H., The Sikhs: Handbook for Indian Army Calcutta, 1918.
24. Browne, James, the History of the Origin nd Progress of the Sikhs, London, 1788.
25. Burgress, James, The Chronodloy of Modern India 1494-1894, Edinbirgh, 1913.
26. Chhajju Singh, The Ten Gurus and Their Teachings, Lahore. 1903.
27. Court, Henry, History of the Sikhs: Sikhan de Raj di Vithiya, Lahore, 1888.
28. Crowther, R.T. Memorandum on the Sikhs.
29. Drew, Fred, The Northern Barrier of Indian, London, 1877.
30. Ganda Singh, A Short Life-Sketch of Banda Singh, the Martyr, Amritsar, 1934.
31. Ganda Singh, Life of Banda Singh Bahadur, Amritsar, 1935.
32. Ganda Singh and Teja Singh, A Short History of the Sikhs, Vol.I. (1469-1765).

    Orient Longmans, Bombay, 1950.

33. Khazan Singh, History and Philosophy of Sikh Religion, Lahore, 1914, Vol. I.

34. Lakshman Singh, Bhagat, A Short Sketch of the life and work of Guru Gobind Singh, Lahore, 1909.

35. Lakshman Singh, Bhagat, Sikh Martyrs, Madras, 1923.

36. Latif, Syad Muhammad, History of Lahore. 1872.

37. Macauliffe, Max Arthur, The Sikh Religion, Oxford, 1909, Vol.V.

38. Malcolm, John, Sketch of the Sikhs, London, 1812.

39. Narangi, G.C., Transformation of Sikhism, Lahore, 1912.

40. Psyne, C.H., A Short History of Sikhs, Landon Punjab District Gazetteer, Karnal.
